

КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БІННАТОВ ОЛЕГ НАЗІМОВИЧ

УДК 338.2:330.341.1-022.51
-022.55:316.334.23(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО І
СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування
галузь знань 28 Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання чужих
ідей, результатів і текстів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Біннатов О.Н.

Науковий керівник: П'ятничук Ірина Дмитрівна, кандидат економічних наук,
доцент

Івано-Франківськ – 2025

АНОТАЦІЯ

Біннатов О. Н. Механізми державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. Карпатський національний університет імені Василя Стефаника Міністерства освіти і науки України, м. Івано-Франківськ, 2025.

Дисертаційна робота присвячена вирішенню наукового завдання, яке полягає в розробці науково-обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення механізмів державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні в сучасних умовах та повоєнному періоді.

У роботі з'ясовано сутність механізмів державного стимулювання як складової системи державного регулювання підприємництва. Детерміновано значення дефініцій: *«державне стимулювання розвитку бізнесу»* – це цілеспрямована система дій, механізмів та інструментів, що здійснюються державними інституціями з метою формування сприятливих передумов для започаткування та розвитку бізнес-діяльності в країні, а також досягнення стратегічних соціально-економічних цілей, таких як зростання зайнятості, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зміцнення інноваційного потенціалу та забезпечення сталого розвитку; *«механізми державного стимулювання розвитку підприємництва»* – цілісна, інтегрована система, що складається із суб'єктів та об'єктів впливу та реалізовується на основі мети та цілей стимулювання розвитку підприємництва на основі базових принципів та ідей, застосування сучасних методів впливу шляхом застосування адміністративних, фінансових та інших стимулів, що впливатиме на збільшення кількості малих і середніх підприємств та розширення їх діяльності.

Встановлено, що система державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва розвивалась поступово за такими періодами:

формування основ державної підтримки малого бізнесу (становлення); інституціоналізація підтримки малого і середнього підприємництва; лібералізація та розвиток підприємницького середовища; перезавантаження політики малого і середнього підприємництва на тлі реформ і війни; підтримка малого і середнього підприємництва в умовах пандемії COVID-19 та нова хвиля цифровізації; підтримка малого і середнього підприємництва в умовах війни за Незалежність України. У результаті отримано цілісну періодизацію еволюції механізмів стимулювання малого і середнього підприємництва, що відображає зміну державних пріоритетів і дозволяє визначити тенденції, закономірності та стратегічні орієнтири подальшого розвитку підприємницької політики.

Виділено такі проблеми стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні: безпеки та руйнування інфраструктури; доступу до енергетики; логістичні труднощі; проблеми браку персоналу; фінансова стійкість та низький доступ до ресурсів; неефективна взаємодія з владою; юридичні та інституційні складнощі; стратегії адаптації під час війни за Незалежність України; проблеми з впровадженням інновацій; проблеми сталого розвитку; проблеми корупції та зарегульованості; проблеми частотої зміни законодавства; проблеми нестабільності; проблеми регулювання на регіональному рівні. Серед проблем негативних очікувань та крихкості в регулюванні малого бізнесу (BANI) виділено: негативні очікування бізнесу – через постійні кризи (війна, пандемія, інфляція, зміни в політиці) підприємці не вірять у стабільність і передбачуваність майбутнього, ця недовіра стримує інвестиції, інновації та довгострокове планування; крихкість у регулюванні – регуляторна система не гнучка, не встигає адаптуватися до швидких змін у бізнес-середовищі; нелінійні наслідки дрібних змін – ефекти «доміно» або «метелика»: мала помилка – велика криза. Регуляторна політика часто не враховує цих ефектів, бо мислить лінійно (за старими моделями); незрозумілість державних рішень – низька комунікація з боку держави: пояснення нововведень часто запізнюється, не має простих інструкцій, часта зміна законодавства без обговорення з бізнесом.

Удосконалено класифікацію механізмів державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні та їх функціоналу, і виділено такі механізми: нормативно-правовий (встановлює базові вимоги до створення, ведення, припинення бізнесу, гарантує права підприємців, визначає нагляд і пільги); організаційно-економічний (передбачає створення органів підтримки, агенцій, центрів, надання послуг, полегшує доступ до ринків, мереж, ресурсів); фінансовий (забезпечує стимулювання через гранти, кредити, пільги, гарантії); інформаційно-консультаційний (підвищує рівень фінансової, юридичної, цифрової грамотності підприємців і забезпечує зворотний зв'язок).

Встановлено, що нормативно-правовий механізм потребує гармонізації з сучасними економічними викликами, а також з європейськими стандартами. Водночас організаційно-економічний механізм демонструє низький рівень реалізації через недостатнє фінансування, обмежену участь органів місцевої влади та недосконалу систему моніторингу результатів державної підтримки. Виявлено потребу в інституційному посиленні цих механізмів.

Фінансовий механізм підтримки малого і середнього підприємництва в Україні залишається недостатньо ефективним через обмеженість бюджетного фінансування, слабку розвиненість системи гарантування кредитів та інфраструктури венчурного капіталу. Інформаційно-консультаційний механізм, хоча й представлений низкою інституцій (ЦНАПи, бізнес-інкубатори, центри підтримки підприємництва), не виконує повною мірою своєї функції через низький рівень охоплення підприємців, застарілі формати надання послуг та обмежений доступ до актуальної інформації.

Наведено організаційно-економічний механізм державного стимулювання розвитку бізнесу, до структури якого належать органи влади різного рівня управління та підпорядковані їм структурні підрозділи, органи місцевого самоврядування, неурядові організації та громадські спілки, бізнес-асоціації з захисту бізнес-інтересів, фінансовий сектор, міжнародні організації та країни-партнери, їх повноважні органи державного управління, які співпрацюють з ЦОВВ України для розвитку бізнесу. Запропоновано для покращення даного механізму

сформувати Координаційний центр дерегуляції при Кабінеті Міністрів України; Центри підтримки бізнесу у кризових регіонах; Антикорупційну цифрову платформу.

Аналіз зарубіжного досвіду (країн ЄС, зокрема, Швеції, Норвегії, ОАЕ, Нової Зеландії, Японії) показав ефективність таких інструментів, як стимулювання інтернаціоналізації та експортного потенціалу бізнесу; цифровізація та діджиталізація усіх сфер розвитку малого і середнього підприємництва; пріоритетність малого і середнього підприємництва у законодавстві держав та підтримці, порівняно з великими підприємствами; численні програми підтримки підприємницької культури та стартапів; спрощення адміністративних процедур (дерегуляція); розширення потенціалу фінансування; участь малого і середнього підприємництва у державних закупівлях; підтримка інновацій; екологічність та інклюзивність розвитку. Ці приклади можуть бути адаптовані в українських реаліях із урахуванням національних особливостей, насамперед в аспекті децентралізації, цифровізації та післявоєнної економічної відбудови.

Розроблено Концепцію дерегуляції малого і середнього підприємництва, яка передбачає зменшення адміністративного тиску на підприємців, цифровізацію дозвільних процедур, запровадження єдиного вікна для малого і середнього підприємництва, перегляд застарілих нормативів, а також розвиток саморегульованих організацій. У Концепції визначено стратегічні пріоритети стимулювання малого і середнього підприємництва: подальше спрощення регуляторного середовища; пріоритет малого і середнього підприємництва у державних політиках; цифровізація; інтернаціоналізація та експорт; пріоритетний доступ до фінансування і держзакупівель; підтримка підприємницької культури та стартапів; розвиток інновацій, екологічного, соціального та інклюзивного бізнесу.

Визначено етапи впровадження Концепції: стабілізаційний етап, етап відновлення та реінтеграції, етап трансформації і розвитку, етап консолідації та міжнародної інтеграції. У результаті сформовано комплексну концептуальну основу дерегуляції малого і середнього підприємництва, що забезпечує стратегічну сталість політики, посилює конкурентоспроможність підприємництва та інтегрує

розвиток малого і середнього підприємництва у ключові вектори національної післявоєнної трансформації. У повоєнному періоді стратегія дерегуляції має стати одним із ключових напрямів економічного відновлення та стимулювання підприємництва, особливо у сфері малого бізнесу як драйвера зайнятості та регіонального розвитку.

Обґрунтовано систему інноваційних інструментів механізмів державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, що базується на використанні цифрових, інтелектуальних і «зелених» рішень, спрямованих на формування сучасної екосистеми підприємництва. До системи включено: єдину онлайн-платформу для малого і середнього підприємництва; інноваційні податкові режими («податкові канікули» для стартапів, фіскальний сандбюкс, динамічне оподаткування); Smart-субсидії; краудфандингові платформи з державною гарантією; інноваційні кластери та бізнес-інкубатори; гарантійний фонд малого і середнього підприємництва; мікрофінансування через блокчейн і смарт-контракти; «зелені» стимули; державне замовлення для малого бізнесу; пільгове використання інфраструктури; пріоритет грантової підтримки соціальних підприємств. Ці інструменти забезпечать передумови для збільшення ефективності стимулювання, гарантуватимуть більшу прозорість та довіру бізнесу до державних ініціатив.

Ключові слова: публічне / державне управління, механізм, державне регулювання, державне стимулювання, сталий розвиток, розвиток, мале і середнє підприємництво, інновації, інноваційний розвиток, інвестиції, інвестиційна діяльність, економіка, ефективність, державно-приватне партнерство, європейська інтеграція.

ABSTRACT

Binnatov O. N. Mechanisms of State Incentives for the Development of Small and Medium-Sized Entrepreneurship in Ukraine. – Qualification scientific work on manuscript rights.

PhD for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 28 – Public management and administration in the specialty 281 – Public management and administration. Vasyl Stefanyk Carpathian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2025.

The dissertation is devoted to addressing a scientific task, which consists in developing scientifically grounded proposals for improving the mechanisms of state incentives aimed at fostering the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine under current conditions and during the post-war period.

The paper clarifies the essence of state incentive mechanisms as a component of the system of state regulation of entrepreneurship. It defines the meaning of the following concepts: «state stimulation of business development» – a targeted system of actions, mechanisms, and instruments implemented by state institutions to create favorable conditions for starting and developing business activities in the country, as well as to achieve strategic socio-economic goals such as increasing employment, enhancing the competitiveness of the national economy, strengthening innovation potential, and ensuring sustainable development; and «mechanisms of state stimulation of entrepreneurship development» – a holistic, integrated system consisting of actors and objects of influence, implemented based on the goals and objectives of stimulating entrepreneurial development, guided by fundamental principles and ideas and by the application of modern methods through administrative, financial, and other incentives that contribute to the growth in the number of small and medium-sized enterprises and the expansion of their activities.

It is established that the system of state stimulation of small and medium-sized enterprise development has evolved gradually through several stages: the formation of the foundations of state support for small business (initial phase); the institutionalization of support for small and medium-sized enterprises; liberalization and development of the entrepreneurial environment; the reboot of small and medium-sized enterprise policy amid reforms and war; support for small and medium-sized enterprises during the COVID-19 pandemic and the new wave of digitalization; and support for small and medium-sized enterprises in the context of the war for Ukraine's Independence. As a

result, a comprehensive periodization of the evolution of small and medium-sized enterprise stimulation mechanisms has been developed, reflecting shifts in state priorities and enabling the identification of trends, patterns, and strategic directions for the further development of entrepreneurial policy.

The following problems of stimulating small and medium-sized enterprise development in Ukraine are highlighted: security threats and infrastructure destruction; access to energy; logistical difficulties; personnel shortages; financial resilience and limited access to resources; ineffective interaction with authorities; legal and institutional complications; adaptation strategies during the war for Ukraine's Independence; challenges in innovation implementation; sustainable development issues; corruption and overregulation; frequent legislative changes; instability challenges; and regulatory problems at the regional level. Among the issues related to negative expectations and fragility in small-business regulation (BANI), the following stand out: negative business expectations – due to ongoing crises (war, pandemic, inflation, policy changes), entrepreneurs do not believe in stability and predictability, which restrains investment, innovation, and long-term planning; fragility in regulation – the regulatory system is inflexible and fails to adapt to rapid changes in the business environment; nonlinear consequences of minor changes – «domino» or «butterfly» effects, where small errors trigger major crises. Regulatory policy often overlooks these effects because it is based on linear, outdated models; opacity of state decisions – low-quality government communication: explanations of new regulations are often delayed, lack clear guidance, and legislative changes occur frequently without consultation with the business community.

The classification of state mechanisms for stimulating the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine and their functional components has been improved, identifying the following mechanisms: regulatory and legal (establishes basic requirements for business creation, operation, and termination; safeguards entrepreneurs' rights; defines oversight and incentives); organizational and economic (provides for the establishment of support bodies, agencies, and centers; offers services; facilitates access to markets, networks, and resources); financial (ensures stimulation through grants, loans,

benefits, and guarantees); and information and advisory (enhances entrepreneurs' financial, legal, and digital literacy and ensures feedback mechanisms).

It is established that the regulatory and legal mechanism requires harmonization with current economic challenges as well as alignment with European standards. Meanwhile, the organizational and economic mechanism demonstrates low implementation effectiveness due to insufficient funding, limited involvement of local authorities, and an inadequate system for monitoring the outcomes of state support. The need for institutional strengthening of these mechanisms has been identified.

The financial mechanism for supporting small and medium-sized enterprises in Ukraine remains insufficiently effective due to limited budgetary financing, underdeveloped credit guarantee systems, and an immature venture capital infrastructure. The information and advisory mechanism, though represented by various institutions (ASCs, business incubators, entrepreneurship support centers), does not fully perform its functions owing to low coverage of entrepreneurs, outdated service delivery formats, and limited access to up-to-date information.

An organizational and economic mechanism of state stimulation of business development is presented, comprising government bodies at various levels of administration and their subordinate units, local self-government bodies, non-governmental organizations and civil associations, business associations representing business interests, the financial sector, international organizations and partner countries, and their authorized public administration bodies that cooperate with Ukraine's central executive authorities to support business development. To enhance this mechanism, it is proposed to establish: a Deregulation Coordination Center under the Cabinet of Ministers of Ukraine; Business Support Centers in crisis regions; and an Anti-Corruption Digital Platform.

An analysis of international experience (EU countries, particularly Sweden, Norway, the UAE, New Zealand, and Japan) demonstrates the effectiveness of such instruments as: promoting business internationalization and export capacity; digitalizing all spheres of small and medium-sized enterprise development; prioritizing small and medium-sized enterprises in legislation and support compared to large enterprises;

numerous programs fostering entrepreneurial culture and startups; simplification of administrative procedures (deregulation); expanding financing opportunities; small and medium-sized enterprise participation in public procurement; support for innovation; environmental sustainability; and inclusive development. These practices may be adapted to Ukrainian conditions, taking into account national specificities – primarily decentralization, digitalization, and post-war economic recovery.

A Concept for the Deregulation of Small and Medium-Sized Enterprises has been developed, which envisions reducing administrative pressure on entrepreneurs, digitalizing permitting procedures, introducing a one-stop shop for small and medium-sized enterprises, reviewing outdated regulations, and fostering the development of self-regulatory organizations. The Concept defines the strategic priorities for stimulating small and medium-sized enterprise development: further simplification of the regulatory environment; prioritization of small and medium-sized enterprise in public policy; digitalization; internationalization and export promotion; priority access to financing and public procurement; support for entrepreneurial culture and startups; development of innovation, as well as environmentally friendly, social, and inclusive business.

The stages of implementing the Concept are identified as follows: the stabilization stage, the recovery and reintegration stage, the transformation and development stage, and the consolidation and international integration stage. As a result, a comprehensive conceptual framework for small and medium-sized enterprise deregulation has been formed, ensuring strategic policy continuity, strengthening entrepreneurial competitiveness, and integrating small and medium-sized enterprise development into the key vectors of national post-war transformation. In the post-war period, the deregulation strategy should become one of the principal directions of economic recovery and entrepreneurship stimulation, particularly in small business, which serves as a key driver of employment and regional development.

A system of innovative tools for state mechanisms stimulating small and medium-sized enterprise development in Ukraine is substantiated, based on the use of digital, intelligent, and «green» solutions aimed at shaping a modern entrepreneurial ecosystem. The system includes: a unified online platform for small and medium-sized enterprises;

innovative tax regimes («tax holidays» for startups, a fiscal sandbox, dynamic taxation); smart subsidies; state-guaranteed crowdfunding platforms; innovation clusters and business incubators; an small and medium-sized enterprise guarantee fund; microfinancing through blockchain and smart contracts; «green» incentives; public procurement opportunities for small businesses; preferential access to infrastructure; and priority grant support for social enterprises. These instruments will create the conditions for increasing the effectiveness of stimulation mechanisms, ensuring greater transparency and enhancing business trust in state initiatives.

Keywords: public management / administration, mechanism, state regulation, state stimulation, sustainable development, development, small and medium-sized enterprises, innovation, innovation-driven development, investment, investment activity, economy, efficiency, public-private partnership, European integration.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у фахових виданнях України категорії Б:

1. Біннатов О. Європейський досвід регулювання малого підприємництва та його вплив на Україну. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Державне управління»)*. 2024. № 3(21). С. 146-155.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-145-155](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-145-155)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/9901>

2. Біннатов О. Забезпечення прав підприємців в умовах євроінтеграції: виклики та рішення. *Наукові перспективи*. 2024. № 3(45). С. 115-126.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3\(45\)-115-126](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3(45)-115-126)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/10238>

3. Біннатов О. Роль державного управління в стимулюванні інноваційного розвитку малого підприємництва в умовах євроінтеграції. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № (8). С. 6–16.

DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-8-6-16>

URL: <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/134>

4. Біннатов О. Вплив невизначеності на розвиток малого бізнесу в Україні. *Публічне управління і політика*. 2025. № 9(13). С. 98-109.

DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.9.20>

URL: <https://www.eu-scientists.com/index.php/pmap/article/view/412?articlesBySimilarityPage=10>

5. Біннатов О. Державна політика розвитку кластерів малого бізнесу. *Філософія та управління*. 2025. № 9(13). С. 99-110.

DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.9.12>

URL: <https://www.eu-scientists.com/index.php/fag/article/view/411>

Статті у виданнях країн ЄС:

6. Біннатов О. Механізми державного регулювання розвитку малого підприємництва в умовах глобалізаційних викликів. *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín "Věda a perspektivy"*. 2024. № 4(35). С.74-85.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4\(35\)-74-85](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4(35)-74-85)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/10812>

Публікації, що засвідчують апробацію результатів дослідження:

7. Біннатов О. Організаційні механізми підтримки та стимулювання малого бізнесу в умовах євроінтеграції. *Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (6-7 березня 2024 р., м. Запоріжжя). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2024. С.212-216.

URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-364-7-45>

8. Біннатов О. Правовий аспект розвитку малого підприємництва в контексті євроінтеграції. *Світ наукових досліджень*. Випуск 28: матеріали Міжнар. мультидисцип. наук. інтер.-конф. (21-22 березня 2024 р., м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща). ГО "Наукова спільнота", WSZIA w Opolu. Тернопіль: ФО- П Шпак В.Б. 2024. С.127-130.

URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/5391/>

9. Біннатов О. Н. Деретуляція як стратегічний механізм стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу в Україні. *Світ наукових досліджень*. Випуск 44: матеріали Міжнар. мультидисцип. наук. інтер.-конф. (23-24 вересня 2025 р., м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща). 2025. С. 81-83.

URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/6400/>

10. Біннатов О. EUROPEAN EXPERIENCE OF SMALL BUSINESS REGULATION. *Управління та адміністрування: реалії воєнного стану та перспективи розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (29 травня 2024 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ : Голіней О.М., 2024. С. 65-68.

URL: <https://fu.cnu.edu.ua/naukovi-konferentsii-seminary/>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	16
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МСП	28
1.1. Сутнісна характеристика механізмів державного стимулювання як складової системи державного регулювання підприємництва	28
1.2. Становлення державної політики стимулювання розвитку МСП в Україні	44
1.3. Сучасні проблеми державного стимулювання розвитку МСП в Україні	62
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МСП В УКРАЇНІ	87
2.1. Структура механізмів державного стимулювання розвитку МСП в Україні	87
2.2. Нормативно-правовий механізм державного стимулювання розвитку МСП в Україні	96
2.3. Організаційно-економічний механізм державного стимулювання розвитку МСП в Україні	104
2.4. Фінансовий та інформаційно-консультаційний механізми державного стимулювання розвитку МСП в Україні	111
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МСП В УКРАЇНІ	144
3.1. Зарубіжний досвід державного стимулювання розвитку підприємництва та можливості його імплементації в Україні	144
3.2. Дерегуляція як напрям стимулювання розвитку МСП в Україні. .	173

3.3. Інноваційні методи, форми та інструменти державного стимулювання розвитку МСП в Україні.	191
ВИСНОВКИ	202
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	207
ДОДАТКИ	238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВВП – валовий внутрішній продукт
- ВПО – внутрішньо-переміщені особи
- ГКУ – Господарський кодекс України
- ГО – Громадська організація
- ДДНК – Департамент державного нагляду та контролю
- ДДРПД – Департамент державної регуляторної політики та дерегуляції
- ДЛДЗ – Департамент ліцензування та дозвільної системи
- ДРС – Державна регуляторна служба України
- ЕКА – Експортно-кредитне агентство України
- ЄБРР – Європейський банк реконструкції і розвитку
- ЄС – Європейський Союз
- ЄСВ – Єдиний соціальний внесок
- ЗВТ – Зона вільної торгівлі
- ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології
- ІП – індустріальний парк
- ІТ – Інформаційні компанії
- КМУ – Кабінет Міністрів України
- МВС – Міністерство внутрішніх справ України
- ММСП – мікро-, малі та середні підприємства
- МОВВ – місцеві органи виконавчої влади
- МОЗ – Міністерство охорони здоров'я України
- МСП – мале і середнє підприємництво
- МФУ – Міністерство фінансів України
- НБУ – Національний банк України
- НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
- НКРЗІ – Національна комісія регулювання зв'язку та інформатизації
- НПА – нормативно-правові акти
- НТП – науково-технічний прогрес

- ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
- ОМС – органи місцевого самоврядування
- ОПЕУ – Офісу з просування експорту України
- ОРМСП – Офіс розвитку малого і середнього підприємництва
- ОРПЕ – Офіс розвитку підприємництва та експорту
- ПВЗВТ – Поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі
- ПКУ – Податковий кодекс України
- COSME – Конкурентоспроможність малих та середніх підприємств
- ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю
- ТПП – Торгово-промислова палата України
- ФОП – Фізична особа-підприємець
- ФРП – Фонд регіонального розвитку
- ЦКУ – Цивільний кодекс України
- ЦНАП – центри надання адміністративних послуг
- ЦОВВ – центральні органи виконавчої влади
- ЦПП – центр підтримки підприємництва
- DCFTA – Deep and Comprehensive Free Trade Area (Поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі між Україною та ЄС)
- DCFTA – Поглиблена і всеохопна зона вільної торгівлі
- EBRD – European Bank for Reconstruction and Development (Європейський банк реконструкції та розвитку)
- GIZ – Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (Німецьке товариство міжнародного співробітництва)
- UNDP – Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
- USAID – United States Agency for International Development (Агентство США з міжнародного розвитку)
- USAID – Агентство США з міжнародного розвитку

ВСТУП

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена об'єктивними процесами зростання ролі підприємництва задля реалізації цілей сталого поступу України, досягнення яких потребує забезпечення сприятливого середовища для розвитку вітчизняного бізнес-сектору та інтенсифікації міжнародної торгівлі. Також у Національній економічній стратегії 2030 визначені стратегічні рішення щодо стимулювання соціально-економічного розвитку України, в тому числі, в контексті розвитку МСП. Із здобуттям Україною незалежності було інтегровано ряд механізмів стимулювання бізнесу, таких як податкові пільги, податкова культура, державні програми підтримки, інституційне та нормативно-правове забезпечення, фінансування розвитку підприємництва тощо. Індекс легкості ведення бізнесу за 2017-2021 роки в Україні покращився на 15 позицій, проте, недостатня та несистемна державна підтримка, пандемія значно негативно вплинули на бізнес.

Негативні тенденції щодо розвитку бізнесу у 2022-2025 роках стали наслідком війни за Незалежність України. Багато підприємницьких структур припинили свою діяльність, були змушені вдаватися до релокації, а недостатній попит споживачів створив нові перешкоди для бізнесу. Непрогнозованість ситуації збільшує негативні тенденції розвитку бізнесу. Серед проблем державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва можемо виділити наступні: фрагментованість політики та відсутність системного підходу; слабе інституційне забезпечення; недоступність фінансування; перевантажене регуляторне середовище; корупційні ризики і зловживання; недостатній доступ до ринків і державних закупівель; нерівномірність підтримки за регіонами; недостатній фокус на інновації та модернізацію і екологічність.

У науковому дискурсі присутні численні напрацювання у сфері теоретико-практичного обґрунтування динаміки концепцій стимулювання бізнесу та державної галузевої політики. Зокрема, стратегії підтримки МСП та державного регулювання у цій сфері висвітлені у роботах: Бріка І. Є., Варналія З. С.,

Васильціва Т. Г., Галана Н. І., Дергачової В. В., Колешні Я. О., Кондратюка М. В., Обруча Г. В., Фролової Н. Л., Колісник Г. М., Красноносової О. М., Мельник Т. Ю., Михайлів Г. В., Онищенко С. В., Харченко Р. В., Михайліва Г. В. та Ємець О. І., Новицької О. В. та інших. Серед дослідників публічного управління МСП можемо виділити праці: Бондарчук Н. В., Жук О. І., Ковальчук В. Г., Орел Ю. Л., Сурай І. Г., Томашевської А. В., Турецкова Т. Є., Федорчак О. В. та інших.

Разом із цим, науковцями мало розглянуті питання щодо механізмів державного стимулювання бізнесу в умовах війни за Незалежність України та повоєнному періоді, що і створює передумови для наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження було реалізоване у межах науково-дослідної роботи за темою «Теоретико-методологічні та прикладні засади розроблення і функціонування інноваційних механізмів публічного управління та адміністрування» Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (номер державної реєстрації №0120U100494) та у рамках комплексного наукового проекту ГО «Міжнародний центр з розвитку науки і технологій» (номер державної реєстрації № 0118U100228). У рамках теми здобувачем було запропоновано сучасні механізми державного регулювання та стимулювання МСП.

Метою дисертаційного дослідження є розробка науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення механізмів державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні в сучасних умовах та повоєнному періоді. Досягнення мети зумовило такі наукові завдання:

- з'ясувати сутність механізмів державного стимулювання як складової системи державного регулювання підприємництва;
- виокремити історичні етапи становлення державної політики стимулювання розвитку МСП в Україні;
- сформувати сучасну карту проблем державного стимулювання розвитку МСП в Україні;

- визначити структуру механізмів державного стимулювання розвитку МСП в Україні;
- проаналізувати сучасний стан реалізації нормативно-правового, організаційно-економічного, фінансового та інформаційно-консультаційного механізмів державного стимулювання розвитку МСП в Україні;
- виділити позитивні приклади зарубіжного досвіду державного стимулювання розвитку підприємництва для можливості імплементації в Україні;
- розробити Концепцію дерегуляції МСП в Україні в сучасних умовах та повоєнному періоді;
- запропонувати інноваційні методи, форми та інструменти державного стимулювання розвитку МСП в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час публічного управління процесами стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва.

Предметом дослідження є механізми державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні в сучасних умовах та повоєнному періоді.

Методи дослідження. Для дослідження були застосовані такі методи: метод системного аналізу – для дослідження структури та взаємозв'язків елементів механізмів державного стимулювання; метод дедукції та індукції – для формування теоретичної моделі механізмів стимулювання; історико-логічний метод – для аналізу етапів розвитку державної політики; метод порівняльного аналізу – для визначення змін у підходах до стимулювання МСП у різні періоди; структурно-функціональний метод – для вивчення складових елементів механізмів стимулювання (інституційного, фінансового, нормативного тощо); контент-аналіз – для аналізу документів, програм, звітів урядових структур; метод правового аналізу – для дослідження законодавчої бази; метод економічного аналізу – для оцінки фінансових інструментів підтримки; метод картографування (в широкому сенсі) – для візуалізації проблем та вузьких місць у стимулюванні. Метод

компаративного аналізу – для порівняння політик та механізмів підтримки МСП у різних країнах. Метод бенчмаркінгу – для запозичення кращих практик. Метод проектування (design thinking) – для генерації інноваційних підходів; діалектичний метод (при дослідженні теоретичних основ, моделей функціонування механізмів державного стимулювання розвитку МСП).

Методологічною основою дисертаційного дослідження стали наукові положення розвитку малого і середнього підприємництва, механізмів публічного управління, дослідження науковців із проблемних питань функціонування МСП, дерегуляції бізнесу, документи нормативно-правового характеру, статистичні дані розвитку МСП та інші науково-методичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в науковому обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення механізмів державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні в сучасних умовах та повоєнному періоді.

У результаті дослідження:

вперше:

– розроблено Концепцію дерегуляції МСП для сучасного та повоєнного періоду, що передбачає цілісну модель дерегуляції, інтегровану з державними політиками відновлення та довгострокового розвитку країни. У Концепції визначено стратегічні пріоритети стимулювання МСП: подальше спрощення регуляторного середовища; пріоритет МСП у державних політиках; цифровізація; інтернаціоналізація та експорт; пріоритетний доступ до фінансування і держзакупівель; підтримка підприємницької культури та стартапів; розвиток інновацій, екологічного, соціального та інклюзивного бізнесу. Визначено етапи впровадження Концепції: стабілізаційний етап, етап відновлення та реінтеграції, етап трансформації і розвитку, етап консолідації та міжнародної інтеграції. У результаті сформовано комплексну концептуальну основу дерегуляції МСП, що забезпечує стратегічну сталість політики, посилює конкурентоспроможність

підприємництва та інтегрує розвиток МСП у ключові вектори національної післявоєнної трансформації;

удосконалено:

– структуру механізмів державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, яка на відміну від існуючих підходів, у яких механізми розглядаються переважно за інституційною або фінансово-економічною ознакою, запропонована класифікація базується на функціонально-цільовому підході і передбачає виділення чотирьох взаємопов'язаних груп механізмів: нормативно-правовий (встановлює базові вимоги до створення, ведення, припинення бізнесу, гарантує права підприємців, визначає нагляд і пільги); організаційно-економічний (передбачає створення органів підтримки, агенцій, центрів, надання послуг, полегшує доступ до ринків, мереж, ресурсів); фінансовий (забезпечує стимулювання через гранти, кредити, пільги, гарантії); інформаційно-консультаційний (підвищує рівень фінансової, юридичної, цифрової грамотності підприємців і забезпечує зворотний зв'язок). У результаті сформовано цілісну систему класифікації механізмів стимулювання МСП, яка відображає логіку державного впливу – від нормативного регулювання до інформаційної підтримки – та забезпечує можливість оцінки ефективності державної політики розвитку підприємництва на різних рівнях її реалізації;

– наукові підходи до визначення тенденцій розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) в Україні, що, на відміну від традиційних підходів, які базуються переважно на аналізі статистичних показників у відриві від державної політики, передбачають комплексну оцінку взаємозв'язку між динамікою функціонування МСП та ефективністю реалізації політики їх підтримки. У результаті виявлено проблемні аспекти стимулювання розвитку МСП у період війни за Незалежність України та удосконалено інтегровану карту проблем МСП, побудовану з урахуванням концепції VANI (крихкість, тривожність, нелінійність, невиразність). Сформовано карту проблем державного стимулювання розвитку МСП в Україні: безпека та руйнування інфраструктури, обмежений доступ до

енергоресурсів, логістичні труднощі, кадровий дефіцит, низька фінансова стійкість, регуляторна нестабільність, інституційні бар'єри, складність адаптації, слабка інноваційність і регіональні диспропорції. Отримані результати дозволили визначити напрями оптимізації політики стимулювання МСП у кризових умовах і забезпечити наукове підґрунтя для розроблення адаптивних управлінських рішень;

– підхід для комплексного дослідження сучасного стану реалізації нормативно-правового, організаційно-економічного, фінансового та інформаційно-консультаційного механізмів державного стимулювання розвитку МСП в Україні, який доповнено запропонованими організаційно-структурними механізмами діяльності інституцій підтримки та дерегуляції МСП. Це передбачає створення інтегрованої системи взаємодії урядових, бізнесових і громадських структур на основі функціонування Координаційного центру дерегуляції при Кабінеті Міністрів України, Центру підтримки бізнесу у кризових регіонах та антикорупційної цифрової платформи. Відмінністю є подолання фрагментарності інституційної підтримки, системне поєднання дерегуляційних, консультативних і цифрових антикорупційних інструментів, а також розширення функцій допомоги МСП у зонах підвищених ризиків, що раніше не було забезпечено комплексно. Отримано інституційно інтегровану систему державної підтримки МСП, яка підвищує ефективність державної політики шляхом прискорення дерегуляційних процесів, зниження корупційних ризиків, посилення консультаційної та правової допомоги, а також зміцнення спроможності механізмів стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва;

– систему інноваційних інструментів механізмів державного стимулювання розвитку МСП в Україні, що базується на використанні цифрових, інтелектуальних і «зелених» рішень, спрямованих на формування сучасної екосистеми підприємництва. До системи включено: єдину онлайн-платформу для МСП; інноваційні податкові режими («податкові канікули» для стартапів, фіскальний сандбокс, динамічне оподаткування); Smart-субсидії; краудфандингові платформи з державною гарантією; інноваційні кластери та бізнес-інкубатори;

гарантійний фонд МСП; мікрофінансування через блокчейн і смарт-контракти; «зелені» стимули; державне замовлення для малого бізнесу; пільгове використання інфраструктури; пріоритет грантової підтримки соціальних підприємств. У результаті сформовано інноваційно орієнтовану модель державного стимулювання МСП, що забезпечує перехід до цифрової, екологічної та інклюзивної економіки, підвищує доступ МСП до ресурсів і зміцнює їх конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі;

набули подальшого розвитку:

– наукові підходи до визначення сутності механізмів державного стимулювання як складової системи державного регулювання підприємництва, що, на відміну від існуючих підходів, які розглядають державну підтримку бізнесу здебільшого як набір окремих фінансових чи адміністративних заходів, передбачають комплексне трактування ключових понять: *«державне стимулювання розвитку бізнесу»* – це цілеспрямована система дій, механізмів та інструментів, що здійснюються державними інституціями з метою формування сприятливих передумов для започаткування та розвитку бізнес-діяльності в країні, а також досягнення стратегічних соціально-економічних цілей, таких як зростання зайнятості, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зміцнення інноваційного потенціалу та забезпечення сталого розвитку; *«механізми державного стимулювання розвитку підприємництва»* – цілісна, інтегрована система, що складається із суб'єктів та об'єктів впливу та реалізовується на основі мети та цілей стимулювання розвитку підприємництва на основі базових принципів та ідей, застосування сучасних методів впливу шляхом застосування адміністративних, фінансових та інших стимулів, що впливатиме на збільшення кількості малих і середніх підприємств та розширення їх діяльності. У результаті отримано структуроване наукове розуміння механізмів стимулювання, що дозволяє підвищити ефективність політики підтримки МСП та спрямувати її на збільшення кількості підприємств і розширення їх діяльності в умовах інноваційного та соціально-економічного розвитку країни;

– періодизація механізмів державного стимулювання розвитку МСП в Україні, що, на відміну від наявних підходів, у яких розвиток підприємницької політики розглядався фрагментарно або лише за економічними критеріями, базується на комплексному історико-інституційному та контекстному аналізі взаємозв'язку державної політики з соціально-економічними трансформаціями країни. Виокремлено такі етапи: формування основ державної підтримки малого бізнесу (становлення); інституціоналізація підтримки МСП; лібералізація та розвиток підприємницького середовища; перезавантаження політики МСП на тлі реформ і війни за Незалежність України; підтримка МСП в умовах пандемії COVID-19 та нова хвиля цифровізації; підтримка МСП в умовах війни за Незалежність України. У результаті отримано цілісну періодизацію еволюції механізмів стимулювання МСП, що відображає зміну державних пріоритетів і дозволяє визначити тенденції, закономірності та стратегічні орієнтири подальшого розвитку підприємницької політики;

– засади застосування зарубіжного досвіду для удосконалення механізмів державного стимулювання розвитку МСП в Україні, що передбачає комплексне використання кращих європейських практик у контексті їх адаптації до національної системи. Запропоновано враховувати такі ключові напрями, як: стимулювання інтернаціоналізації та експортного потенціалу бізнесу; цифровізація та діджиталізація усіх сфер розвитку МСП; пріоритетність МСП у законодавстві держав та підтримці, порівняно з великими підприємствами; численні програми підтримки підприємницької культури та стартапів; спрощення адміністративних процедур (дерегуляція); розширення потенціалу фінансування; участь МСП у державних закупівлях; підтримка інновацій; екологічність та інклюзивність розвитку. У результаті сформовано концептуальні засади імплементації європейського досвіду, що забезпечують цілісне бачення напрямів модернізації державної політики підтримки МСП та підвищують її ефективність в умовах євроінтеграції.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що ключові теоретичні концепти, практичні рекомендації та висновки, розроблені автором та репрезентовані у рамках дисертаційного дослідження, можуть бути використані з метою удосконалення механізмів державної підтримки розвитку МСП в Україні, як елемент формування державної політики у рамках комунікації МСП з органами влади на державному та територіальному рівні при формуванні регіональних та державних стратегій підтримки МСП. Окремі розділи можуть використовуватись для освітніх цілей на рівні державних та місцевих органів управління для підвищення кваліфікації та в університетах для студентів факультетів економіки, державного управління та менеджменту, а також у тезовій формі для інформування бізнесменів про програми підтримки МСП та можливості комунікації та співпраці з органами влади. Висновки та рекомендації дослідження використано (Додаток Б):

- Департамент економічного розвитку, екології та енергозбереження Івано-Франківської міської ради (довідка № 22/2025 від 14.05.2025 р.);
- Верховна рада України, народний депутат (довідка № 1308/2 від 14.08.2025 р.);
- ГО «Східно-Європейська спілка науковців» (довідка № 58/2025 від 28.08.2025 р.);
- Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (довідка № 03.04-29/18 від 11.08.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Ідея, розробки, положення, висновки та наукові результати отримані безпосередньо автором. Дисертаційне дослідження виконано автором самостійно та містить актуалізовані висновки. Пропозиції і рекомендації дисертаційної роботи відповідають її змісту й впливають із отриманих результатів теоретичних і практико-прикладних наукових досліджень.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації висвітлені та обговорені на науково-практичних конференціях: Міжнародної науково-практичної конференції «Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії» (м. Запоріжжя, 6-7 березня

2024 р.); Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції «Світ наукових досліджень» (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 24-25 травня 2024 р.); Звітної конференції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ, 2024 р.); Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції «Світ наукових досліджень» (м. Тернопіль, 30 серпня 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковані дисертантом самостійно та у співавторстві в 10 наукових працях, зокрема: 5 наукових статтях у фахових виданнях України (із них: 5 – одноосібних), 1 стаття у виданнях країн ЄС, 4 тези доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій (Додаток А).

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 277 сторінок, з них основного тексту – 180 сторінок. Робота містить 22 рисунки, 10 таблиць, 6 додатків на 40 сторінках. Список використаних джерел налічує 257 найменувань, з них 53 – іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МСП

1.1. Сутнісна характеристика механізмів державного стимулювання як складової системи державного регулювання підприємництва

З часу здобуття незалежності України зі зміною концепцій державного регулювання підприємництва набувають нових особливостей механізми стимулювання розвитку бізнесу як напрям публічного управління взаємовигідними відносинами держави та бізнесу в цілях його підтримки, розвитку, формування сприятливого бізнес-клімату.

На думку Сурай І. Г., Томашевської А. В., Жук О. І. розвиток МСП позиціонується невід'ємною компонентою інноваційної екосистеми. Саме МСП необхідно позиціонувати як один із головних драйверів економічного розвитку. Серед основних переваг висока якість продукції та послуг, невеликі потреби в стартовому капіталі, швидка окупність інвестицій, гнучкість у реагуванні на зміну ринкового попиту та здатність швидко адаптуватися й розвиватися з фокусом на інновації [188].

Державне стимулювання розглядається науковцями у контексті системного підходу [2; 31; 56; 64; 186; 195; 200-201] як елемент державного регулювання підприємництва, до якого належать підсистеми заходів адміністративно-нормативного, фінансово-економічного сприяння веденню господарської діяльності. Для прикладу, державне стимулювання трактують як складову «механізму державного регулювання, яка розглядається як комплекс завдань та заходів економічного впливу на інвестиційні процеси» підприємства [45]. Основне завдання державного регулювання полягає саме у стимулюванні розвитку окремих об'єктів публічного управління через відповідні заходи суб'єктів керуючого впливу [195].

Виходячи з визначень понять, наведених у додатку В табл. В.1, можна підсумувати, що стимулювання спрямоване на сукупність економічних відносин у певній сфері, галузі економіки (наприклад, стратегічно важливі для країни сектори або ж ті, які характеризуються значним потенціалом розвитку), тоді як регулювання в цілому здійснює вплив на загальну макроекономічну ситуацію в країні для створення сприятливого бізнес-середовища. На відміну від поняття стимулювання, «державна підтримка» зосереджена в цілому на бізнесі та різних видах економічної діяльності, в основі якої – законодавчі, фінансово-економічні, організаційні заходи, інструменти прямого та непрямого впливу. Основна ціль підтримки – це пряма, опосередкована допомога суб'єктам підприємницької діяльності шляхом забезпечення сприятливих умов для розвитку, актуалізація конкурентоспроможності, подолання характерних в цілому для країни перешкод в економічному розвитку.

Із цією метою органи публічної влади передають державне майно бізнесу (нежилі, виробничі приміщення, невикористовуване устаткування, законсервовані, недобудовані об'єкти та споруди, земельні ділянки). Держава сприяє створенню організаційних засад ресурсного забезпечення, інформаційної підтримки підприємців, підвищення компетентності фахівців; забезпечує облаштування малоосвоєних територіальних локацій виробничою, соціальною інфраструктурою через їх продаж, передачу в кредит; використовує економічні важелі стимулювання, до яких належать цільові субсидії, податкові пільги, в цілях модернізації технологій, освоєння нових видів продуктів, послуг, інноваційної діяльності. до інших форм підтримки також включені цільові кредити [176; 143]. Такі ж форми державної підтримки визначені у Господарському кодексі України (Стаття 48 «Державна підтримка підприємництва» ГКУ) [17].

Державне регулювання підприємництва передбачає законодавчі гарантії свободи конкуренції, попередження монополістичних тенденцій, захист споживачів від несумлінної конкуренції. Побудова відносин органів державного управління з підприємцями відбувається через податкову та фінансово-кредитну політику (встановлення відсотків за державним кредитуванням, цін, правил

ціноутворення, податкових пільг, розмірів економічних санкцій, валютного курсу, цільових дотацій).

Держава також використовує в управлінні відносинами з приватним сектором: майно, систему резервів, концесії, ліцензії, лізинг, екологічні, соціальні норми, нормативи, стандарти; економічні, соціальні, науково-технічні національні, регіональні програми; договори для постачання товарів, послуг для потреб держави, виконання робіт. Згідно Закону України «Про підприємство» не допустимим є втручання органів публічної влади у функціонування підприємства, за винятком права на контроль за діяльністю бізнесу [143]. До системи державного управління МСП відносять підсистеми заходів адміністративно-нормативного, фінансово-економічного сприяння веденню господарської діяльності, визначені відповідно до концепції, стратегії, розвитку підприємства за окремими секторами економіки, в яких уряд окреслює мету, напрямки, методи та інструменти державного стимулювання прогресивних змін підприємства [2; 31; 45; 64; 178; 186]:

1. Адміністративно-правове (адміністративно-нормативне) регулювання розвитку бізнесу здійснюється через нормативно-правові акти, податкове та амортизаційне законодавство, стратегії та програми розвитку, інструменти державного регулювання (ліцензування, патентування, легалізація підприємницької діяльності, дозвільні процедури) [64].

2. Фінансово-економічне регулювання і стимулювання розвитку бізнесу реалізовується через програми підтримки пріоритетних галузей, секторів економіки, включає такі інструменти:

2.1) фінансово-кредитні: пряме бюджетне фінансування, державне замовлення на продукцію, реалізацію державних програм фінансування НДДКР, державне гарантування (інвестиційні гарантії), пільгові, безпроцентні кредити, компенсація кредитів, лімітування позикових ставок, реструктуризація заборгованості, емісія цінних паперів, прискорена амортизація, цінове регулювання, формування виробничо-промислових зон тощо [2; 31];

2.2) податкові: введення спеціальних та пільгових режимів оподаткування (податкові канікули, дотації, субсидії, преференції, пільговий режим оподаткування імпорту інновацій тощо), зниження ставки оподаткування прибутку, скасування податків на реінвестиції, податковий кредит;

2.3) страхові: спрощення процедур страхування експортних ризиків, державні програми страхування експорту продукції;

2.4) інвестиційні: створення державних (регіональних) фондів інвестування в цілях розвитку.

Вибір засобів впливу держави має враховувати ступінь, напрямки втручання органів публічної влади. Відповідно до цього, виокремлюють основні вектори впливу держави [69]:

1. Послідовне, цілеспрямоване вдосконалення макроекономічних передумов. З-поміж методів регулювання даної категорії пріоритетна роль відводиться державним витратам, зростання яких покривається за рахунок дефіцитного фінансування, на виробничу, соціальну інфраструктуру, дослідження, розробки, інновації.

2. Протекціонізм, що передбачає розроблення та інтеграцію цільових програм підтримки певних груп суб'єктів бізнесу, формування ефективної стратегії мікрорегулювання, що передбачає зміну загальноринкових умов діяльності державних і недержавних підприємств.

Тобто в цілому об'єктами державного регулювання розвитку бізнесу вчені визначають: соціально-економічний розвиток територій, регіонів, на яких працюють суб'єкти господарювання; інноваційну діяльність підприємств; організаційну, кадрову, фінансову, нормативно-правову сферу діяльності суб'єктів господарювання; інвестиційну сферу функціонування компаній; в цілому сферу взаємовідносин держави та бізнесу, від якої залежать умови господарювання, бізнес-середовище, здатність підприємств до розвитку [75].

Порівняно з державним регулюванням та підтримкою, стимулювання підприємницької діяльності включає залучення методів, важелів, інструментів (засобів) залучення та мотивації індивідуумів до розвитку підприємництва,

впровадження інновацій, залучення інвестицій, створення робочих місць, збільшення трудової активності.

У науковій літературі не спостерігається єдності підходу до розуміння категорії «механізм державного стимулювання розвитку бізнесу». Більшість науковців зосереджують увагу на окремих методах, формах та інструментах державної підтримки і стимулювання бізнесу.

Часто під терміном дослідники розуміють сукупність станів системи та її структурних компонентів» [4; 61], у інших випадках – розглядають дефініцію як окремий елемент розвитку [180]. Зокрема, Балацька А. [4] детермінує фінансовий механізм розвитку МСП як множину фінансових методів, важелів та інструментів, котрі взаємодіють між собою та зосереджені на реалізації соціальних та економіко-інвестиційних функцій бізнесу за визначеного інституційного, нормативно-правового, інфраструктурного та інформаційного забезпечення [4].

Моїсеєнко Ю. М. визначає механізм державного стимулювання бізнесу як принципи, підходи, напрямки державного регулювання, управління через комплекс заходів та інструментів в цілях розвитку інновацій, формування сприятливих умов у організаційній, кадровій, фінансовій, нормативно-правовій сферах діяльності фірм для освоєння ними нових результатів [73].

Мазур Г. Ф. під дефініцією досліджуваного механізму розуміє сукупність науково-практичних та організаційних мір, які ефективно та вповні реалізуються органами публічної влади у певних сферах життєдіяльності та секторах економіки, особливостей їх повноважень у державній системі регулювання, серед найважливіших методів якого – державна підтримка підприємств [70, с. 23].

Диба В. М., Никифоров А. Є., Парнюк В. О. пропонують розглядати механізм податкового стимулювання бізнесу як напрям публічного управління, що здійснює непрямий вплив на розвиток бізнесу через відмову держави від певного обсягу податкових надходжень в обмін на вкладення коштів у розвиток інновацій, які сприятимуть зростанню обсягів інноваційних продуктів, послуг, як результат – збільшення податкових надходжень [32]. При умові перевищення податкових надходжень над податковими пільгами стимулювання вигідне для держави [75].

Бондарчук Н. В. переконує, що механізм державної підтримки бізнесу дозволяє забезпечити: впровадження цільового функціоналу державного управління інвестиційними процесами; практичний вплив на поточний стан та перспективи інвестиційного розвитку, соціально-економічного зростання регіону; синергія різнорівневих процесів публічного управління; компліментарність методів, форм та інструментів [5].

На нашу думку, державне стимулювання розвитку бізнесу – це цілеспрямована система дій, механізмів та інструментів, що здійснюються державними інституціями з метою формування сприятливих передумов для започаткування та розвитку бізнес-діяльності в країні, а також досягнення стратегічних соціально-економічних цілей, таких як зростання зайнятості, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зміцнення інноваційного потенціалу та забезпечення сталого розвитку.

З позицій системного підходу, механізм підтримки можна визначити як цілеспрямовану систему підходів, завдань, принципів, методів, суб'єктів та об'єктів, форм та інструментів оптимізації функціонування підприємництва, сприяння його розвитку, що містить в основі визначену стратегію державної політики для підвищення ефективності функціонування суб'єктів бізнес-діяльності.

У межах механізму стимулювання доцільно виокремити структурні компоненти: завдання та цілі, принципи, підходи, суб'єкти, об'єкти, концепцію, засоби та методи, результати, інструменти. Серед компонентів комплексного механізму державної підтримки та стимулювання підприємницького сектору варто виділити організаційно-економічний, нормативно-правовий, фінансовий, інформаційно-комунікаційний, бюджетно-податковий та інші.

Звернемо увагу на важливості розвитку інфраструктури для підтримки суб'єктів ведення господарської діяльності. Варналій З. С. визначає інфраструктуру підприємництва наступним чином: «це сукупність державних, громадських інститутів, які забезпечують обслуговування інтересів суб'єктів

підприємництва, їхню господарську діяльність, сприяють підвищенню її ефективності» [8, с. 178].

Томашевська А. В. звертає увагу на важливості інфраструктурного забезпечення у стимулюванні розвитку підприємництва [188]. Загалом, інфраструктура державної підтримки характеризується певними особливостями порівняно з інфраструктурою економіки країни. До її складу входять: система органів публічної влади, до функціоналу яких належить реалізація політики підтримки бізнесу за посередництвом правового регулювання; а також система цільових організацій зі сприяння практичному впровадженню державної політики (фінансові, кредитні, страхові, навчальні, обслуговуючі, інформаційні, консультаційні структури, технологічні парки, центри підтримки бізнесу тощо) [69, с. 178].

До інфраструктури підтримки МСП, загалом, відносять наукові, дорадчі, консультативні установи, об'єднання суб'єктів бізнес-діяльності та інші допоміжні органи, що функціонують при місцевих держадміністраціях та центральних органах виконавчої влади, Торгово-промислової палати України та її регіональні відгалуження та інші.

Федорчак О. В. вважає, що важливим у контексті розвитку інфраструктури МСП належить державно-приватному партнерству [198].

Стимулювання розвитку бізнесу відбувається на таких рівнях (доповнено автором на основі [20, с. 112]):

1) державне стимулювання першого рівня (економічного), що передбачає заохочення до ведення діяльності в різних сферах економіки, характеризується впровадженням пільг, наданням кредитів. Тобто використовуються найбільш прості форми та інструменти підтримки підприємництва. Мета цього типу державного стимулювання передбачає швидке залучення інвестицій, надання поштовхів для розвитку різним галузям економіки;

2) державне стимулювання другого рівня (екологічного) заохочує не будь-які види діяльності в різних сферах економіки, а лише екологічно безпечні, супроводжується впровадженням екологічних імперативів, критеріїв сталого

розвитку, виокремлення окремих напрямів стимулювання бізнесу як пріоритетних за екологічними характеристиками (наприклад, досить поширеним є підтримка енергоефективного, енергозберігаючого, високотехнологічного виробництва) тощо. Для цього рівня характерним є відбір конкретних, пріоритетних напрямків фінансування, які стратегічно важливі для уряду країни (ІТ-сфера, промисловість, нанотехнології, фінансово-технологічний сектор, авіабудування тощо);

3) державне стимулювання третього рівня (захисту клімату), крім підтримки екологічних ідей попереднього рівня, поєднує механізми заохочення споживачів до використання екологічно безпечної продукції, яка не шкодить навколишньому середовищу. Тобто на цьому рівні заохочуються та стимулюються не лише товаровиробники, а й споживачі продукції, що значно більше впливає на розвиток різноманітних екологічних видів підприємництва. Для цього рівня характерні розвиток екологічної культури, впровадження екологічних стандартів у торгівлі товарами, сировиною тощо.

Вважаємо, що на цьому рівні можуть бути застосовані більш складні механізми фінансування розвитку бізнесу, які включають умови та критерії надання підтримки окремим підсекторам економіки, а також містять поєднання оптимального набору інструментів підтримки бізнесу. Для прикладу, поряд з наданням кредитів для компенсації відсоткових ставок підприємцям можуть також бути надані місцеві фінансові ресурси від органів місцевої влади.

На основі дослідження теоретико-методологічних засад державного стимулювання підприємництва сформуємо основні її напрямки, в межах яких відбувається підтримка розвитку бізнесу в Україні [1; 3; 45; 67; 75; 186; 204]:

1. За інноваційним напрямком:

- реалізація загальнонаціональної політики у сфері освіти, науки, трансферу технологій для ефективного використання інноваційного потенціалу країни;
- проведення митної, податкової, амортизаційної політики, орієнтованої на активізацію інноваційної діяльності, наприклад, пільговий режим оподаткування,

фінансування дослідницьких проєктів, звільнення від сплати податків для венчурних фірм, скорочення митних ставок для підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність, експортують, імпортують наукоємну продукцію;

– збільшення обсягів видатків на фундаментальні розробки, наукові дослідження та розробки підприємств в цілях стимулювання конкуренції між науковими установами;

– реалізація державної політики стимулювання інновацій через розвиток інституцій, механізмів фінансування інноваційно активних підприємств, високотехнологічних галузей як одного з пріоритетних напрямків підтримки;

– державний вплив на інвестиційні джерела інноваційного підприємництва;

2. За інвестиційним напрямком:

– реалізація стратегій залучення інвестицій, зокрема, іноземних, розвитку транскордонного співробітництва, двосторонньої співпраці з країнами ЄС;

– впровадження податкової політики в цілях залучення іноземних інвесторів, зокрема у найбільш перспективні галузі економіки (ІКТ, промисловість, авіабудування, аграрний сектор) завдяки створенню оптимальної структури податків та зборів, або ж створення умов, сприятливих для залучення інвесторів;

– підтримка та стимулювання інвестиційної активності, розвиток інститут захисту прав інвесторів, приватної власності;

3. За напрямком регулювання бізнесу:

– реалізація державної регуляторної політики для оптимізації умов діяльності, зниження адміністративного тиску на підприємство, вибір оптимальної структури інструментів регулювання, налагодження системи приватно-державної співпраці;

4. За напрямком експортно-імпорتنі операції:

– впроваджуються матеріальні, функціональні заходи податкового, митно-тарифного, валютно-фінансового характеру держави, методи нетарифного регулювання, які реалізуються для розширення експортної діяльності, відкриття, розширення ринків збуту. До матеріальних інструментів належить: фінансове

стимулювання (капітал, субсидії, ресурси), компенсаційні заходи (дотації, премії, кредити). Функціональні заходи сприяють покращенню управлінських функцій підприємств, які займаються експортом, імпортом, наприклад, консультаційна, інформаційна, посередницька діяльність, спрощення процедур імпорту тощо.

Науковцями сформовано такі принципи впровадження державної стратегії стимулювання бізнесу в Україні:

- системність підтримки розвитку бізнесу;
  - доступність суб'єктів господарювання до отримання різних форм державної підтримки;
  - залученість представників бізнесу як представників власних інтересів у здійсненні державної галузевої політики;
  - рівні можливості для підприємців відповідно вимогам загальнодержавних, регіональних програм розвитку для отримання підтримки та участі у виконанні заходів в межах таких програм;
  - ефективність використання коштів бюджету відповідно до державних стратегій;
  - прозорість реалізації державної підтримки;
  - надання доступу суб'єктам до об'єктів інфраструктури в цілях підтримки бізнесу [6].
- Відзначимо важливість таких принципів як: адаптивність державної підтримки та основних її форм відповідно факторам зовнішнього впливу, які позначаються на діяльності підприємців; гнучкість державної політики, що передбачає зміну або коригування напрямків державної підтримки в умовах непередбачуваних змін. Можна додати, що принципи рівності та доступності, прозорості та відкритості державної підтримки в цілях стимулювання бізнесу можна реалізувати через електронне врядування – модель державного управління, що передбачає впровадження цифрових технологій в цілях автоматизації взаємодії державного, приватного та громадянського секторів.

Ключовими векторами державної політики щодо стимулювання підприємництва в Україні вбачаються [6, с. 94; 62, с. 66-78; 71]:

- дерегуляція, що передбачає спрощення контролюючих та дозвільних процедур, процедур реєстрації бізнесу, зменшення кількості, перегляд, заміна, скасування, оновлення регуляторних актів;
- адміністрування, що передбачає оптимізацію облікової діяльності та спрощення процедур адміністрування податків, зокрема завдяки цифровізації та наданні онлайн-послуг бізнесу;
- співпраця – залучення підприємців до реалізації науково-технічних та соціально-економічних програм, публічні закупівлі, розвиток державно-приватного партнерства в різних галузях економіки;
- фінансування: надання фінансової допомоги МСП через державні програми, кредитування, позики, гарантії, механізми відшкодування позик, компенсацію відсоткових ставок за кредитами;
- розвиток інфраструктури та інституцій для покращення організації та стимулювання МСП;
- реформування системи освіти відповідно до актуальних вимог на сучасному ринку праці;
- удосконалення механізмів сприяння розширенню інноваційної діяльності бізнесу та трансферу інновацій.

Увага сучасних дослідників, переважно, приділена питанням створення умов ведення підприємницької діяльності, законодавчому підґрунті регулювання бізнесу, заходах із дерегуляції [68, с. 59; 81; 86]. Водночас, відсутні дослідження сучасної концепції та державної політики дерегуляції різних видів діяльності суб'єктів господарювання.

Дефініцію «дерегуляція» дослідники репрезентують як певний напрям державного стимулювання розвитку бізнесу, що передбачає «зменшення кількості регуляторних актів, спрощення дозвільних та наглядових процедур» [2, с. 62; 68, с. 62; 81, с. 32; 86].

Вважаємо, що поняття «дерегуляція» підприємництва передбачає також прийняття законодавчих положень, які спрощують ведення бізнесу (наприклад, при припиненні / втраті чинності діючих положень), а також використання

оптимального набору інструментів регулювання підприємництва, серед яких все більшої актуальності набувають інформаційно-комунікаційні (цифрові) технології в умовах реалізації стратегії цифровізації публічного управління.

Климаш Н. І. систематизує ключові підходи до дефініції «дерегуляція»: процесний, ситуаційний, системний. Процесний підхід включає розроблення планових державних заходів та ініціатив, організацію, впровадження заходів лібералізації, спрощення державного нагляду, контролю. Ситуаційний підхід детермінує дерегуляцію як цілеспрямований державний вплив на бізнес-середовище з використанням сукупності інструментів впливу. Системний підхід характеризує дерегуляцію у контексті однієї з форм комплексного впливу держави на розвиток підприємництва, систему політичних, економічних заходів [58, с. 172].

Бавико О. Є. розглядає дерегуляцію з позиції процесного підходу, як один з ключових адміністративно-правових заходів із стимулювання підприємництва, що передбачає: мінімізацію регулювання через спрощення регуляторних норм, сертифікації та дозвільних процедур; інтеграцію ризик-орієнтованої концепції державного контролю; зменшення кількості контролюючих органів [2, с. 63].

В результаті дерегуляції відбувається оптимізація інституційного середовища розвитку бізнесу [2]: наприклад, вводяться етичні стандарти ведення діяльності, нові норми, правила, регламенти, стандарти господарювання, що веде також до покращення суспільних відносин між суб'єктами господарювання.

Процесний підхід для трактування поняття дерегуляція бізнесу використовують Орел Ю. Л. та Кулініч, О. В. – це «процес зменшення державного втручання в діяльність суб'єктів господарювання, створення більш сприятливого середовища для розвитку бізнесу» [81].

Пилявець В. та Гриник О. систематизували основи формування політики дерегуляції в Україні, її законодавче підґрунтя та етапи формування її компонентів. Автори розглядають це поняття через призму процесного підходу «як складний процес, в межах якого урядом розробляються завдання з підвищення конкурентоспроможності бізнесу та створення сприятливих передумов для його розвитку [86].

В контексті розвитку бізнесу публічно-управлінський аспект дерегуляції передбачає взаємозв'язок, комунікацію державного та приватного сектору в сфері державного управління взаємовідносинами з бізнес-структурами, зокрема, із використанням засобів ІКТ та цифрового врядування.

З позицій публічного управління розглядають економічну сутність дерегуляції Глущенко Л. Д., Лесько О. Й., Мещерякова Т. К., визначаючи наукову категорію як пріоритетний напрямок державного управління та сукупність заходів, які спрямовані на скорочення ступеня впливу органів влади на бізнес. Ключовим завданням процесу дерегулювання бізнесу визначено забезпечення умов для стійкого розвитку бізнесу, попередження надмірної участі держави, що спрямовано на оптимізацію бізнес-середовища в Україні [69, с. 59].

Жук О.І. наголошує на важливості підтримки МСП на регіональному рівні. Дієвий підхід до регулювання, на переконання автора, позиціонує дерегуляцію як спрощення процедур державного впливу, оптимізацію норм, умов та правил функціонування бізнесу в різних галузях за посередництвом галузевих інструментів – звітів, ліцензій, дозволів, погоджень, декларацій тощо [97].

Економічний підхід до розуміння сутності «дерегуляції» також застосовується в Стратегії сталого розвитку України, де дефініції надається значення сфери державного розвитку, середньострокова ціль якої – «створення сприятливого середовища для залучення інвестицій, розвитку (МСП) тощо» [185].

Дерегуляція передбачає спрощення дозвільних процедур та зменшення кількості наглядово-контролюючих органів, цифровізацію послуг для бізнесу, підтримку інвестиційної діяльності, забезпечення вільної конкуренції. Дерегуляція передбачає приведення у відповідність стандартам та вимогам Європи в цілях реформування державного контролю [185].

Державна політика дерегуляції МСП має забезпечити досягнення таких результатів:

- скорочення рівня корупції;
- покращення регуляторного законодавства;

- підвищення доступності та прозорості отримання пільгових, кредитних програм [81], їх реалізація на конкурентних, прозорих умовах;
- скорочення адміністративного, податкового тиску;
- налагодження дієвої системи взаємодії державного та приватного секторів через оптимізацію правил, процедур, положень, які покладаються в основу відносин Державної податкової служби, Державної регуляторної служби, інших наглядових та контролюючих органів. Зважаючи на поглиблення процесів дерегуляції в Україні, їх вихід за межі традиційного спрощення регулювання бізнесу (скорочення, заміна, внесення змін до нормативно-правових актів) дерегуляція являє собою окремий напрям державної регуляторної діяльності, що включає заходи із оптимізації процедур ведення бізнесу та оцифрування процесу взаємодії із державою.

Окреслимо основні сутнісні характеристики поняття «дерегуляція» з врахуванням тенденцій до цифровізації публічного управління та адміністрування. Сьогодні в Україні впроваджується цілісна концепція «ефективного регулювання» для вирішення тривалих регуляторних проблем, зокрема щодо публічного управління взаємовідносинами держави та бізнесу, для захисту суб'єктів підприємництва від надмірного адміністративного тиску за напрямками регуляторної політики: прозора, прогнозована регуляторна діяльність, ефективний контроль, відкрита дозвільна система, координованість взаємодії бізнесу, влади та громадськості щодо дерегуляції [21; 43; 181].

Основними характеристиками сучасного процесу дерегуляції МСП, що принципово видозмінює державно-приватні відносини, визначимо:

- уніфіковані адміністративні процедури;
- впорядковані інструменти регулювання;
- врегульовані питання доступу до ресурсів для вирішення проблеми в сфері видачі дозволів;
- система управління ризиками замість нагляду та контролю;
- система адміністративної відповідальності підприємців;

- реальне планування процесів дерегуляції, циклічність, передбачуваність регуляторних змін, політики;
- очищення регуляторного поля від незаконних нормативно-правових актів;
- вимірюваність регуляторних змін через систему адекватної оцінки;
- впровадження аналізу процесів регулювання для підвищення рівня якості, доступності, довіри до інформації [184].

Охарактеризуємо такий механізм державного стимулювання МСП як державна підтримка. На рис. 1.1 систематизовано форми державного стимулювання МСП в Україні: податкові, фінансові, інвестиційні, кредитні, інфраструктурні.

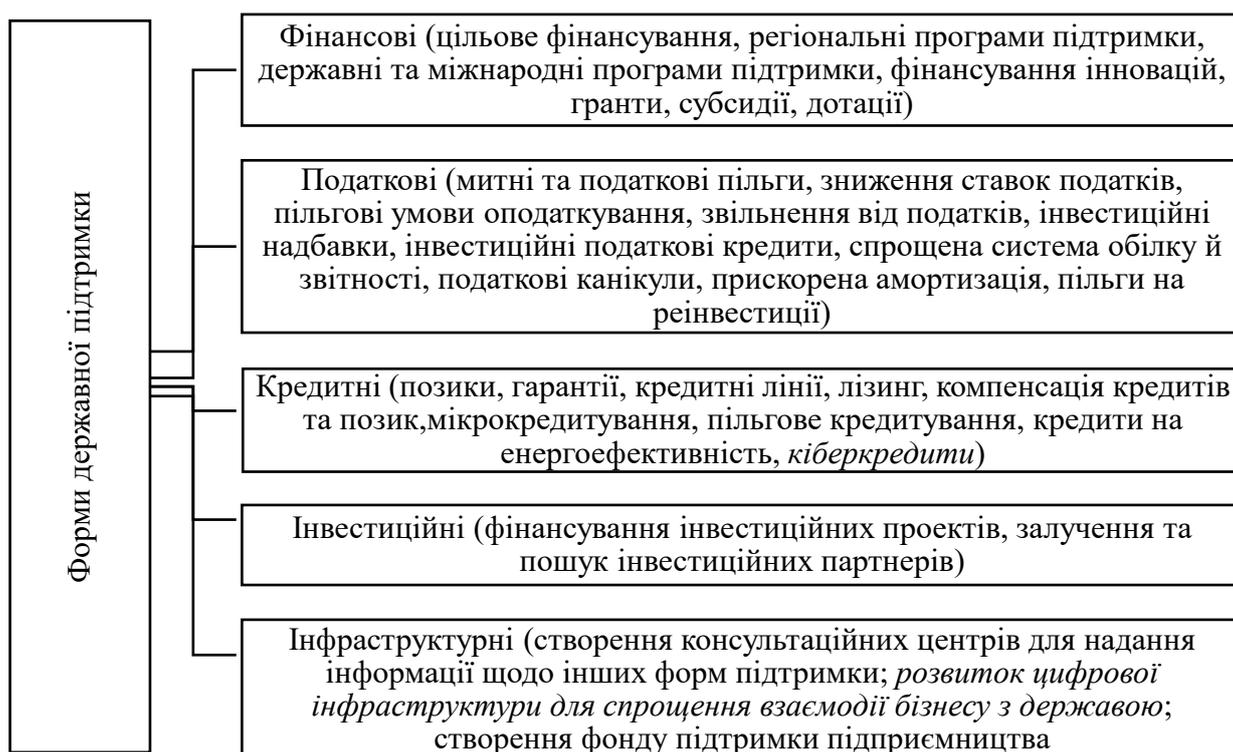

Рис. 1.1. Форми державної підтримки стимулювання розвитку МСП в Україні
Джерело: узагальнено автором за [22, с. 131; 64; 85; 113; 201].

Державна підтримка МСП реалізовується через законодавчо визначені положення, які формують та визначають цілісний механізм її надання. У Порядку

надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва від 06 лютого 2024 № 28-2020-п, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 24 січня 2020р. № 28 [99], визначено умови до отримувачів допомоги, фінансових установ, які надають таку допомогу, критерії до банків-надавачів фінансових ресурсів та механізм стимулювання бізнесу. Допомога надається суб'єктам підприємництва в різних галузях, напрямках діяльності через Фонд розвитку підприємництва, який відповідальний за затвердження програм підтримки:

1) цілі надання кредитів для компенсації відсотків, гарантій: інвестиційні, фінансування оборотного капіталу;

2) основні напрямки фінансування суб'єктів бізнес-діяльності, зокрема, у галузі аграрного виробництва, енергетики та переробної промисловості; регенерація зруйнованих військовими діями основних засобів виробництва; пролонгація кредитування оборотного капіталу;

3) терміни та максимальні обсяги кредитування;

4) інші важливі умови (відсоткові ставки, критеріальність бізнесу щодо отримання допомоги тощо). У програмах державного стимулювання бізнесу передбачено універсальний механізм реалізації, до якого входять: мета; цілі; безпосередньо механізм реалізації із відповідними видами підтримки та джерелами фінансування; пріоритетні вектори фінансування; терміни та обсяги фінансування; можливість звернення за цільовою допомогою та інші умови.

Механізм державного стимулювання розвитку підприємництва, може бути представлений системою, що складається із суб'єктів та об'єктів впливу та реалізовується на основі мети та цілей стимулювання розвитку підприємництва на основі базових принципів та ідей, застосування сучасних методів впливу шляхом застосування адміністративних, фінансових та інших стимулів, що впливатиме на збільшення кількості МСП та розширення їх діяльності.

Таким чином, державна підтримка МСП в системі сучасного державного регулювання відіграє важливу роль в контексті визначення актуальних підходів, інструментів та методів для створення належних умов активізації підприємництва.

Вважаємо, що механізм державного стимулювання розвитку МСП визначається комплексом принципів, підходів, інструментів, методів, форм, засобів та важелів здійснення економічної політики держави через впровадження законодавчих правил, норм, принципів щодо стимулюючих чинників впливу на діяльність суб'єктів господарювання, розвитку інфраструктури їх підтримки та інституційного забезпечення.

1.2. Становлення державної політики стимулювання розвитку МСП в Україні

Від моменту визнання України незалежною країною та до сьогодні, стратегія підтримки МСП зазнала значних трансформацій: від формування законодавчо-правового механізму регулювання та створення ринкових умов функціонування і до процесів дерегуляції, цифровізації та лібералізації, посилення експортної зорієнтованості розвитку. Еволюція державної політики стимулювання МСП знаходить практичне вираження у загальній ефективності бізнесу, тенденціях розвитку бізнес-середовища та інвестиційному кліматі. Існуючі політичні концепції підтримки бізнесу на практиці не демонструють очікуваної ефективності під дією чинників зовнішнього впливу. Зазначене зумовлює необхідність детальної аналітики еволюції стратегії підтримки МСП.

Політика держави щодо стимулювання МСП може розглядатись, як система цілеспрямованих послідовних дій державних владних органів у напрямку розроблення та практичного впровадження форм, методів та засобів фінансово-економічного, адміністративно-правового, інституційного характеру для стимулювання підприємництва. На нашу думку, державна політика стимулювання розвитку МСП, може бути представлена системою концептуальних документів, стратегій, інструментів та механізмів їх реалізації, спрямованих на забезпечення сприятливих передумов для започаткування, розвитку, підтримки та масштабування бізнес-діяльності, особливо в секторах, що мають високий

соціально-економічний потенціал, інноваційний вектор розвитку чи важливе значення для економічного зростання.

У період з 1991 року до сьогодні відбулися значні позитивні зміни в ключових ідеях та положеннях, концепції підтримки бізнесу за різними векторами (додаток В, табл. В.2). Детальна періодизація державної політики стимулювання розвитку МСП, яка враховує ключові етапи, політичні зміни, економічні трансформації та нормативно-правову базу включає кілька етапів.

1. Етап 1. Формування основ державної підтримки МСП (становлення), (1991–1999 рр.). Цей етап характеризується тим, що відбувся перший етап трансформації економіки від планової до ринкової; відсутність чіткої політики у галузі МСП; переважно хаотичне регулювання у нормативно-правовому полі.

До ключових документів цього етапу можемо віднести те, що було прийнято Закон України «Про підприємництво», також відбулось прийняття спрощеної системи оподаткування (єдиний податок) у 1998 році [143].

Серед особливостей цього етапу варто виокремити низький рівень фінансування підтримки МСП, поява перших недержавних бізнес-структур, МСП виживали самостійно, без системної державної підтримки.

2. Етап 2. Інституціоналізація підтримки МСП (2000–2004 рр.). На цьому етапі відбулось визнання малого бізнесу, як рушія економічного зростання; початок інституційного оформлення державної підтримки. Також було прийнято Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» (2000 р.), як першу спробу сформувавши комплексну політику; відбулось створення Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва (Держкомпідприємство); введення державних програм стимулювання МСП.

Особливостями цього етапу є: початок надання грантів, пільгового кредитування; зростання кількості суб'єктів малого бізнесу; проте, відбувалась недостатня координація між різними рівнями влади.

3. Етап 3. Лібералізація та розвиток підприємницького середовища (2005–2013 рр.). Характеристиками цього етапу є те, що відбулись політичні зміни (після

Помаранчевої революції), які стимулювали курс на євроінтеграцію; відбулось розширення державних і донорських програм підтримки МСП.

Ключовими ініціативами цього етапу були програми ЄБРР, USAID, UNDP, які спрямовані на розвиток малого бізнесу. Було реалізоване спрощення дозвільних процедур та активізація функціонування Державної регуляторної служби України.

Особливостями цього етапу були: розвиток бізнес-інкубаторів, центрів підтримки підприємництва.

4. Етап 4. Перезавантаження політики МСП на тлі реформ та початку війни за Незалежність України (2014–2019 рр.). На цьому етапі відбувся початок реформ після Революції Гідності; окупація Кримського півострова та збройне протистояння на сході України стали викликом для економіки.

Основними подіями цього етапу були ратифікація Угоди про асоціацію з ЄС (2014 р.), зобов'язання адаптувати політику до стандартів ЄС, розробка Стратегії розвитку МСП до 2020 року (2017 р.), відбувся запуск Офісу розвитку МСП при Мінекономіки, створення програм мікрокредитування, грантів, акселераційних програм.

Варто відмітити, що особливостями цього етапу є спроба перейти від точкової підтримки МСП до системної політики, МСП почали розглядатися як важлива частина економічної безпеки, почав відбуватись розвиток ІТ та креативних індустрій.

5. Етап 5. COVID-19 та нова хвиля цифровізації (2020–2022 рр.). Цей етап відзначається тим, що глобальна пандемія поставила малий бізнес на межу виживання, держава вжила екстрених заходів підтримки.

Ключовими ініціативами цього етапу є програма «Доступні кредити 5-7-9%», Є-Підтримка (виплати ФОПам, компенсації), масове переведення сервісів на платформу «Дія» (реєстрація ФОП, ліцензування тощо), зменшення тиску з боку контролюючих органів.

Особливостями цього етапу були: вибіркова, але швидка підтримка МСП; підвищення цифрової грамотності підприємців; швидка адаптація до онлайн-моделей.

6. Етап 6. Підтримка МСП в умовах війни за Незалежність України (з 2022 р. – до сьогодні). Характеристиками цього етапу є виживання СП на фоні війни за Незалежність України – пріоритет держави, активне залучення міжнародної допомоги.

Серед ключових заходів цього етапу слід виокремити програми «Підтримка», «Робота – гранти для відкриття бізнесу», програма релокації підприємств, розширення грантів: «Своя справа», «Сад/город», «Новий рівень»; пільгові умови для ветеранів, ВПО.

Варто відзначити, що особливостями етапу є: переорієнтація дій держави на підтримку витривалості та відновлення; пріоритет – бізнес у сфері агро-, виробництва, оборонної промисловості; участь МСП у програмах відбудови України.

Охарактеризуємо дані етапи більш детально.

На першому етапі (1991-1999 рр.) державної політики стимулювання МСП розроблено законодавчу базу регулювання підприємництва, сформовані конкурентні засади ведення бізнесу. Державна політика щодо малого бізнесу формується поступово: від хаотичного реагування до початку системного підходу. Проблеми цього етапу є нестабільне законодавство, слабка підтримка, високі бар'єри для входу в бізнес, податковий тиск. Наприкінці 1990-х з'являються реальні інструменти підтримки (як-от спрощена система), що закладають основу для майбутніх реформ.

Перший етап передбачав періоди: 1991 – 1994 рр. та 1998 – 1999 рр.

Впродовж 1991–1994 рр. спостерігався початковий етап – лібералізація та становлення законодавства. Характеристиками цього етапу є початок трансформації економіки від планової до ринкової, формування приватного сектора як нового явища, масове відкриття перших кооперативів, малих підприємств, ТОВ. Також спостерігався високий рівень економічної нестабільності, гіперінфляція, бартер; законодавча база була несистемна, часто суперечлива.

У 1991 році прийнято ЗУ «Про підприємництво» [143], в якому базовими принципами діяльності визначено: вільний вибір видів діяльності; добровільність у залученні до здійснення підприємництва; вільний найм персоналу; використання ресурсів, не заборонених, не обмежених законодавством; вільне управління прибутками; самостійність у здійсненні підприємцем – юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності. Окрім цього, в Законі містяться положення щодо реєстрації бізнесу, найму працівників, умови припинення підприємницької діяльності, права підприємців та положення щодо державної підтримки та регулювання (Статті 14-15) [143]. Впроваджені нові підходи та концепції, а саме ряд ініціатив з дерегуляції підприємницької діяльності. Законом було визнано рівність усіх форм власності, вводить поняття приватного підприємства.

Характеристиками цього етапу є активне створення малих підприємств; низька довіра до державних інституцій; регуляторне середовище нестабільне, законодавство постійно змінюється; відсутність механізмів доступу до фінансування, кредитування малого бізнесу майже недоступне; держава починає усвідомлювати потребу в окремій політиці для малого бізнесу.

Впродовж 1998–1999 рр. спостерігався передінституційний етап – перші кроки до системного підходу. Цей етап відзначався тим, що зростає роль малого бізнесу в структурі зайнятості; змінюється ставлення держави – з'являється усвідомлення потреби підтримки МСП. Важливим проривом стало запровадження єдиного податку. З'являються перші спроби інституційної підтримки (реєстрація фондів, дорадчих центрів).

В 1997 році для покращення умов господарювання проведено регуляторну реформу, для чого створено Державний комітет України з питань розвитку підприємництва. За час роботи комітету втратили дію понад 90 законодавчих актів, які були перепорою для ведення господарською діяльності через ряд стримуючих чинників. Відтак, в указі Президента України «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» № 79/98 від 03 лютого 1998 року (втратив чинність від 25.05.2004 р.) [160] закладено законодавчі зміни для усунення бар'єрів розвитку бізнесу (спрощення порядків створення підприємств, зміни щодо

ліцензування, патентування, ліміти перевірок тощо). В Указі «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» № 817/98 від 23 липня 1998 року затверджено умови здійснення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємців [115; 160].

У 1997 році створено Держкомпідприємство (заснований у 1997 р., активізував діяльність у 2000-х рр.). Комітет займався аналізом бар'єрів для розвитку МСП, впроваджував мінімізацію адміністративних процедур, регіональні фонди підтримки підприємництва, надавали мікрокредити, консалтингові послуги, навчання, фінансувались частково з державного, частково з місцевих бюджетів.

Результати аналізу ефективності цього етапу державної політики стимулювання бізнесу, проведені Онищенко С. В. [79], доводять, що у 1998-1999 рр. комітет розглянув, погодив та надав зауваження понад 300 нормативно-правових актів. В окремих випадках економічна вигода дерегуляції склала десятки мільйони гривень заощаджень підприємців, бюджетної сфери та споживачів. Економічний ефект роботи установи в сфері дерегулювання склав 450 млн. дол. [79, с. 126]. Крім того, на цьому етапі активізується надання підтримки аграрному сектору в таких формах: сільськогосподарським товаровиробникам виділено 85 млн. грн. для часткової компенсації частини плати за користування позиками банків; надання кредитів аграріям на суму 250 млн. грн. (60%) від погодженої з банками суми).

Протягом 1999 року для стимулювання малого підприємництва прийнято ряд законодавчих змін для скорочення термінів їх реєстрації, зменшення перевірок податкових органів, зростання податкових надходжень. На початок 2000 року на спрощену систему оподаткування перейшло 28 тис. юридичних осіб, більше 84 тис. ФОП.

У 1998 році прийнято Указ Президента України № 727/98 від 03 липня 1998 р. «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (втратив чинність, поточна редакція 01.01.2012 р.), що надав можливість малим підприємцям працювати на єдиному податку з мінімальною звітністю [3]. При цьому, варто відмітити, що єдиний податок характеризується

стимулюючою та фіскальною функціями: стимулювання через забезпечення сприятливих умов оподаткування в контексті захисту прав суб'єктів МСП та встановлення розподільчих взаємин із державою [13].

В загальному, підсумовуючи етап державної підтримки МПС 1991-1999 рр. можна стверджувати, що на цьому етапі державна політика щодо МСП формується поступово: від хаотичного реагування до початку системного підходу. Проблемами цього етапу є нестабільне законодавство, слабка підтримка, високі бар'єри для входу в бізнес, податковий тиск. Наприкінці 1990-х з'являються реальні інструменти підтримки, що закладають основу для майбутніх реформ.

Державна політика підтримки МСП в Україні у 2000–2004 рр. проходила етап активного розвитку. У цей період уряд почав системно підходити до формування сприятливого середовища для розвитку МСП, визнаючи його важливе значення у соціально-економічному розвитку та зменшенні тіньового сектору. У 2000–2004 рр. держава зробила помітні кроки для підтримки: сформувала правову базу, ввела спрощену систему оподаткування, започаткувала державні програми підтримки. Низька ефективність таких заходів була обмежена бюрократією та відсутністю фінансування. Незважаючи на це, саме в цей період малий бізнес став важливим гравцем в економіці України.

У період з 2000 р. до 2004 р. відбувається розробка оновленого нормативно-правового підґрунтя для підтримки МСП. В 2000 році прийнятий Указ Президента України «Про запровадження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва» № 89/2000 від 22.01.2000 р. (втратив чинність 25.05.2004 р.) [118]. Згідно Указу на Державний комітет покладено відповідальність за процес координації між учасниками політики регулювання бізнесу. Документом затверджено процедуру прийняття регуляторних змін для більшої їх дієвості, як наслідок – було скорочено витрати бізнесу та держави на процеси регулювання. Завдяки прийняттю ЗУ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» № 1775-III від 01.06.2000 р. (втратив чинність, 28.06.2015 р.) [136] сформовано нову модель державного регулювання відповідної сфери.

У 2003 році прийнято ЗУ «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» № 1160-IV від 11.09.2003 р., положення якого були відповідні міжнародним стандартам. Реалізація норм правового акту сприяла скороченню меж втручання держави, частково усунути бар'єри для розвитку підприємництва через обов'язкове оцінювання економічної ефективності регулятивних актів [119].

Щодо нормативно-правової бази, прийняття Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» № 2063-III від 19.10.2000 р. (втратив чинність, поточна редакція 19.04.2012 р.) стало ключовим кроком у формуванні офіційної політики підтримки малого бізнесу. Закон визначив критерії малого підприємництва, встановив форми та інструменти державної підтримки, запровадив поняття державної програми підтримки МСП.

Державні програми, що діяли у цей період були зосереджені на вдосконаленні інфраструктури підтримки МСП, включали також заходи з навчання, консультування та фінансової підтримки. Програма на 2003–2004 рр. передбачала полегшення доступу до фінансових ресурсів, підтримку жінок-підприємців, молоді, ветеранів, залучення міжнародних технічних ресурсів.

Серед ключових ініціатив цього етапу можемо виокремити те, що визначено поняття малого підприємництва, форми державної підтримки, функції органів влади; програми підтримки малого підприємництва на 2001–2002 рр. та 2003–2004 рр.; підтримка розвитку регіональних фондів сприяння підприємству; розширення застосування єдиного податку (запроваджений у 1998 р., активно використовується з 2000-х років); сприяв легалізації підприємницької діяльності, особливо для ФОПів; формування інституційної інфраструктури; активізація діяльності Держкомпідприємництва; ініціативи щодо створення «єдиного вікна» для реєстрації бізнесу.

Відбулось зменшення кількості ліцензій, погоджень, перевірок. Реформа дозвільної системи почалась саме в цей період, розроблялись законопроекти щодо «єдиного вікна» для реєстрації бізнесу. Кількість суб'єктів малого підприємництва

зросла. Відбулась активізація самозайнятості та зменшення рівня тіньової зайнятості.

З-поміж проблем та викликів цього періоду можемо виокремити те, що незважаючи на програми, фінансова підтримка була обмеженою, корупція та адміністративні бар'єри залишались значними, не вистачало єдиної координованої стратегії розвитку малого бізнесу на довгострокову перспективу, політична нестабільність (2004 р. – Помаранчева революція) також впливала на послідовність реалізації програм.

Період 2005–2013 років визначився якісними зрушеннями у сфері підтримки МСП, значною лібералізацією регуляторного середовища та активною євроінтеграційною політикою. Саме тоді було закладено основи для системної гармонізації українського законодавства з європейським, що стало ключовим чинником подальшого реформування бізнес-середовища вже після 2014 року.

Характеристиками цього етапу є посилення європейського вектору розвитку після Помаранчевої революції (2004р.), лібералізація бізнес-середовища відповідно до стандартів ЄС, спроби гармонізації національного законодавства з європейськими нормами, посилення уваги до дерегуляції, прозорості та спрощення ведення бізнесу, активна участь України в європейських програмах підтримки МСП, підготовка до підписання Угоди про асоціацію з ЄС, що передбачало імплементацію європейських норм у сфері підприємництва.

З підписанням Угоди про асоціацію активізуються процеси розвитку бізнесу та змінюється нормативно-правове забезпечення його регулювання та державна політика підтримки й стимулювання. Так, Угода містить розділ, що стосується МСП, який сприяє вдосконаленню законодавства та інтеграції в спільний ринок. Ключовими аспектами є [190]:

1. Інтеграція й співробітництво – Угода передбачає тісну співпрацю у сфері підприємництва та підтримки розвитку МСП, що є частиною загального процесу зближення України з ЄС.

2. Гармонізація законодавства – Угода сприяє приведенню національного законодавчого поля України у відповідність нормам і вимогам нормативного поля ЄС, що покращує умови для ведення бізнесу.

3. Поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) – цей розділ угоди, що є частиною економічної інтеграції, дозволяє Україні інтегруватися до спільного ринку ЄС.

Таким чином, хоча Угода про асоціацію охоплює широкий спектр питань, питання підприємництва та розвитку МСП є її важливою складовою, що зосереджена на підтримці бізнесу та економічні реформи в Україні.

Зважаючи на підписання Угоди про Асоціацію, в Україні було налагоджено співпрацю між сторонами для покращення умов ведення господарської діяльності, а саме МСП, відповідно до статті 378 та норм Європейської хартії малих підприємств (підписана 19 червня 2000 року). Як результат співпраці – у 2015 році взяла початок підготовка проекту Стратегії розвитку МСП за вказівкою Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [151].

Основною загрозою для МСП в Україні від Угоди є необхідність адаптації національного законодавства до європейських стандартів, що може створити тимчасові труднощі для адаптації та конкуренції, а також зростання конкуренції з боку європейських компаній на українському ринку. Водночас, угода відкриває можливості для інтеграції в єдиний ринок ЄС, що в довгостроковій перспективі сприятиме розвитку українського бізнесу. Вважаємо за доцільне деталізувати загрози:

1. Гармонізація законодавства – українське законодавство у сфері підприємництва та МСП має бути стандартизоване згідно норм ЄС, що вимагає значних зусиль та може стати викликом для багатьох компаній.

2. Зростання конкуренції – інтеграція ПВЗВТ означає, що українські МСП зіштовхнуться з більш жорсткою конкуренцією з боку європейських компаній на внутрішньому ринку.

3. Потреба в адаптації – для ефективної роботи бізнес має адаптуватися до нових правил, покращувати якість продукції та сервісу, що вимагає інвестицій та змін у бізнес-процесах.

Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» було детерміновано ключові вектори галузевої державної політики: інтеграція єдиного податку; залучення МСП до реалізації соціально-економічних програм; гарантії державної фінансової підтримки; мінімізація дозвільних та контролюючих процедур; організація підвищення кваліфікації кадрів МСП; стимулювання інтеграції інновацій та технологій, які сприяють підвищенню якості продукції [149].

Підтримка передбачала фінансові, інформаційні, консультативні послуги та підтримку експорту, але актуальні виклики вимагають адаптації до нових умов та розробки нових механізмів підтримки.

У 2014–2019 роках політика щодо МСП в Україні пройшла кілька ключових етапів: від кризового реагування до стратегічного планування та цифровізації. На тлі війни за Незалежність України і реформ відбулося зміцнення інституцій, дерегуляція, підтримка з боку міжнародних партнерів, а також запуск конкретних інструментів для стимулювання МСП.

У 2014 році відбувся початок перезавантаження на тлі кризи, що супроводжувалось наступними діями: формування нових підходів до державного управління; запит на підтримку підприємництва як драйвера економіки; зростання ролі громадянського суспільства та бізнес-асоціацій.

У 2015–2016 розпочався старт реформ та створення нових інституцій у сфері підприємництва. Відбулось ухвалення низки реформаторських законів, зокрема дерегуляційних, запуск порталу ProZorro – системи електронних державних закупівель, створення Офісу з просування експорту (2015 р.), створення Офісу розвитку МСП (SME Office) у структурі Міністерства економіки. У результаті чого появилось стратегічне бачення розвитку МСП та відбувся початок консультацій з бізнесом для формування політик.

У 2015 році було розроблено проєкт постанови Кабінету Міністрів «Про утворення Ради бізнес-омбудсмена». У 2016 році розпочато формування стратегії розвитку МСП, впроваджені заходи зі сприяння системній, комплексній дерегуляції бізнесу. Розроблено проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу» (дерегуляція), яким спрощено процедури реєстрації бізнесу, та проєкт Плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності). Важливим кроком стало підписання Угоди про приєднання України до програми ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу» [103; 191].

У травні 2017 року схвалено Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні до 2020 року, яка відповідала плану першочергових дій Уряду на 2017 рік, затвердженому за розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275 [157]. Ключовими напрямками були: оптимізація бізнес-клімату; спрощення доступу до фінансів; підтримка підприємництва (особливо мікро- і малого бізнесу); стимулювання експорту та інновацій. Започатковано нові інструменти, серед яких регіональні програми підтримки МСП, бізнес-інкубатори, акселератори, освітні програми.

З 2018 року відбулась інституалізація підтримки МСП. А саме, запуск роботи Фонду розвитку підприємництва, початок розробки програм мікрокредитування; поява платформ підтримки бізнесу, зокрема державних сервісів онлайн (наприклад, Дія. Бізнес у пілотному режимі); активізація міжнародної допомоги (EU4 Business, GIZ, EBRD, USAID); впровадження фінансових інструментів підтримки: гарантійні механізми, кредитні програми.

У 2018 році відбувається прийняття законодавства про державну допомогу суб'єктам господарювання, створено національний незалежний орган з державної допомоги бізнесу (відповідно до Статті 108 Договору про функціонування ЄС; Регламент 2015/1589) [108], відбувається налагодження системи моніторингу, контролю державною допомогою, врегульовано механізм подання Антимонопольному комітету інформації.

Від 2019 р. тривала підготовка до масштабування та цифровізації зміна влади (вибори президента та парламенту), очікуванням якого було перезавантаження підходів; упорядкування політик підтримки МСП, перехід до більш цілісної та цифрової моделі; інституційна підтримка запуску повноцінної платформи Дія. Бізнес; фокус на спрощенні процедур для бізнесу: цифрові послуги, зменшення тиску з боку контролюючих органів.

Слід зазначити, що у 2019 році було реалізовано ряд заходів саме за напрямком державна підтримка підприємництва: визначено критерії надання практичної цільової допомоги для регіонального розвитку, стимулювання МСП, підтримки окремих галузей, професійної підготовки фахівців, працевлаштування певних категорій спеціалістів, створення робочих місць; реструктуризація та відновлення платоспроможності підприємств, зокрема фінансового сектору; допомога для технічного розвитку, інноваційної діяльності, проведення досліджень; розроблено та введено в дію механізм повернення незаконно отриманої допомоги.

Також у 2019 році було затверджено план заходів дерегуляції та покращення бізнес-середовища, в рамках якого заплановано спростити умови господарювання в сфері торгівлі, аграрній галузі, виробництві, реалізації товарів та послуг, будівництві, соціальній сфері, медицині, екології, транспорті, логістиці, сфері інформаційних, електронних технологій, спростити адміністративні процедури. Для покращення умов ведення підприємництва визначено спрощення дозвільних процедур, реєстрації власності, отримання кредитів, захисту міноритарних прав інвесторів, автоматизацію у сфері міжнародної торгівлі тощо [125].

Період 2020–2022 рр. став часом екстреного реагування та цифрової трансформації для підтримки бізнес-діяльності в Україні. Тривала пандемія змусила державу оперативно впроваджувати фінансові антикризові заходи, одночасно створюючи цифрову екосистему для підприємців. Цей етап заклав основу для подальшої стійкості МСП в умовах майбутніх викликів, зокрема й повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році.

У 2020 році розпочато ведення реєстру державної допомоги бізнесу завдяки розробленому Міністерством юстиції порядку його складання, створенню IT-інфраструктури та процесів адміністрування. Для підвищення рівня підзвітності та прозорості у підтримці в 2020 році у вільному доступі в Інтернет оприлюднено інформацію про цілі, форми, обсяг та бюджетів допомоги, відомств, які її надають, та одержувачів підтримки. Для розширення українського експорту налагоджено контакти з ЄС, розроблено та реалізовано комплекс заходів із залучення вітчизняних підприємств до заходів програми COSME.

В 2020 році також прийнято ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012 р., яким були детерміновані основні економічні та правові засади, цілі та принципи державної політики у галузі стимулювання МСП. В цілому підтримка бізнесу згідно цього Закону спрямована на досягнення загальних цілей (рис. 1.2): формування сприятливих умов господарювання та розвитку МСП, створення конкурентного середовища, стимулювання інновацій та інвестицій, сприяння просуванню товарів, робіт, послуг на ринках, зайнятість населення [149].

За таким напрямом державної політики стимулювання МСП як дерегуляція також впроваджено ряд законодавчих змін. У 2016 році КМУ було затверджено план заходів щодо дерегуляції господарської діяльності (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 615, втратив чинність від 04.12.2019 р.), виконання якого сприяло розв'язанню важливих проблем у галузях державного нагляду, адміністрування та надання послуг, аграрній, будівельній, харчовій сферах, секторі інформаційних технологій, транспорту, митного, податкового, валютного регулювання [125].

Пандемія COVID-19 (з 2020 р.) спричинила жорсткі карантини, падіння попиту, перебої в ланцюгах постачання. Глобальна економічна невизначеність і локальні обмеження негативно вплинули на МСП в Україні. Викликами для українського бізнесу стали призупинення або закриття діяльності, проблеми з ліквідністю, скорочення персоналу, зростання попиту на цифрові інструменти.

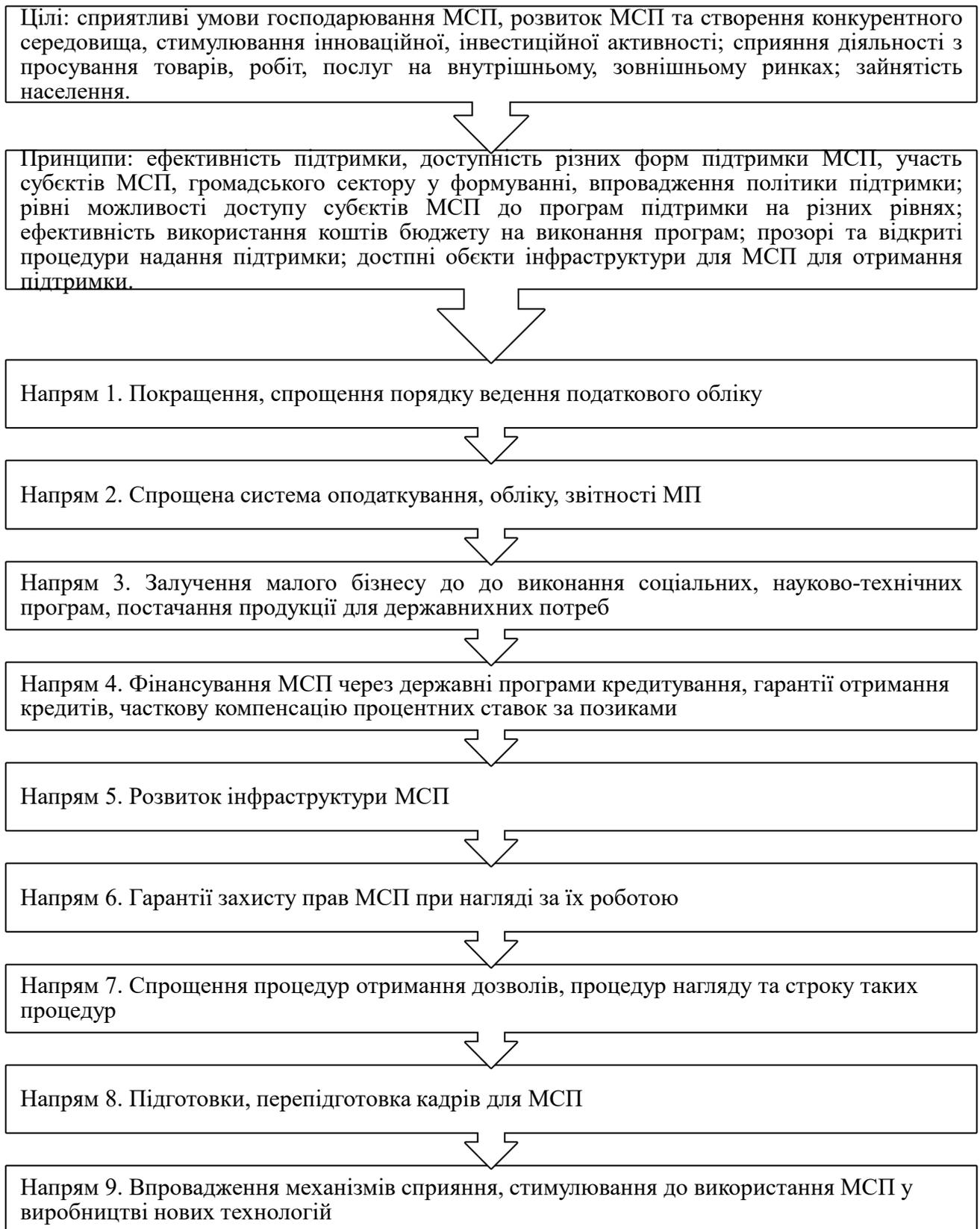

Рис. 1.2. Цілі, принципи, напрямки державної політики розвитку МСП України

Джерело: узагальнено автором за даними [149].

Основними напрямками державної підтримки МСП у цей час є фінансова підтримка бізнесу: програма «Доступні кредити 5–7–9%» (2020 р.), яка стартувала як антикризовий інструмент та модифікувалась для підтримки бізнесу під час COVID-19 (кредитні канікули, рефінансування); податкові пільги: тимчасове звільнення від ЄСВ для ФОП (2020 р.), відстрочка податкових платежів для бізнесу, компенсації частини зарплат у разі простою (карантину) – через Центри зайнятості.

Відбувається прискорення цифровізації, що супроводжувалось запуском порталу Дія. Бізнес (2020 р.), онлайн-послуги, поради, бізнес-інструменти, бізнес-плани; платформа для консультацій і навчання підприємців. Розвиток фізичних центрів Дія. Бізнес у регіонах – з 2020 року. Дія як екосистема дає можливість реєстрації ФОП та ТОВ онлайн за лічені хвилини, подачі податкової звітності та отримання послуг через інтернет, інтеграції електронного підпису, документообігу, ліцензування.

Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [157], була зосереджена на стратегічних напрямках, а саме: забезпечення сприятливої нормативно-правової підтримки, розширення можливостей фінансування, сприяння експорту та підвищенню конкурентоспроможності, спрощення податкової системи, підтримка інновацій та розвиток навичок.

Було розроблено Стратегію відновлення, сталого розвитку, цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року. Мета цієї Стратегії – оптимізація державної політики стимулювання МСП завдяки формуванню умов сталого росту, цифровізації, збільшення доступності фінансування бізнесу, інформаційній підтримці суб'єктів господарювання, розвитку їх навичок. Стратегія формувалась у межах проекту Good Governance Fund «Ревіталізація бізнес-клімату в Україні», імплементаторами якого є Abt Britain та Київська Школа Економіки. Порівняння ключових положень цих документів наведемо у додатку В табл. В.3.

Визначені стратегічні кроки знайшли продовження у затвердженій Урядом «Національній економічній стратегії 2030», де враховано глобальні тенденції

цифровізації, пріоритетності «зеленої» та циркулярної економіки, збалансованості регіонального поступу.

З-поміж ключових напрямків розвитку МСП було визначено:

- удосконалення екосистеми підтримки підприємництва;
- оптимізація регуляторного середовища;
- розширення можливостей фінансування;
- спрощення доступу на нові ринки;
- консолідація державної національної інфраструктури підтримки та

розвитку підприємництва [189].

У 2022–2025 роках політика підтримки МСП в Україні стала кризово-адаптивною та стратегічною одночасно. Держава та міжнародні партнери активно розгорнули інструменти допомоги, цифровізації, грантової підтримки та релокації, що дозволили підприємствам вижити, відновитись і навіть зростати. МСП стало ключовим елементом економічної стійкості та опори тилу під час війни за Незалежність України.

Програма «5–7–9%» трансформована для фінансування МСП військових замовлень, відновлення/релокації бізнесу, підприємств критичної інфраструктури, логістики, агросектору. Гранти від держави в межах програми «єРобота» («Свій Сад», «Своя Теплиця», «Своя Справа») призначені для відкриття/розширення бізнесу. Гранти до 250 тис. грн для мікробізнесу (особливо в тилу). Відбувалось відшкодування частини витрат на релокацію (перевезення, оренда тощо). Фінансова підтримка від міжнародних партнерів (EU4Business, GIZ, USAID, EBRD, UNDP тощо). Ключовими напрямками підтримки МСП стали:

1. Програми безвідсоткового кредитування для всіх сфер бізнесу. Грантова підтримка.
2. Стимулювання зайнятості. Дія. Є-робота.
3. Допомога під час релокації.
4. Відкриття нових пунктів пропуску на кордоні.
5. Оподаткування та звітність.

На початку війни за Незалежність України уряд зняв усі обмеження для позичальників за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» та збільшив максимальну суму кредиту до 60 млн грн. Вже у 2023 році програмою було профінансовано понад 130 млрд грн (34 млн дол. США) кредитів.

Було прийнято низку ініціатив у законодавчо-правовому полі. Зокрема, 2 вересня 2024 р. Президент України підписав Закон «Про внесення змін до деяких законів щодо спрощення умов провадження господарської діяльності в період воєнного (надзвичайного) стану в Україні» [2] (дерегуляційний закон), згідно якого спрощується процес отримання дозволів та ліцензій для бізнес-діяльності. Також, у березні 2024р. КМУ ухвалив постанову щодо врегулювання питань релокації підприємств.

Разом із цим, проблемним питанням залишається бронювання працівників МСП. Процедура бронювання здійснюється через портал «Дія» та потребує актуалізації статусу критичності підприємства, що незавжди може бути застосована МСП. Також негативним фактором розвитку МСП є обмеження Swift платежів, що негативно впливає на міжнародний бізнес через обмежений доступ до фінансових операцій та ускладнило розрахунки для компаній, які залежать від цих операцій для експорту, імпорту та міжнародної торгівлі.

Також, із січня 2025 року в Україні почали діяти нові податкові правила для фізичних осіб-підприємців, які передбачають обов'язкову сплату єдиного податку та підвищення військового збору. З 1 грудня 2024 року військовий збір на заробітні плати зріс від 1,5% до 5%. Для ФОП 1, 2 та 4 груп – 10% від мінімальної зарплати, 3 групи та юридичні особи – 1% від доходу [95].

Загалом, необхідно відзначити позитивні тенденції у сфері дерегуляції МСП, що сприяє укріпленню конкурентних переваг суб'єктів МСП [176; 181]. В Україні передбачає розширення доступу до ринків та фінансування, удосконалення інфраструктури; зниження регуляторного тиску шляхом цифровізації низки процедур і послуг; створення можливостей для саморегулювання бізнес-діяльності; інтеграцію практики ЄС; удосконалення державного контролю та

впровадження ризик-орієнтованого підходу в процесах планування перевірок [176].

Підсумовуючи період 1991-2025pp., заходи державної політики стимулювання розвитку МСП в Україні дозволили створити більш сприятливе нормативно-правове середовище регулювання бізнес-діяльності МСП, розширити доступ до фінансування, спростити податкове адміністрування, сприяти збільшенню експорту та конкурентоспроможності. Водночас, в умовах значних військових ризиків існує подальша потреба у реалізації зусиль щодо підтримки МСП як одного із важливих факторів економічного зростання. Державна політика підтримки МСП має фокусуватися на усуненні нормативно-правових регуляторних обмежень, розширенні фінансування, фінансовій інклюзії, забезпеченні доступності різних джерел фінансування МСП, усуненні інституційних перешкод розвитку.

1.3. Сучасні проблеми державного стимулювання розвитку МСП в Україні

Проблематика державного стимулювання МСП в Україні набуває більшого значення через тривале військове вторгнення, новими ризиками безпекового національного середовища функціонування бізнесу, політичною нестабільністю та потребами суб'єктів господарювання у пошуку нових бізнес-рішень. Окрім скорочення купівельної спроможності, активних процесів трудової міграції, проблемою для МСП стало зростання цін на сировину та матеріали, зменшення попиту, ускладнення логістики, вузький доступ до фінансування [169].

Поряд з вирішенням базових проблем МСП, які негативно позначалися на умовах ведення бізнесу та зростанні, все ж для українських підприємців актуальними залишаються недосконалість правового регуляторного середовища, дефіцит фінансових ресурсів, брак кваліфікованого персоналу та потреба в оновленні їх навиків, потреба в релокації бізнесу та державному сприянні переміщення фірм у більш безпечні регіони. Проблеми доступу до обігових коштів,

інвестицій також залишаються актуальними. Загалом, в Україні кількість суб'єктів господарювання через ці причини скоротилася на 271 тис. одиниць (12,4%) порівняно з 2010 роком, через скорочення кількості фізичних осіб-підприємців, причому хвиля скорочення спостерігалась у 2015 році та в період 2019-2022 років [240]. Після початку війни за Незалежність України у 2022 році спостерігалось найбільш істотне зменшення кількості суб'єктів господарювання на 223 тис. одиниць (11,4%) порівняно з 2021 роком. Проте у 2023 році відбулось збільшення кількості як суб'єктів господарювання, так і ФОП, що наблизило показники до рівня 2020-2021 років (табл. 1.1). Чисельність зайнятих працівників усіх суб'єктів господарювання в Україні характеризувалася тенденцією до скорочення у 2010-2024 рр. приблизно на 3% щорічно, особливо у 2022 році (16%).

Таблиця 1.1

Динаміка кількості діючих суб'єктів господарювання в Україні у 2020-2024 роках, од.

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилен-ня абсолютне 2024 р. / 2020 р., +/-	Відхилен-ня відносне 2024 р. / 2020 р., %
Кількість діючих суб'єктів господарювання, усього, тис. одиниць	1974	1956	1733	1913	1949	-25	-1,3%
з них фізичні особи-підприємці, тис. одиниць	1600	1585	1471	1605	1664	64	4,0%
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	81,1	81,0	84,9	83,9	85,3	0	0,0%

Джерело: складено на основі [240].

Питома вага зайнятих фізичних осіб підприємців зменшилась на 7,2% у 2022 році, проте зросла у 2023-2024 роках на 9,1% та 3,5% відповідно, а у 2024 році перевищувала навіть показники 2020-2021 років (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Динаміка кількості діючих підприємств з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства в Україні за 2020–2024 роки

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення абсолютне 2024 р. / 2020 р., +,-	Відхилення відносне 2024 р. / 2020 р., %
Всього, тис. одиниць	374	371	262	308	286	-88	-23,5%
великі підприємства, одиниць	512	610	494	512	560	48	9,4%
у % до загальної кількості діючих підприємств	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	100,0%
середні підприємства, тис. одиниць	18	18	15	14	14	0	-22,2%
у % до загальної кількості діючих підприємств	4,7	4,7	5,6	4,6	4,9	0	4,3%
малі підприємства, тис. одиниць	356	353	247	293	271	-3	-23,9%
у % до загальної кількості діючих підприємств	95,2	95,1	94,2	95,2	94,9	-0,1	-0,3%
з них мікропідприємства, тис. одиниць	308	305	206	255	233	-3	-24,4%
у % до загальної кількості діючих підприємств	82,4	82,2	78,7	82,8	81,5	-0,2	-1,1%

Джерело: складено на основі [239].

Кількість діючих підприємств скоротилася на 109 тис. одиниць (28,4%) у 2022 році, зокрема через значне закриття бізнесів у 2022 році. Частка великих підприємств становила 0,2% впродовж 2020-2024 рр., середніх – 4,6-5,6% впродовж 2020-2024 років зі скороченням кількості підприємств середнього розміру на понад 16% після початку повномасштабного вторгнення, а малих – майже 95% зі зниженням кількості малих підприємств на 30,0% після початку повномасштабної військової агресії.

Чисельність зайнятості впродовж 2020-2024 років мала тенденцію до скорочення, зокрема значно зменшився показник у 2022 році на 1010 (15,8%) тис. осіб, через падіння зайнятості на великих та середніх фірмах. Частка зайнятих працівників великих компаній становила 30,2% у 2010 році, знизившись до 26,8% у 2024 році. Питома вага зайнятих на середніх підприємствах склала 42,6% у 2010 році, збільшившись до 45,8% у 2024 році. На малих фірмах у 2010 році було зайнято 27,2% працівників, а у 2024 – 27,4% [241].

Питома вага зайнятих осіб істотно не змінювалась за період 2020-2024 років, проте кількість зайнятих осіб після війни за Незалежність України зменшувалася щорічно та була на понад 20% нижчою порівняно з показниками 2020-2021 років (табл. 1.3). Обсяги реалізації продукції, не зважаючи на скорочення кількості підприємств та зайнятості, зростали впродовж 2010-2024 років в цілому на 12322,7 млрд. грн [242].

Хоча з початком повномасштабного вторгнення спостерігалось зниження обсягів реалізації продукції на 2583,8 (19,0%) млрд грн., зокрема за рахунок великих фірм – на 1116,1 (21,7%) млрд. грн., з середніх фірм – на 993,3 (16,9%) млрд. грн., малих фірм – на 474,5 (18,4%) млрд. грн., у наступні роки ці показники зростали. Більше того, обсяг реалізації у 2024 році був найвищим за усі роки та перевищив навіть обсяг реалізації товарів 2021 року на 2072 (15,2%) млрд грн.

Питома вага обсягів реалізації в залежності від розміру компаній змінювалась незначно за період 2020-2024 років, проте порівняно з 2010 роком питома вага обсягів реалізації великих компаній скоротилася з 41,6% до 37,0% у 2024 році,

середніх фірм – зросла з 41,5% до 45,2% у 2024 році, а малих незначно зросла з 16,9% до 17,9% у 2024 році (табл. 1.4).

Таблиця 1.3

Динаміка кількості зайнятих працівників на підприємствах з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства в Україні за 2020–2024 роки

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення абсолютне 2024 р. / 2020 р., +/-	Відхилення відносне 2024 р. / 2020 р., %
Всього зайнятих, тис. осіб	6366	6392	5382	5052	5010	26	-21,3%
великі підприємства, тис. осіб	1575	1649	1370	1324	1344	74	-14,7%
у % до загальної кількості зайнятих працівників	24,7	25,8	25,4	26,2	26,8	1,1	8,5%
середні підприємства, тис. осіб	3088	2968	2583	2336	2293	-120	-25,7%
у % до загальної кількості зайнятих працівників	48,5	46,4	48,0	46,2	45,8	-2,1	-5,6%
малі підприємства, тис. осіб	1703	1775	1430	1392	1374	72	-19,3%
у % до загальної кількості зайнятих працівників	26,8	27,8	26,6	27,6	27,4	1	2,2%
з них мікропідприємст ва, тис. осіб	722	777	584	610	599	55	-17,0%
у % до загальної кількості зайнятих працівників	11,3	12,2	10,8	12,1	12,0	0,9	6,2%

Джерело: складено на основі [241].

Таблиця 1.4

Динаміка обсягів реалізації продукції на підприємствах з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства в Україні за 2020–2024 роки

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення абсолютне 2024 р. / 2020 р., +,-	Відхилення відносне 2024 р. / 2020 р., %
Всього обсяги реалізації, млрд. грн.	10049,9	13616,8	11033,0	13456,4	15688,8	3566,9	56,1%
великі підприємства, млрд. грн.	3626,4	5140,4	4024,3	4797,0	5802,2	1514	60,0%
у % *	36,1	37,8	36,5	35,7	37,0	1,7	2,5%
середні підприємства, млрд. грн.	4359,4	5900,1	4906,8	5990,5	7083,8	1540,7	62,5%
у %	43,4	43,3	44,5	44,5	45,2	-0,1	4,1%
малі підприємства, млрд. грн.	2064,1	2576,4	2101,9	2668,9	2802,8	512,3	35,8%
у %	20,5	18,9	19,0	19,8	17,9	-1,6	-12,7%
з них мікропідприємства, млрд. грн.	704,9	862,3	672,9	872,4	896,8	157,4	27,2%
у %	7,0	6,3	6,1	6,5	5,7	-0,7	-18,6%

Джерело: складено на основі [242].

*Примітки: до загального обсягу реалізованої продукції.

Із метою ідентифікації ключових проблем державної підтримки розвитку МСП застосовано оцінки Індексу політики розвитку МСП за 2020 рік та 2024 рік, що оцінений Організацією економічного співробітництва та розвитку в Східній Європі за складовими: відповідальне врядування (інституційне, регуляторне середовище, операційне середовище розвитку бізнесу, відповідність структури політики МСП потребам бізнесу); розвиток підприємницького людського капіталу (навчання підприємництву, жіноче підприємництво, розвиток підприємницьких навиків); доступ до фінансування (за рахунок банківського, небанківського

кредитування, державної підтримки); доступ МСП до ринків (публічні закупівлі, інтернаціоналізація МСП та експортні стимули, інформаційно-консультаційна підтримка з інтернаціоналізації МСП); підтримка інновацій МСП (інноваційна стратегія, політика, стимули для діяльності у сфері інновацій).

За 2020-2024 роки в Україні загалом відбулось зростання ефективності державного стимулювання розвитку МСП (рис. 1.3), зокрема за рахунок таких складових політики підтримки МСП, як відповідальне врядування та покращення операційного середовище ведення бізнесу; розвиток підприємницького людського капіталу; розвиток сфери публічних закупівель та покращення процесів інтернаціоналізації.

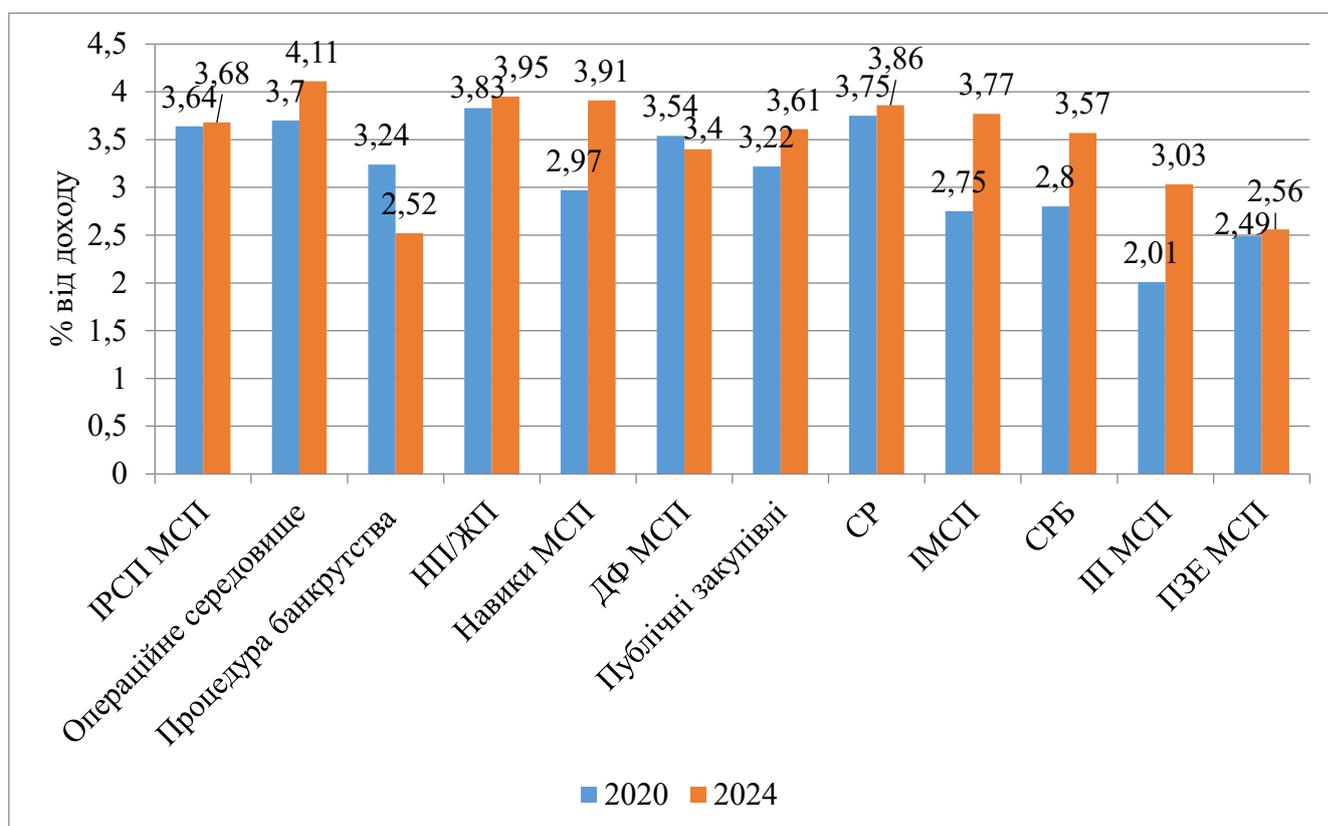

Рис. 1.3. Індекс оцінки політики розвитку МСП в Україні, 2020-2024 роки

Джерело: складено на основі [254].

*Примітки: ІРСП МСП – Інституційне та регуляторне середовище МСП; НП/ЖП – Навчання підприємництва/ жіноче підприємництво; ДФ МСП – Доступ до фінансування МСП; СР – Стандарти та регулювання; ІМСП – Інтернаціоналізація МСП; СРБ – Сервіси з розвитку бізнесу; ІІ МСП – Інноваційна політика МСП ІЗЕ МСП – політика « Зеленої економіки» щодо МСП.

При цьому, значно нижчі оцінки Україна отримала щодо наявних процедур банкрутства підприємств, інноваційної політики та підтримки інноваційної діяльності МСП. У додатку В табл. В.4 представлено основні результати та досягнення політики підтримки МСП в Україні та процесів реформування такої політики. Україна досягла значних результатів у укріпленні інституційного підґрунтя політики розвитку МСП, проте військове вторгнення призупинило процеси вдосконалення управління. Уряд зосередився на розширенні функціоналу онлайн-платформи Дія. Бізнес як каналу взаємодії між органами влади та бізнесом.

Варто зазначити, що перед початком війни за Незалежність України, в березні 2021 року Україна затвердила Національну економічну стратегію, в якій за напрямком підприємництво визначено п'ять стратегічних цілей його розвитку:

- 1) забезпечити ефективну державну політику, заходи розвитку підприємств;
- 2) впровадити стимули розвитку культури підприємництва, відповідних навиків;
- 3) створити умови підвищення доступу до фінансування;
- 4) створити умови розширення доступу підприємств до ринків;
- 5) стимулювати інновації.

Проте для реалізації заходів підтримки бізнесу в межах Національної економічної стратегії до 2030 року не має відповідного плану дій із визначеними часовими рамками їх виконання та обсягами фінансування. У документі передбачено лише «цільові показники 2030» для напрямку підприємництво, більшість з яких носять декларативний характер.

Не зважаючи на покращення позиції України за Індексом глобальної конкурентоспроможності зі 73 місця до 40 місця, Глобального індексу інновацій зі 45 місця до 30 місця, проведення навчання з фінансової грамотності для 10 млн. населення, збільшення обсягів венчурного фінансування стартапів України, ці цілі залишаються мало окресленими, зокрема з точки зору того, як вони корелюють з розвитком та стимулюванням бізнесу, усуненням перешкод його росту [151]. Тож відсутні конкретні проміжні цілі відповідні конкретним діям розвитку бізнесу.

Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України відповідає за розроблення та впровадження заходів розвитку МСП, програми їх підтримки, забезпечення потрібною інфраструктурою, діє не достатньо ефективно з точки зору реалізації відомством програм державної підтримки бізнесу. Відтак, порівняно з плановими та фактичними витратами за програмами підтримки бізнесу міністерства фінансів, Міністерство економіки України відстає за цим критерієм. Тобто існує потреба більш точного планування витрат на найбільш доцільні для бізнесу програми надання допомоги, зокрема через підпорядковані Міністерству фонди (Національний фонд інвестицій України, Аграрний фонд України, Фонд часткового гарантування кредитів України), а також Експортно-кредитного агентства України.

До найбільш позитивних сторін діяльності Міністерства економіки України варто віднести створення Міністерства цифрової трансформації України в 2019 році, відповідального за цифровізацію процесів взаємодії держави та бізнесу. При цьому, оцінка впливу цифровізації потребує додаткового дослідження, зокрема виявлення думок бізнесу щодо ефективності оцифрованих процесів взаємодії.

Існують також інституційні проблеми державної підтримки розвитку МСП в Україні, включаючи виклики нової реорганізованої інституційної структури підтримки МСП та політики реорганізованих установ. Відтак, в 2018 році Міністерство економіки України створило Офіс розвитку МСП як дорадчий орган, фінансування якого проводиться за рахунок донорів з залученням приватних консультантів ззовні. Основні результати діяльності Офісу розвитку МСП України – створення мережі центрів підтримки підприємництва, створення інформаційного порталу Дія Бізнес.

В 2018 році також створено Офіс з просування експорту України для підтримки вітчизняних експортерів, на функціонування якого виділено 2,95 млн. грн. у 2018 році та 34,67 млн. грн. у 2019 році. Фактична відсутність ефектів його роботи призвела до його реорганізації на Офіс зі сприяння підприємству та експорту України, відповідального за впровадження відповідної політики щодо розвитку МСП та просування експорту. Тож, такі часті інституційні зміни

потребують уточнення основних функцій як Офісу розвитку МСП України, так і Офісу зі сприяння підприємництву та експорту України, діяльність яких фактично не була профінансована в 2022-2024 роках.

Згідно Закону України «Про державний бюджет» Офіс зі сприяння підприємництву та експорту України фінансується як інституція з підтримки та просування експорту. При цьому, його робота значно залежить від зовнішнього фінансування. В 2021 році Офіс зі сприяння підприємництву та експорту України отримав 754 тис. євро від донорів. Фактичні витрати з державного бюджету на діяльність інституції виділені впродовж 2020-2024 років становили: 14,91 млн. грн. у 2020 році, 14,06 млн. грн. в 2021 році, 17,98 млн. грн. в 2022 році, 27,03 млн. грн. в 2023 році, 29,84 млн. грн. в 2024 році [109-112].

Планові витрати на забезпечення функціонування Офісу зі сприяння підприємництву та експорту України становили 33,1 млн. грн. згідно державного бюджету на 2023 рік. Тож останнє вказує на недофінансування діяльності інституції (табл. 1.5). Для порівняння, на забезпечення діяльності Офісу із залучення та підтримки інвестицій України, що знаходиться в підпорядкуванні КМУ, заплановано виділити виділено 50,98 млн. грн. в 2023 році. Фактично діяльність відомства профінансована на значно меншому рівні: 29,04 млн. грн. в 2020 році, 31,95 млн. грн. в 2021 році, 38,16 млн. грн. в 2022 році, 19,13 млн. грн. в 2023 році, 24,04 млн. грн. в 2024 році. Зміни в діяльності Аграрного фонду України пов'язані як зі скороченням фактичних обсягів фінансування його роботи, так і підпорядкуванням спочатку Міністерству економіки України, з 2022 року Мінагрополітики України, з 2023 року – Фонду державного майна України.

Відповідно, у 2020 році на його діяльність було спрямовано 72,21 млн. грн., в 2021 році - 62,13 млн. грн, в 2022 році – 4,58 млн. грн., в 2023 році 2,08 млн. грн. зі 6,7 млн. грн. запланованих, в 2024 році – 1,7 млн. грн. На функціонування Фонду розвитку інновацій України, підпорядкованого КМУ, фактично виділено 50 млн. грн. коштів в 2021 році, 30 млн грн у 2023 році та 1500 млн у 2024 році. На Фонд розвитку підприємництва України виділено найбільше коштів з державного бюджету за 2021-2024 роки.

Таблиця 1.5

Фактичні обсяги видатків з державного бюджету на забезпечення діяльності основних інститутів розвитку підприємництва в Україні в 2020-2024 роках, млн.

грн.

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення абсолютне 2024 р. / 2020 р., +/-	Відхилення відносне 2024 р. / 2020 р., %
Забезпечення функціонування офісу із залучення та підтримки інвестицій	29,04	31,95	38,16	19,13	24,04	-5,00	17,0
Функціонування інституції з підтримки та просування експорту	14,91	14,06	17,98	27,03	29,84	14,93	100,1
Формування статутного капіталу Фонду часткового гарантування кредитів в сільському господарстві	-	-	-	364,00	-	-	-
Організація та функціонування Аграрного фонду	72,21	62,13	4,58	2,08	1,70	-70,51	99,7
Забезпечення функціонування Фонду розвитку інновацій	-	50,00	-	30,00	1500	-	-
Забезпечення функціонування Фонду розвитку підприємництва	-	4 071,93	6 326,38	16 000,00	18000,00	-	-
Всього	116,12	4 230,08	6 387,11	16 442,24	19555,58	19 439,46	1684,0

Джерело: розраховано автором за даними Відкритий бюджет [82].

Відзначимо, що у 2021-2023 роках інституція підпорядковувалася Міністерству фінансів України, тоді як у 2024 році – Міністерству економіки України. При цьому, планові та фактичні видатки у 2023 році були рівні.

Одним з найбільш вагомих результатів роботи Офісу з розвитку підприємництва та експорту України – створення та розвиток функціональності платформи Дія Бізнес, що вдалося досягти за рахунок системної роботи Міністерства цифрової трансформації. Завдяки цьому інноваційному інструменту підтримки в 2023 році вдалося залучити для фінансування у формі ваучерів українського бізнесу 3,75 млн. євро від ЄС.

Відсутність чіткого плану дій, стратегії цифровізації МСП стримують процеси більш ефективного державного стимулювання розвитку МСП. Адже закріплення цілі розвитку цифрових навиків бізнесу в НЕС до 2030 року не достатні для повноцінної інтеграції технологій на підприємствах малого розміру. Відповідно, стримується розвиток їх експортного напрямку діяльності. Міністерства цифрової трансформації України наділено функціями цифровізації МСП спільно з Міністерством економіки України, а Офісу з розвитку підприємництва та експорту України відповідає за впровадження програм цифрової трансформації. Бюджетні обмеження не дозволяють забезпечити повноцінну діяльність інституції з реалізації таких програм.

Війна за Незалежність України також зумовила збільшення рівня потреби як в розвитку цифрових навиків МСП, так і процеси цифровізації взаємодії держави та бізнесу. МСП активно почали користуватися цифровими інструментами взаємодії з державою, включаючи державні реєстри, подачу звітності, сплату податків, отримання інформаційних послуг та навчання. Офіс зі сприяння підприємству та експорту України забезпечує підтримку цифрової трансформації, пропонуючи МСП онлайн-курси розвитку цифрових навиків. Широкий формат послуг МСП надається в онлайн форматі.

За останні 2020-2024 роки в Україні активізувалися процеси розвитку цифрового врядування та відповідні послуги. Цьому сприяли такі фактори, як прийняття у вересні 2017 року Концепції розвитку електронного врядування КМУ

від 20 вересня 2017 р. № 649-р, так і стабільні обсяги фінансування відповідних заходів у різних сферах від 20 вересня 2017 року № 649-р [63]. В 2021 році фактичні витрати державного бюджету на відповідну програму склали 344,51 млн. грн., в 2022 році – 532,49 млн. грн., в 2023 році – 526,03 млн. грн., в 2024 році – 690,17 млн. грн.

За оцінками Індексу розвитку електронного урядування ООН, в 2020 році країна займала 69 позицію серед 193 країн з оцінкою 0,7 бали. В 2022 році позиція піднялася на 46 пунктів з оцінкою 0,8 бали, а в 2024 році – на 30 позицію з результатом 0,884 бали. Попри всі виклики, пов'язані з війною, Мінцифри України активно розвиває відкриті дані, а згідно результатів звіту Open Data Maturity 2022 ЄС, Україна посідала другу сходинку в Європі за зрілістю та впровадженням відкритих даних [218; 230].

Наступний вимір політики розвитку МСП – підприємницький людський капітал. Україна здійснює різноманітні заходи для сприяння навчанню підприємництва. Ця проблематика розглядається в Національній економічній стратегії до 2030 року, в Стратегії розвитку вищої освіти на 2022-2032 роки від 23 лютого 2022 року № 286-р, яка визначає розвиток підприємницьких навиків як одну зі стратегічних цілей [156]. Реформи освітньої системи з 2016 року сприяла успішній реалізації низки ініціатив сприяння розвитку підприємницького духу та навиків громадян.

Схвалення урядом Концепції державної політики «Нова українська школа» від 14 грудня 2016 року № 988-р забезпечило включення підприємництва як компетенції в навчальні програми різних освітніх рівнів. У 2017 році затверджено відповідний план дій, останні результати оцінки впровадження якого свідчать про прийняття додаткових документів для вдосконалення процесів оцінювання результатів навчання [153].

Щодо розвитку жіночого підприємництва, то у Національній економічній стратегії до 2030 року та Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року від 20 грудня 2022 р. № 1163-р, визначені заходи боротьби з зайняттям

жінками посад нижчого рівня, подолання гендерного розриву в оплаті праці жінок, пом'якшенню бар'єрів та перепон розвитку жіночого підприємництва [154; 197].

Відсутність в Україні механізмів політичного партнерства для підтримки розвитку підприємництва жінок є однією з проблем цього виміру політики МСП. У червні 2023 року не прийнято жодного документу щодо заходів підтримки МСП жінок, при цьому заплановано включити до наступної стратегії МСП окремий розділ.

Для жінок-підприємців в Україні впроваджені допоміжні послуги, частко за рахунок підтримки приватних компаній та міжнародних донорів. Для прикладу, впроваджено тримісячну онлайн та оффлайн програму «Відважна», в Дія Бізнес створено окремий розділ про жіноче підприємство про можливості, ідеї власної справи та освітні програми. Розділ містить як загальні курси, так і спеціальні програми за підтримки платіжних систем Visa для надання інформації про бухгалтерський облік, маркетинг та фінанси.

Відсутність нової стратегії розвитку МСП не вплинуло на окремі результати щодо їх інформаційного супроводу. Завдяки функціонуванню платформи Дія Бізнес та проекту електронних послуг створена база знань для підприємців, відбувається надання консультацій. На платформі також розміщені навчальні курси в різних галузях знань щодо бізнесу, надаються понад 70 онлайн-консультацій. Національна онлайн-школа, яка діє на платформі, містить 14 безоплатних онлайн-курсів з тематики цифровізації та сталого розвитку, антикорупційних політик МСП, соціального, жіночого підприємництва. До навчання МСП залучені зовнішні зацікавлені сторони.

У межах Програми USAID «Конкурентоздатна економіка» розроблено програми для підприємців, зокрема жінок-підприємців. Згідно результатів досліджень Інституту економічних досліджень та політичних консультацій України, біля 38% імпортерів та експортерів використовували платформу Дія Бізнес в 2022 році, 24% – в 2021 році. При цьому, 57% респондентів знають платформу, але не використовують в своїй діяльності.

Доступ до фінансування МСП та рівень кредитування корпоративного сектору скоротився зважаючи на військове вторгнення. Завдяки тривалим реформам банківського сектору та продовженню реформування небанківського фінансового сектору, фінансова система України була стійкою, не зважаючи на тривалі військові дії, а обсяги наданих кредитів резидентів незначно скоротилися в 2022-2023 роках (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Динаміка обсягів наданих кредитів та депозитів, їх співвідношення в Україні у 2020-2024 роках

Джерело: складено на основі [77].

Не зважаючи на тимчасове зростання частки непрацюючих кредитів, НБУ вдалося пристосувати кредитування до умов війни за Незалежність України та розробити майбутню стратегію кредитування бізнесу після війни. Банківське та небанківське кредитування були адаптовані під потреби бізнесу, а рівень захисту інтересів підприємців був посилений. Завдяки політиці НБУ банки впровадили адаптивні підходи до кредитування, відповідно навіть при тривалих військових діях було можливим розширення кредитування за державними програмами «доступний кредит 5-7-9» та «доступний фінансовий лізинг 5-7-9».

При цьому традиційна проблема українського бізнесу – високі відсоткові ставки, що обмежує доступність до запозичень. Банкам вдалося наростити обсяги кредитування, зросла частка кредитування державних підприємств з 7% в січні 2022 року до 8,6% у червні 2023 року. Під час війни за Незалежність України саме програму «доступні кредити 5-7-9» було розширено для фінансування МСП, а також компаній у стратегічно важливих секторах економіки. Відтак, питома вага ресурсів під цілі програми 5-7-9 в загальному портфелі корпоративного кредитування склала 26% в 2022 році [84]. В 2023 році зросла вагомність кредитування за межами програм державної підтримки, зокрема у зв'язку з підтримкою цінової стабільності НБУ, облікової ставки.

У зв'язку з реформуванням системи регулювання небанківського фінансового сектору фінансові компанії, кредитні спілки та страховики також стали більш стійкими до криз, забезпечено розширення переліку фінансових послуг, які вони можуть надавати, зокрема послуги фінансового лізингу за державними програмами підтримки. Завдяки спрощенню ліцензування відповідних інституцій, посилення нагляду за їх ринковою поведінкою можна очікувати зростання рівня використання їх послуг підприємствами [77; 84; 135].

Здійснення лізингу відбувається на підставі норм ЗУ «Про фінансовий лізинг» від 01 січня 2024 № 1201-ІХ. Найбільш поширені активи для фінансового лізингу – транспортні засоби, сільськогосподарська техніка, які і в умовах війни за Незалежність України були затребуваними серед підприємств. При цьому обсяги лізингу в Україні характеризуються не стійкою динамікою, зважаючи на ризиковість цих видів операцій [161].

Ринок факторингу в Україні традиційно зосереджений на викупі проблемної заборгованості фінансовими або колекторськими компаніями від банків. Відповідно обсяги ринку факторингу переважали у структурі фінансових послуг України впродовж 2021-2024 років. Мало поширеним серед бізнесу є класичний торговий факторинг, на який за оцінками НБУ припадає лише 20% ринку. Така ситуація пов'язана із законодавчою невизначеністю різних видів факторингу, що

обмежує використання підприємством цього виду послуг для підтримки стійкості власної діяльності в умовах війни за Незалежність України [161; 163].

На разі відсутня спеціальна нормативно-правова база для врегулювання венчурного капіталу. Натомість ця сфера регулюється загальним прийнятим в 2013 році ЗУ «Про інститути спільного інвестування» від 27 квітня 2024 № 5080-VI, що не визначає терміну венчурний капітал [134]. В основному венчурне фінансування зосереджене в ІТ секторі, проте в умовах війни за Незалежність України і цей сегмент скоротився, зважаючи на значні ризики вкладень.

В Україні існує проблема заборони на інвестування інституційних інвесторів. Також відсутні програми державної підтримки стимулювання інвестицій, включаючи поповнення приватних інвестицій, інвестиції у створення венчурних фондів. Відповідно це скорочує потенціал спрямування таких інвестицій в реальний сектор економіки [40].

Наступна проблема результативності державного стимулювання розвитку МСП – рівень доступу до ринків. За 2019-2024 роки значно спрощено процедури державних закупівель, а їх впровадження узгоджено з принципами Директив ЄС, що позитивно позначилося на участі МСП в закупівлях.

Відбулись нещодавні зміни, які стосуються МСП, пов'язані з положеннями щодо екологічних закупівель (досі немає зобов'язання щодо їх застосування). Також скасовано систему тендерних комітетів, запроваджено обов'язкову перевірку повноважних на здійснення публічних закупівель осіб, переглянуті правила зборів контролюючих органів для запобігання необґрунтованих скарг рішень замовників. МСП отримали більше можливостей для конкурентної участі в тендерах завдяки зміні порогів обов'язкового використання електронних каталогів та процедури відкритих торгів.

Заходи з підтримки інтернаціоналізації вітчизняного бізнесу в Україні залишаються обмеженими, зважаючи на затримку з розробкою нової експортної стратегії в умовах війни за Незалежність України з початку 2022 року. До початку війни стан виконання Експортної стратегії на 2017-2021 від 27 грудня 2017 р. № 1017-р роки перебував на середньому рівні: забезпечено виконання 56% завдань з

розбудови інституційної основи для інновацій, 64% завдань зі створення умов зовнішньої торгівлі, 78% завдань зі створення інституцій з підтримки торгівельної політики, 56% завдань з розбудови мережі інституцій з надання послуг експортерам, 42% заходів зі стимулювання підприємництва, 17% заходів покращення навиків управління та 36% заходів відповідності системи освіти потребам підприємств [152; 168].

Водночас опитування Міністерства економіки України щодо пріоритетних заходів та проблем з державного стимулювання експорту, проведене серед представників бізнесу в 2017 році, вказує на такі наступні виклики при експорті: тарифні, нетарифні бар'єри, стандартизація, сертифікація, неефективні торговельні угоди, проблеми отримання коштів, логістичні та транспортні проблеми, проблеми іміджу, пов'язані з високими тарифами, низький рівень державної підтримки у власному виробництві, недосконале державне регулювання експорту. Крім цього, варто відзначити обмеженість фінансування сприяння експорту до війни за Незалежність України, а з початку війни з державного бюджету не було виділено жодних ресурсів на функціонування Експортно-кредитного агентства.

Простежуються проблеми з реалізацією Стратегії інноваційного розвитку до 2030 року від 10 липня 2019 р. № 526-р, зважаючи на відсутність даних щодо стану виконання її заходів. Крім цього, затверджений План дій до цієї стратегії на 2021-2023 роки також не був виконаний. В грудні 2024 року прийнято новий документ – «Стратегію цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030» від 31 грудня 2024 р. № 1351-р [122; 158-159].

Загалом, враховуючи усі переваги та виклики, можемо скласти інтегровану карту проблем малого бізнесу під час війни за Незалежність України, яка складатиметься із кількох типів проблемних ситуацій для МПС:

1. Безпека та руйнування інфраструктури:

- ракетні удари, обстріли та пошкодження об'єктів або критичної інфраструктури, особливо у прифронтових регіонах;
- руйнування виробничих площ, офісів, обладнання.

2. Енергетика та комунальні послуги:

- часті відключення електро-, водо- та теплопостачання унаслідок обстрілів;
- збитки для електромереж, зниження генерації, технічна нестабільність, що впливає на бізнес.

3. Логістика та ланцюги поставок:

- перебої з транспортом, перевезенням сировини і продукції всередині країни;
- підвищення вартості пального, розриви логістичних каналів.

4. Персонал та HR:

- масовий призов співробітників до ЗСУ, брак кадрів, особливо спеціалістів;
- брак персоналу на велику кількість позицій.

4. Фінансова стійкість та доступ до ресурсів:

- падіння купівельної спроможності населення, зниження попиту, зменшення кількості населення;
- брак обігових коштів, обмежений доступ до кредитів;
- обмеження платежів бізнесу за кордон.

6. Державне регулювання та взаємодія з владою:

- блокування податкових накладних, корупційний тиск;
- регуляторні бар'єри, тиск з боку контролюючих органів (лише у 2025 р. продовжили мораторій на перевірки МСП).

7. Юридичні та інституційні складнощі:

- нові юридичні виклики: щодо воєнного стану, трудових відносин, мобілізації;
- недостатній захист інтелектуальної власності, подвійне оподаткування.

8. Психологічне здоров'я та стрес працівників:

- психологічне навантаження на власників і працівників, викликане війною.

9. Стратегії адаптації та виживання:

- релокація підприємств у безпечніші регіони країни;

– переорієнтація продуктів/послуг, наприклад, на волонтерські потреби, військове виробництво.

Відповідно до цього, карта проблем стимулювання розвитку малого бізнесу може виглядати наступним чином:

1. Проблеми з інноваціями:

- низький рівень фінансування інноваційних проєктів;
- відсутність стимулів для впровадження нових технологій;
- обмежений доступ до сучасних наукових розробок;
- слабка взаємодія між бізнесом та науковими установами;
- відсутність державних грантів чи венчурного капіталу.

2. Проблеми сталого розвитку:

- низька екологічна обізнаність підприємців;
- відсутність «зелених» податкових стимулів;
- недостатня підтримка соціально відповідального бізнесу;
- слабке регулювання впливу бізнесу на довкілля.

3. Проблеми корупції та зарегульованості:

- корупційні ризики при отриманні дозволів і ліцензій;
- надмірна кількість перевірок і контролюючих органів;
- адміністративний тиск на бізнес;
- непрозорість у розподілі державної підтримки.

4. Проблеми частоті зміни законодавства:

- нестабільність податкового та регуляторного середовища;
- відсутність передбачуваності для довгострокового планування;
- недостатнє інформування підприємців про нові норми;
- витрати на адаптацію до нових правил.

5. Проблеми нестабільності:

- економічна нестабільність (інфляція, девальвація);
- політична турбулентність;
- військові дії або ризики безпеки;

- високі ризики інвестування;
- 6. Проблеми регулювання на регіональному рівні:
  - нерівномірний доступ до програм підтримки між регіонами;
  - відсутність локальних бізнес-інкубаторів;
  - бюрократія на місцевому рівні;
  - низький рівень компетентності регіональних чиновників.

Основними причинами зазначених проблем вбачаються:

1. Низька ефективність регіональних стратегій та місцевих програм підтримки МСП, їх обслуговуючий, а не інвестиційний характер. Недостатня розвиненість інформаційного регіонального забезпечення додатково знижує їх ефективність.

2. Недосконалість економіко-правових умов розвитку бізнесу на периферійних територіях та відсутність дієвих економічних стимулів інвестиційного процесу.

3. Неефективність механізмів та інституцій інформаційного, фінансово-кредитного, інвестиційного забезпечення розвитку взаємин між суб'єктами МСП, що потребує зазначеної ініціативи в межах регіональних стратегій розвитку.

4. Недостатня залученість органів місцевої влади до процесу формування сприятливих умов для ведення бізнесу на периферійних територіях.

5. Недосконалість механізмів бюджетування та високий рівень бюрократизації.

6. Дефіцит людського капіталу, брак навичок ведення бізнес-діяльності, високий рівень безробіття, обмеженість доходів сільського населення.

7. Дозвільні проблеми:

- складність і тривалість процедури отримання дозволів;
- відсутність електронних сервісів в окремих сферах;
- неуніфікованість вимог між різними органами публічної влади;
- необґрунтовані відмови без пояснень.

8. Неефективність судової системи:

- затягування розгляду справ;
- висока вартість судових процесів;
- корупція в судовій системі;
- недовіра підприємців до можливості захистити свої права.

Щодо проблем законодавства у сфері підтримки МСП, можемо виділити кілька ключових проблем.

1. Часті зміни законодавства та непередбачуваність змін. МСП не встигає адаптуватися до нових правил, що заважає довгостроковому плануванню. Крім цього, відсутність перехідних періодів, оскільки Закони можуть набирати чинності без достатнього часу на підготовку. Також нестабільна податкова політика, що супроводжується частими змінами ставок податків, бази оподаткування або умов звітності створюють ризики для фінансового планування.

2. Складність та суперечливість законодавчих актів. Зокрема, заплутані формулювання, оскільки Закони часто мають неоднозначне трактування. Наприклад, накази міністерств можуть суперечити основним законам. Крім цього, велика кількість регуляцій, мале підприємство змушене витратити значні ресурси на вивчення й дотримання численних вимог.

3. Відсутність підтримки інтересів малого бізнесу у законодавстві. Це зумовлено тим, що Закони часто орієнтовані на великий бізнес, а малі підприємства не мають ресурсів для дотримання складних процедур. Також відсутність податкових, фінансових або адміністративних пільг для МСП, слабка участь підприємців у законодавчому процесі, оскільки пропозиції бізнесу часто ігноруються.

4. Затримки у впровадженні реформ. Деякі нормативно-правові акти не оновлювалися десятиліттями, що супроводжується повільним прийняттям важливих законів. Наприклад, щодо цифровізації, спрощення звітності, доступу до фінансування тощо. Також Закони декларують спрощення, але на практиці процедури залишаються складними.

5. Відсутність реального механізму захисту підприємців. Слабкий захист прав власності, що супроводжується недосконалим законодавством, яке не гарантує захист від рейдерства. Також відсутність ефективних механізмів захисту від неправомірних дій контролюючих органів, судова система не виконує функції правового арбітра через прогалини в законодавстві.

Таким чином, розгляд проблематики державного стимулювання розвитку бізнесу демонструє значні досягнення у цій сфері публічного управління. Зміни пов'язані зі зобов'язаннями України перед ЄС щодо розвитку законодавства у цій сфері регулювання. При цьому, варто наголосити на скороченні кількості підприємств, чисельності зайнятих, особливо з початку війни за Незалежність України в 2022 році. В результаті аналізу виявлено зростання ефективності державного стимулювання розвитку бізнесу, зокрема за рахунок таких складових політики підтримки МСП, як відповідальне врядування та покращення операційного середовища ведення бізнесу; розвиток підприємницького людського капіталу; розвиток сфери публічних закупівель та покращення процесів інтернаціоналізації.

Аналіз ключових наративів державного стимулювання підприємницького сектору в Україні дозволяє виокремити основні причини низької ефективності: недосконалість та незрілість концептуального підґрунтя підтримки підприємницької діяльності; незавершеність організаційного забезпечення комплексної системи підтримки та недостатність її ресурсного забезпечення, першочергово – у регіональному розрізі; суперечливий характер механізмів державної підтримки МСП, невідповідність реальним зовнішнім та внутрішнім викликам. З-поміж основних перешкод для ефективного розвитку МСП належать [115]:

- 1) відсутність практичного ефективного механізму державної підтримки МСП, її декларативний характер;
- 2) обмеженість інформаційного забезпечення суб'єктів МСП щодо законодавчо-нормативної динаміки, ресурсних можливостей та ініціатив;
- 3) регуляторний тиск, що сприяє розвитку тіньової економіки;

- 4) низькі темпи реформування власності;
- 5) низький рівень матеріально-фінансової підтримки для започаткування і розвитку бізнес-діяльності;
- 6) відсталість системи звітності та обліку, обмеженість консультативно-інформаційного забезпечення;
- 7) надмірний державний контроль за діяльністю МСП;
- 8) неефективність системи підтримуючих інституцій та несформований кадровий галузевий потенціал;
- 9) недосконалість системи навчання та перепідготовки кадрів для бізнес-діяльності.

Варто відмітити, що ключовими недоліками правової підтримки МСП в Україні є [43]:

- відсутність уніфікованої законодавчої стратегії розвитку МСП;
- суперечливість чинної галузевої нормативно-правової бази, нечіткість окремих норм, їх дуалістичне трактування;
- декларативний характер низки правових актів, низька виконавська дисципліна;
- необґрунтованість окремих законодавчих вимог та обмежень, що є наслідком ігнорування етапу обговорення проектів нормативних актів у середовищі громадськості.

Майже усі перераховані вище проблемні питання розвитку малого підприємництва мають місце і у регіонах. Мало того, периферія завжди зштовхується з більшою кількістю проблем, ніж інші, розташовані ближче до столиці райони. Також, мале підприємництво в Україні має і свої специфічні проблеми. Звернення підприємців свідчать, що причинами, які впливають на розвиток підприємництва є адміністративний і податковий тиск. Причому не стільки податковий прес, не розмір податків та зборів, а порядок проведення перевірок, часта зміна податкового законодавства викликає дорікання суб'єктів підприємництва.

По-перше, це надмірне втручання органів влади у діяльність суб'єктів МСП. Звернення підприємців свідчать, що саме адміністративний і податковий тиск (причому не стільки податковий прес, не розмір податків та зборів, а саме порядок проведення перевірок) викликає дорікання суб'єктів підприємництва. Назріла необхідність впорядкування процедури перевірок державними контролюючими органами шляхом прийняття закону, яким би були встановлені принципи, способи і методи проведення перевірок.

Нестача коштів в місцевих бюджетах тягнє збільшення розміру місцевих податків та зборів, які лягають тягарем на плачі підприємців. Так, більшість органів місцевого самоврядування щорічно збільшують ставки єдиного податку, торгового і спеціального торгового патентів, ринкового збору. При цьому окремі органи місцевого самоврядування виходять за межі критеріїв, встановлених Законом України № 98/96-ВР «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» [102].

Ставки місцевих податків і зборів, спеціального торгового патенту встановлюються без попереднього аналізу впливу рішення на фінансовий стан підприємців. Потребує нормативного врегулювання й організаційні питання, зокрема процедура видачі дозволів на розміщення об'єктів торгівлі, надання земельних ділянок, видача дозволів на будівництво об'єктів.

Окремим аспектом можемо виділити також проблеми негативних очікувань та крихкості в регулюванні малого бізнесу (BANI), що безпосередньо впливають на розвиток МСП (додаток В табл. В.5).

Отже, основними причинами повільного розвитку МСП в Україні є часті зміни нормативно-правового забезпечення, недостатність ресурсного забезпечення, недосконалість системи звітності, недостатня інформаційно-консультативна підтримка, нерозвинена система перепідготовки кадрів, обмеження, що пов'язані з війною, ускладнення логістичних ланцюгів, політична нестабільність, негативні очікування тощо.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МСП В УКРАЇНІ

2.1. Структура механізмів державного стимулювання розвитку МСП в Україні

Сутність процесу регулювання МСП вбачається у поєднанні основних функцій – планування, організації, мотивації та контролю, за умов пріоритетності інноваційної діяльності та вдосконалення інфраструктури підтримки МСП [190].

Мета державної політики підтримки МСП включає низку векторів:

- сприяння у розвитку ринкової інфраструктури, створення нових суб'єктів МСП;
- практична підтримка перспективних суб'єктів МСП шляхом інтеграції відповідних програм;
- залучення ефективних фінансових інструментів підтримки бізнесу;
- удосконалення кредитної політики в контексті субсидування відсоткових ставок банківських кредитів;
- забезпечення сприятливих передумов для розвитку інститутів мікрофінансування;
- інфраструктурне забезпечення організації послуг для МСП;
- пріоритетність інноваційних проєктів МСП та бізнес-інкубаторів;
- оптимізація нормативно-законодавчої підтримки та створення сприятливого інформаційно-комунікативного середовища;
- практичне втілення законодавчих ініціатив щодо участі МСП в державних тендерах [65].

Механізми державного стимулювання розвитку МСП являють собою комплекс організаційних, правових, економічних та фінансових інструментів, які застосовує держава з метою створення сприятливих передумов для розвитку МСП,

зростання його конкурентоспроможності. Можемо виокремити ключові механізми державного стимулювання розвитку МСП в Україні:

1. Нормативно-правовий.
2. Організаційно-економічний.
3. Фінансовий.
4. Інформаційно-консультаційний (рис. 2.1).

Охарактеризуємо їх коротко. Нормативно-правовий механізм державного стимулювання розвитку МСП в Україні – це множина законів, постанов, нормативно-правових актів, які визначають правила функціонування малого і середнього підприємництва та засади державної підтримки. Цей механізм у теорії виступає як правовий інструмент впливу держави на підприємницьке середовище, який визначає «правила гри» – тобто юридичну базу для функціонування МСП.

Основними теоретичними засадами цього механізму є забезпечення правової визначеності, законності, передбачуваності бізнес-середовища; створення та захист прав власності, договірних відносин, правил конкуренції; баланс інтересів держави та бізнесу через інституційну систему. Функціональне призначення нормативно-правового механізму проявляється у кількох функціях:

- регуляторна – реалізується через встановлення вимог до започаткування бізнесу, його реєстрації, ліцензування, оподаткування та ведення бухгалтерського обліку, що формує прозорі та передбачувані умови для суб'єктів господарювання;
- захисна – передбачає гарантії прав підприємців, включаючи судовий та адміністративний захист від неправомірного впливу зі сторони державних органів;
- стимулююча – реалізується через надання державою пільг і преференцій, зокрема у вигляді податкових стимулів, спрощених процедур регулювання та спеціальних правових режимів, спрямованих на заохочення підприємницької активності;
- контрольна – встановлює механізми відповідальності за порушення нормативно-правових відносин, термінів сплати податків та дії ліцензій на здійснення підприємницької діяльності, ведення звітності та іншої документації, а також передбачає порядок дій контролюючих органів.

Рис. 2.1. Структура механізмів державного стимулювання розвитку МСП в Україні

Джерело: власна розробка автора.

Основними елементами механізму є Закони України, регуляторна політика (заходи з дерегуляції та спрощення процедур ведення бізнесу). Зокрема, скасування надмірних дозволів і ліцензій значно знижує адміністративний тиск на підприємців і створює передумови для підвищення рівня підприємницької активності; комплекс заходів, спрямованих на підтримку МСП, включає фінансову, інформаційну та консультаційну підтримку, а також розвиток інфраструктури; створення сприятливого податкового середовища; забезпечення можливості застосування спрощеної системи оподаткування, спрощення процедур звітності.

Організаційно-економічний механізм державного стимулювання розвитку МСП в Україні – це система взаємодії інститутів, програм, ресурсів та адміністративних заходів, яка реалізує політику підтримки і створює інфраструктуру для розвитку МСП. Державна політика підтримки МСП інструментами організаційно-економічного механізму спрямована на підтримання розвитку економіки через удосконалення взаємин між державою та бізнесом, мінімізацію втручання держави.

Ключовими інструментами цього механізму є інституції підтримки – органи місцевого самоврядування, центри підтримки підприємництва, центри надання адміністративних послуг, торгово-промислові палати та бізнес-асоціації. Цей механізм формує середовище, яке зменшує адміністративні бар'єри, сприяє дерегуляції та забезпечує партнерську взаємодію держави і бізнесу.

Оптимізація інституційного середовища передбачає мінімізацію ризиків та загальної невизначеності. Стратегічне реформування інституційної підтримки має передбачати втілення низки інноваційних проєктів, які б поєднували державні стратегічні цілі, стимулювання бізнесу та вдосконалення ресурсного забезпечення. Звідси випливають наступні функції:

- інституційна – створення органів підтримки, агенцій, центрів;
- координаційна – управління програмами та політиками;
- сервісна – надання послуг (навчання, менторство, реєстрація тощо);
- логістична – полегшення доступу до ринків, мереж, ресурсів [207].

Фінансовий механізм державного стимулювання МСП. При цьому, до основних видів фінансової державної підтримки відносяться:

1. Планування і прогнозування – розроблення програм підтримки, що забезпечують системність державної політики та узгодженість дій органів влади щодо стимулювання МСП.

2. Фінансування – реалізовується за рахунок бюджетних коштів, а також спеціальних фондів підтримки підприємництва.

3. Кредитування, а саме пільгове кредитування, державні гарантії по кредитах та компенсація відсоткових ставок. Це дозволяє малим і середнім підприємствам отримувати позики на вигідних умовах, інвестувати в розвиток виробництва, модернізацію обладнання чи розширення ринків збуту.

4. Інвестування – передбачає залучення приватних та іноземних інвестицій у розвиток МСП, стимулювання венчурного фінансування та інструментів бізнес-ангельських інвестицій. Інвестиційна підтримка сприяє технологічному оновленню, впровадженню інновацій і підвищенню конкурентоспроможності підприємств.

5. Оподаткування – податкова політика є одним з ключових методів стимулювання МСП. Вона реалізується через спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, яка знижує адміністративний тиск і робить ведення бізнесу доступним для широкого кола підприємців. Крім того, держава може надавати податкові пільги та преференції підприємствам, що працюють у пріоритетних галузях, або застосовувати механізми розстрочення та відстрочення податкових платежів у кризових ситуаціях.

6. Страхування – фінансові ризики підприємців знижуються завдяки системі страхування. Держава підтримує страхування експортних та інвестиційних ризиків, а також створює механізми гарантування кредитів для малого бізнесу. Страхування дозволяє знизити фінансову вразливість бізнесу та підвищити його стійкість у нестабільних умовах.

Важливу роль відіграє Експортно-кредитне агентство, яке забезпечує страхування та гарантування зовнішньоекономічних операцій підприємців. Серед

ключових елементів є пільгове кредитування, гарантійні фонди, програми компенсацій та мікрофінансування, а також державні ініціативи на кшталт програми «Доступні кредити 5-7-9%» чи діяльність Експортно-кредитного агентства. Доповнюють механізм альтернативні джерела фінансування – венчурні фонди, краудфандинг та інвестиції бізнес-ангелів. У результаті фінансовий механізм дозволяє знизити вартість капіталу, забезпечити кредитні гарантії та розширити можливості для розвитку бізнесу.

Функціями цього механізму є:

- ресурсна – надання коштів через субсидії, гранти, кредити;
- ризикова – гарантування або страхування кредитів;
- регулююча – встановлення ставок, податкових умов;
- інвестиційна – спрямування коштів на розвиток, а не тільки на споживання.

Як частину фінансового механізму важливо окремо виділити монетарну та фіскальну політику. Монетарна політика – це сукупність заходів Центрального банку з метою підтримки цінової стабільності, економічного зростання, контролю інфляції та зменшення рівня безробіття. Функції:

1. Регулююча – встановлення обсягу грошового обігу, шляхом пропозиції цінних паперів банківським установам, розміру кредитної ставки, норм обов'язкових резервів та траєкторії курсу національної валюти.

2. Захисна – таргетування інфляції, захист доходів та заощаджень громадян.

3. Стимулююча – створення сприятливих умов для бізнесу, планування інвестицій компаній, стабільної платоспроможності споживачів та працевлаштування.

Монетарна політика є державним механізмом стимулювання розвитку МСП в Україні. Оскільки має на меті створення стабільного фінансового простору для реалізації підприємницької діяльності. Шляхом регулювання грошового обігу впливає на економічне зростання. Стимулююча монетарна політика передбачає зменшення кредитної ставки для підприємств, що дозволяє збільшити обсяг інвестицій, розширити обсяги виробництва, залучити нових працівників та збільшити економічний потенціал. Стимулююча монетарна політика зменшує обсяг

грошової маси, зокрема шляхом підвищення кредитної ставки, з метою зменшення рівня інфляції. Монетарна політика передбачає гнучкість економічного середовища для бізнесу, оскільки реагує на зміни ринку та захищає споживачів від надмірної інфляції.

Фіскальна політика – сукупність заходів для впливу на економіку шляхом встановлення податкового законодавства, контролю видатків бюджету та рівня безробіття. Серед функцій можемо виокремити:

1. Регулююча – контроль за циклічними коливаннями економіки, макроекономічною стабільністю, видатками бюджету, встановлення розміру податкової ставки.

2. Накопичувальна – накопичення коштів за рахунок стягнення податків.

3. Захисна – контроль рівня інфляції та безробіття.

Фіскальна політика є механізмом державного стимулювання розвитку МСП в Україні за рахунок створення сприятливого макроекономічного середовища. Фіскальна політика впливає на розмір податків та витрат держбюджету на інфраструктуру, соціальні проекти та розвиток економіки. При занепаді економіки, фіскальна політика спрямована на зменшення податкових ставок та зменшення державних витрат, як наслідок зменшується рівень інфляції, зберігаються робочі місця та зростають інвестиції у розвиток підприємств. При економічному зростанні фіскальна політика може бути спрямована на підвищення податкової ставки, яка може призвести до приховування доходів, та на збільшення державних витрат, яке може бути зумовлене розвитком інфраструктури країни або погашення зовнішнього чи внутрішнього боргу.

Інформаційно-консультаційний механізм державного стимулювання розвитку МСП в Україні. Виконуючи роль посередника між підприємцем і середовищем, забезпечуючи його знаннями та компетенціями, інформаційно-консультаційний механізм включає систему консультаційних послуг, які надаються центрами підтримки підприємництва, бізнес-інкубаторами, акселераторами та міжнародними проектами. Функціями цього механізму є:

1. Освітня – спрямований на підвищення рівня фінансової, юридичної та цифрової грамотності підприємців.

2. Консультаційна – покликана допомогти підприємцям у вирішенні практичних питань, пов'язаних із започаткуванням та веденням бізнесу. Це стосується вибору організаційно-правової форми підприємства, особливостей оподаткування, доступу до фінансування, захисту прав інтелектуальної власності чи виходу на зовнішні ринки.

3. Інформаційна – полягає у своєчасному та системному інформуванні підприємців про доступні державні та міжнародні програми підтримки, умови участі у грантах і кредитних проєктах, тенденції розвитку ринків та зміни у нормативно-правовій базі.

4. Комунікативна – забезпечує постійний зворотний зв'язок.

Особливе місце займають інформаційні ресурси, серед яких портали державних органів, зокрема «Дія.Бізнес», а також навчальні платформи і тренінги для підприємців. Важливим елементом є менторська та експертна підтримка, що забезпечується як досвідченими підприємцями, так і міжнародними організаціями на кшталт ЄБРР, ПРООН чи USAID. Цей механізм допомагає зменшити інформаційний розрив, підвищує рівень бізнес-грамотності та сприяє адаптації підприємців до умов ринкової економіки.

За ознаками поставленої мети регуляторного впливу інструменти державного регулювання передбачають такі заходи, як: легалізація бізнесу, що передбачає державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, дозвільну систему, патентування та ліцензування; бюджетно-податкове регулювання, що передбачає регулювання податкових ставок та ставок банківських кредитних відсотків, застосування режимів спрощеного оподаткування тощо; ринкове регулювання, котре включає контроль ринкової конкуренції, обмеження монополізму, залучення антиінфляційної політики, проведення стандартизації та сертифікації продукції, захист прав споживачів, детінізацію економіки [64].

Державна підтримка МСП в Україні здійснюється за допомогою різноманітних інструментів, включаючи гранти, кредити, податкові пільги та

консультаційну підтримку. Основна мета цієї підтримки – формування сприятливих передумов для розвитку МСП, актуалізація його конкурентоспроможності та підтримка економічного зростання (додаток Д табл. Д.1).

Низький рівень розвитку МСП в Україні зумовлений наявністю вагомих перешкод, серед яких:

1. Високий рівень корупції та бюрократизму.
2. Недосконалість системи оподаткування, що підвищує вірогідність банкрутства.
3. Неефективність механізмів страхування та кредитування суб'єктів МСП, високий рівень ризиків кредитування.
4. Недоступність освітніх можливостей щодо ведення бізнесу, відсутність соціальних гарантій.
5. Суспільно-політична нестабільність, суперечливість та дуалістичний характер законодавства.

Коротко охарактеризуємо механізми державного стимулювання розвитку МСП в Україні від початку війни за Незалежність України.

Так, нормативно-правова база стала більш гнучкою та орієнтованою на реальні потреби бізнесу. Були ухвалені нові постанови уряду, які спростили механізми державної підтримки. З'явилася Стратегія розвитку МСП до 2027 року, яка заклала основу для довгострокової політики з акцентом на цифрову трансформацію, міжнародні ринки та нові форми фінансування. Нормативні акти постійно оновлюються, щоб враховувати зміну умов війни за Незалежність України.

Варто відзначити організаційну структуру підтримки – модернізована Фонд розвитку підприємництва планують перетворити в потужний інститут розвитку МСП (ФРП 2.0). Запущено нові інституційні механізми, зокрема систему страхування бізнесу від воєнних ризиків, щоб зменшити страх приватного сектору інвестувати.

Фінансова підтримка розширена та диверсифікована. Окрім продовження програми «Доступні кредити 5–7–9 %», з'явилися нові форми допомоги: державний факторинг, фінансовий лізинг, гранти через «єРобота», державні гарантії для сільськогосподарського бізнесу.

Інформаційна підтримка – цифрова, відкрита та доступна. Платформи на кшталт «Дії» стали основними каналами комунікації з підприємцями. Через них можна подавати заявки на компенсацію збитків, реєструвати бізнес, подавати заяви на гранти тощо. Інформаційна підтримка активно просувається за участю міжнародних партнерів (наприклад, USAID).

Для удосконалення механізмів державної підтримки МСП необхідним є: усунення неузгодженостей стратегічних програм на різних територіальних рівнях; розширення взаємодії держави та бізнесу та інклюзивності такої взаємодії через розроблення секторальних стратегічних документів та профільної державної політики; покриття дефіциту робочої сили через оптимізацію доступу до перекваліфікації та розширення професійних навичок; спрощення умов ведення бізнесу шляхом лібералізації законодавства, спрощення системи оподаткування, ліквідації неефективних норм державного контролю; державне стимулювання підвищення споживчого попиту через підтримку участі бізнесу в проведенні державних закупівель та проектах державно-приватного партнерства; розвиток державної грантової програми «єРобота»; розширення можливостей доступу до міжнародних програм підтримки МСП.

2.2. Нормативно-правовий механізм державного стимулювання розвитку МСП в Україні

Нормативно-правовий механізм державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) в Україні виступає фундаментальною основою формування сприятливого бізнес-середовища та забезпечення сталого економічного зростання. В умовах трансформаційних процесів та євроінтеграційного курсу України такий механізм стає ключовим чинником

формування конкурентоспроможного сектору МСП, адже саме через систему законодавчих і підзаконних актів держава встановлює рамки, стимули й обмеження, які визначають темпи та напрямки розвитку бізнесу. Саме тому аналіз структури, змісту та ефективності нормативно-правового забезпечення стимулювання МСП є важливим науковим та практичним завданням, що дозволяє виявити прогалини, виявити потенціал для підвищення результативності державної підтримки МСП.

Систему нормативно-правових актів вважаємо за доцільне класифікувати за такими ознаками: 1) за напрямками державного стимулювання (загальні нормативно-правові акти як основа впливу на різні види підприємництва, дерегуляція, інвестиційний, інноваційний, експортний та інші); 2) за галузями та сферами діяльності бізнесу (аграрна галузь, переробна, добувна промисловість, енергетика, ІТ-сектор, транспорт та складське господарство тощо); 3) за повноважним органом, відповідальним за розробку, прийняття, результативність виконання нормативно-правового акту.

Засади функціонування цього механізму визначені нормами Цивільного, Господарського, Податкового кодексів, в ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [17; 93; 113; 119; 149; 203], у Законах України «Про Державний бюджет України», які визначають обсяги фінансування окремих програм надання допомоги суб'єктам господарювання в різних галузях економіки за розпорядниками коштів (додаток Д табл. Д.2).

Оподаткуванню відводиться особлива роль, адже воно виконує як фіскальну, так і стимулюючу функцію. Основними податковими стимулами в межах нормативно-правового забезпечення державного стимулювання бізнесу визначимо наступні [93]: податкові пільги та методи їх надання: податкові канікули для нових підприємств, податкові кредити тощо; передумови звільнення від оподаткування; визначення пільг щодо сплати податку на майно для юридичних осіб; умови для спрощеної системи оподаткування за групами платників єдиного податку залежно

від кількості зайнятих працівників, обсягу доходів тощо; запровадження спеціальних податкових режимів (зокрема, «Дія. Сіті» для стимулювання розвитку ІТ-галузі України). Відзначимо, що основні види державної підтримки визначені у Господарському, Податковому, Цивільному кодексах України, тоді як цілісні нормативно-правові механізми почали формуватися у 2018-2023 роках.

У статті 12 Господарського кодексу України визначено засоби регулювання та впливу на діяльність суб'єктів господарювання, їх розвиток, а саме: ліцензування, патентування певних видів підприємництва, квотування для встановлення граничного обсягу виробництва окремих товарів, їх обігу, державне замовлення шляхом укладення контрактів на продукцію для задоволення пріоритетних потреб держави; технічне регулювання шляхом застосування стандартів, регламентів, кодексів ustalеної практики; встановлення лімітів, нормативів; врегулювання тарифів, цін; податкові, інвестиційні, інші пільги; дотації для підтримки виробництва лікарських засобів, імпорتنі закупівлі деяких товарів, транспортні послуги для забезпечення соціально важливих перевезень [17].

Статтею 25 ГКУ детерміновано засади державної підтримки конкуренції між суб'єктами господарювання, а у статті 48 ГКУ передбачено норми та положення зі створення економічних, організаційних умов, сприятливих для господарювання через: надання підприємствам державного майна та земельних ділянок для господарювання; методи, які сприяють організації матеріально-технічного забезпечення, надання інформаційних послуг економічним агентам; первісне облаштування неосвоєних територій соціально-виробничою інфраструктурою для її подальшої передачі, продажу підприємцям; надання стимулів для оновлення, модернізації технологій, освоєння нових типів продуктів, послуг; та інші способи [17].

Положеннями ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 07 вересня 2023 року № 1555-VII визначено форми державного стимулювання в цілях розвитку конкуренції підприємницького середовища, а саме (стаття 4): дотації та субсидії; відстрочення податкових платежів, зборів, інших платежів;

податкові пільги; списання заборгованості (за державні послуги, штрафні санкції, компенсація збитків); кредити та гарантії; реалізація товарів чи послуг за нижчими за ринкові цінами для суб'єктів господарювання, або їх придбання за вищими за ринкові ціни; продаж за нижчими за ринкові ціни державного майна; збільшення частки держави в статутному капіталі [113].

Нормами ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 03 вересня 2023 року № 4618-VI (в редакції від 18 січня 2025 року) визначаються правові, економічні засади підтримки, мета, принципи державного допомоги МСП, умови, обмеження її надання, види фінансування та засади надання інформаційно-консультаційної допомоги [149].

Стимулювання розвитку МСП в Україні визначено нормами ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 03 вересня 2023 № 4618-VI, яким передбачено зосередженість відповідної політики на створенні сприятливих умов на ринку та конкуренції серед фірм. Інноваційний, інвестиційний напрямки визначені одними з пріоритетів для допомоги малому, середньому бізнесу [149].

Державні заходи розвитку МСП зосереджені на [149]: спрощенні порядку та процедур ведення податкового обліку; спрощенні системи оподаткування, подачі звітності; надання МСП гарантій та кредитів, часткової компенсації процентних ставок та інші; залучення суб'єктів МСП до науково-технічних, соціально-економічних програм; розвиток системи консультування бізнесу; спрощення видачі дозволів та контролю за їх діяльністю; перепідготовка кадрів для МСП; стимулювання інновацій. У Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 03 вересня 2023 № 4618-VI виокремлені види державного стимулювання МСП: фінансова, інформаційна, консультаційна підтримка (рис. 2.2).

Нормативно-правове забезпечення в сфері експортно-імпорتنих операцій містить спеціальні програми та пільги для підприємств, що експортують продукцію за кордон, таким чином сприяючи розвитку зовнішньо-торговельних відносин, стимулюючи торгівлю. Серед найбільш нових програм – Пілотна програма

підтримки МСП з виходу на польський ринок, розроблена Міністерством цифрової трансформації України, Офісом з розвитку бізнес-діяльності в рамках національного проєкту «Дія.Бізнес» та підтримки уряду Великої Британії.

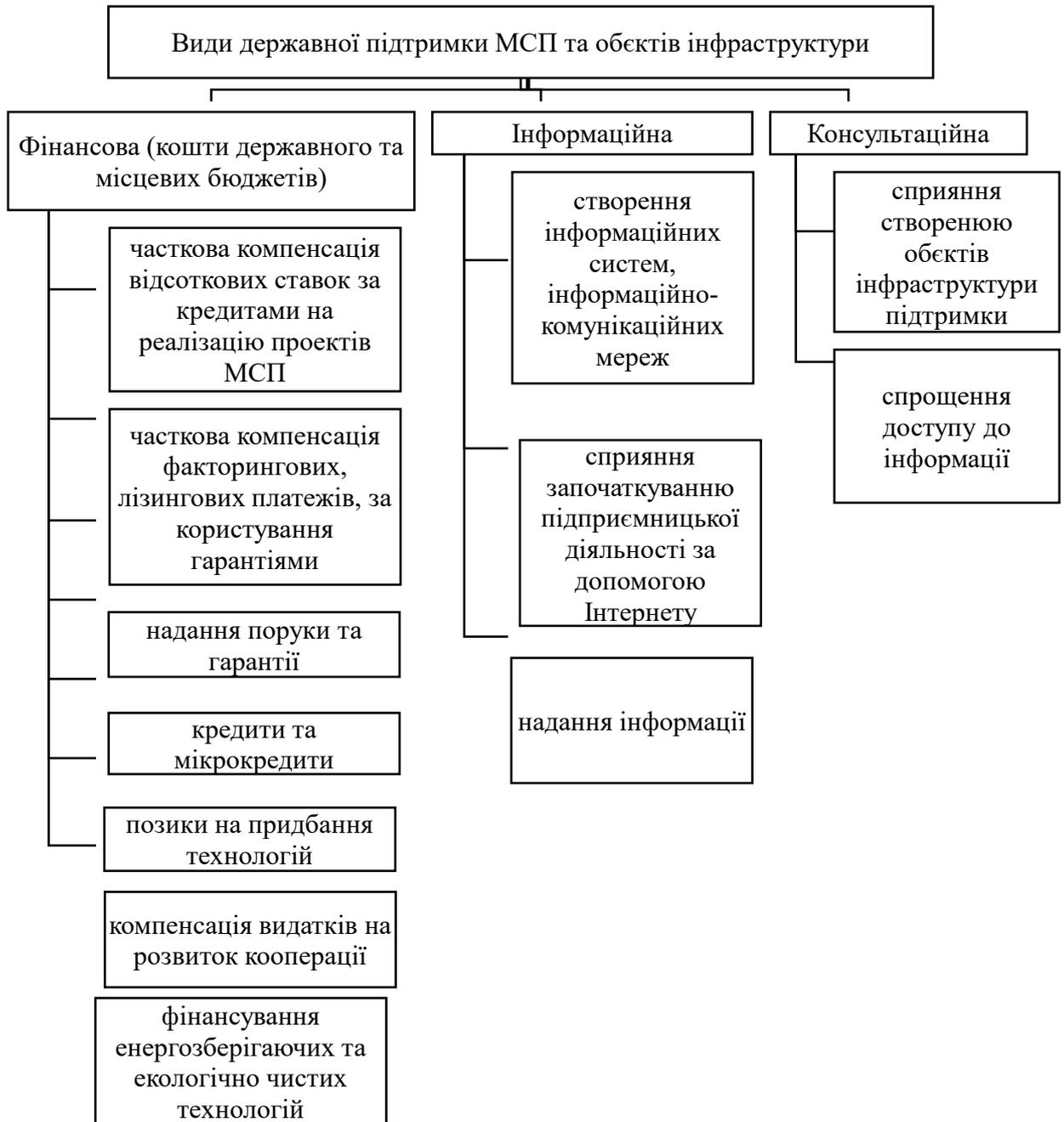

Рис. 2.2. Види державної підтримки суб'єктів МСП України та об'єктів інфраструктури підтримки МСП

Джерело: складено автором за даними [149].

Проект передбачає відбір тридцяти компаній для виходу на іноземний ринок, які розмістили інформацію про власну діяльність на створену в межах ініціативи каталогу – онлайн-інструменту на сайті центру підтримки Дія.Бізнес. Основні переваги участі бізнесу в програмі: супровід локальних експортерів на основі консалтингової підтримки фірмам для виходу на польський ринок; налагодження потенційного партнерства через просування каталогу з українськими компаніями; адаптація матеріалів про компанії до потреб польського ринку [166].

Зважаючи на потреби українських експортерів у фінансових ресурсах в умовах збройної агресії підприємствам запропоновано кредитну підтримку через створення Програма доступного фінансування «Кредити на виконання зовнішньоекономічних договорів за спрощеною процедурою». Механізм фінансування експортерів сприятиме виробникам вийти на нові ринки збуту, вирішити проблему високого ризику надання кредитів банківськими установами, доступності кредитів для експортерів. Вказана проблема вирішена через інструмент Експортно-кредитного агентства, що позиціонується гарантом повернення позик на реалізацію зовнішньоторговельних угод.

Запровадження Програми відбулося на основі діючих норм законодавчих актів. До Закону України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» від 22 березня 2022 року було внесено зміни. Нова назва Закону – «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності». У документі детерміновано засади державного стимулювання експорту за допомогою інструментів страхування, гарантій, часткової компенсації відсоткових ставок за експортними кредитами.

Відповідно до Закону, ключовими напрямками державної підтримки експорту виділено: програми кредитної підтримки експортерів за рахунок коштів державного бюджету через уповноважені банки; часткову компенсацію ставок за цільовими кредитами; надання державних гарантій для виконання боргових зобов'язань ЕКА [102; 107; 162].

Крім того, реалізація програми доступного фінансування експортерів можлива завдяки відповідним нормам ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 03 вересня 2023 № 4618-VI. У Статті 21 ЗУ «Про визначено основні способи надання підтримки суб'єктам МСП, які здійснюють експортну діяльність [149]:

1) сприяння в просуванні на іноземні ринки вітчизняної продукції, забезпечення передумов для ефективного розвитку національних підприємств, які ведуть експортну діяльність;

2) співпраця з іноземними державами, міжнародними організаціями у галузі розвитку МСП;

3) створення інфраструктурного забезпечення МСП для підтримки експорту, що передбачає надання фінансування (гарантування, кредитування, страхування експорту, покриття витрат на маркетинг на зовнішньому ринку тощо);

4) сприяння участі українських суб'єктів МСП у закордонних виставках з метою популяризації вітчизняної продукції, що передбачає фінансування таких заходів, часткове покриття витрат МСП на таку участь, надання в оренду площ для проведення заходів;

5) сприяння в поширенні за межами України інформації про можливості МСП та гарантія доступу до інформаційних міжнародних ресурсів для пошуку бізнес-партнерів.

За інвестиційним напрямком державної підтримки та стимулювання бізнесу сформовані наступні законодавчі положення: в ЗУ «Про інвестиційну діяльність» від 10 жовтня 2022 № 1560-XII встановлено загальні принципи та механізми регулювання інвестиційної діяльності в Україні; включено положення щодо умов інвестування, прав та обов'язків інвесторів, захисту інвестицій тощо [131].

В ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 31 грудня 2023 № 959-XII визначено основні принципи та правила її ведення, включаючи ведення інвестиційної діяльності з іноземними партнерами [130].

ЗУ «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» від 17 вересня 2023 № 1116-IX спрямований на підтримку

та стимулювання інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток конкретних регіонів України, визначає організаційні, фінансові, правові основи стимулювання ефективності інвестиційних проектів [114].

ЗУ «Про режим іноземного інвестування» від 17 серпня 2022 № 93/96-ВР визначає державні гарантії захисту іноземних інвестицій, наприклад, в разі зміни законодавства, в разі припинення інвестиційної діяльності, умови відшкодування збитків іноземним інвесторам [147]. За інноваційним та технологічним напрямком в основі державного стимулювання розвитку бізнесу – правові положення ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 03 вересня 2023 №4618-VI (Стаття 20). Крім цього, нормативно-правові акти слугують базою для підтримки інновацій, включно зі створенням спеціальних інноваційних центрів, програм фінансування проектів інноваційного розвитку [149].

Нормами ЗУ «Про наукову і науково технічну діяльність» від 04 січня 2024 № 848-VIII детерміновано ключові податкові та фінансово-кредитні інструменти державного регулювання у галузі. Норми Закону визначають матеріальні та моральні стимули, соціальні, економічні, правові гарантії, форми і методи державного регулювання, управління науково-технічної діяльності [138].

ЗУ «Про інноваційну діяльність» від 31 березня 2023 № 40-IV спрямований на стимулювання інноваційної діяльності в Україні, містить положення щодо підтримки інноваційних проектів, надання державних грантів та пільг для інноваційних підприємств [133].

У положеннях ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 03 вересня 2023 № 4618-VI (Стаття 20) визначено способи підтримки суб'єктів МСП у сфері науки, інновацій, промислового виробництва [147]:

- 1) реалізація фінансової допомоги для розвитку об'єктів інфраструктури підтримки МСП у галузі інновацій та науки;
- 2) стимулювання поступу венчурного підприємництва;

- 3) розвиток системи економічних стимулів для впровадження технологічних інновацій;
- 4) бюджетування створення наукової продукції для її подальшого впровадження;
- 5) забезпечення сприятливих умов для залучення суб'єктів МСП до укладення договорів субпідряду у галузі інновацій та промислового виробництва;
- 6) стимулювання процесу іноземного інвестування;
- 7) формування умов для розвитку ефективної кооперації між суб'єктами МСП та великими підприємствами.

Загалом, нормативно-правовий механізм державного стимулювання розвитку МСП в Україні потребує удосконалення. Ключовим проблемним питанням є динаміка законодавства та обмеження для МСП, які відображені в нормативно-правових документах і пов'язані з війни за Незалежність України. Є потреба подальшої інвентаризації та систематизації актів законодавства, можливо їх кодифікації, аналізу та оцінювання ефективності та результативності їх впливу на діяльність підприємств за галузями та видами господарської діяльності.

2.3. Організаційно-економічний механізм державного стимулювання розвитку МСП в Україні

Організаційно-економічне підґрунтя державної підтримки бізнесу в Україні розглядається як система повноважних суб'єктів цілеспрямованого впливу на господарську діяльність (ЦОВВ, МОВВ, ОМС) з залученням громадського сектору (громадські спілки, неприбуткові організації, експерти), фінансового сектору (банківські, небанківські фінансові установи) та міжнародних партнерів, діяльність яких сприяє формуванню сприятливого бізнес-середовища та підприємницькій активності.

Головним органом у сфері управління розвитком МСП є Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, що відповідно до Положення про його діяльність забезпечує розробку та впровадження «державної

політики розвитку підприємництва, державних заходів з ліцензування, надання дозволів, нагляду».

Міністерство фінансів України опосередковано впливає на стимулювання розвитку бізнесу через реалізацію державної податкової, митної, бюджетної політики, що позначається на обсягах фінансування бізнесу. Також для фінансової підтримки підприємств в Україні утворено Фонд розвитку підприємництва, що підпорядкований Міністерству.

На основі Офісу з розвитку підприємництва та експорту, створеного у 2018 році, спільно з Міністерством цифрової трансформації у 2021 році засновано Офіс розвитку підприємництва та експорту, ОРПЕ (Розпорядження КМУ від 28 березня 2018 р. № 199).

Саме ця інституція здійснює розвиток проєкту «Дія.Бізнес» для підтримки МСП, впровадження заходів з просування експорту продукції, послуг виробників, підтримки МСП зокрема для розбудови співробітництва за кордоном, пошуку партнерів, розвиток експортних компетенцій бізнесу.

З березня 2020 року ОРПЕ для допомоги МСП надав сервісну державну підтримку через створені онлайн-послуги та інформаційні платформи. У грудні 2020 року запущено Єдиний експортний веб-портал у співпраці з КМУ, Міністерством економіки України, Дія.Бізнес, який був підтриманий німецькою Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, канадсько-українським проєктом підтримки торгівлі та інвестицій (проєкт CUTIS).

У 2018 році КМУ заснував приватне акціонерне товариство Експортно-кредитне агентство України для стимулювання експорту шляхом страхування фінансових ризиків. У 2024 році Наглядова рада ЕКА затвердила стратегічний план його діяльності на 2025-2029 роки, що передбачає досягнення цілей:

– розбудови інструментів фінансового стимулювання для зростання експорту, зокрема через захист від воєнно-політичних ризиків, залучення вітчизняних експортерів до використання послуг агентства;

– інтеграції у міжнародне середовище фінансування експорту (врахування рекомендації ОЕСР, міжнародної практики, законів ЄС), міжнародної співпраці, створення ефективних програм вихідного перестраховування;

– розвиток ЕКА шляхом розвитку внутрішніх ІТ-систем, цифровізації надання послуг, команди та спроможностей ЕКА.

У складі Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України в 2018 році створено Офіс розвитку малого і середнього підприємництва (ОРМСП), що функціонує як консультативно-дорадчий орган за рахунок фінансування ЄС в рамках проекту FORBIZ та Ініціативи EU4Business, з подальшим набуттям статусу державного органу підтримки підприємництва.

До завдань ОРМСП належать інформування громадськості про можливості підтримки бізнесу, розвиток державно-приватного діалогу, інфраструктури підтримки МСП, взаємодія, координація органів державної влади, громадських організацій, які захищають інтереси МСП. В результаті діяльності ОРМСП проводиться розбудову мережі центрів підтримки підприємництва (ЦПП) на основі інституцій ОМС, зокрема ЦНАП, які пропонують підприємцям послуги з консультування та інформаційної підтримки; запроваджено механізм часткового гарантування кредитів від ФРП; створено державний інформаційний портал для МСП для доступу до наявних програм навчальної, фінансової підтримки тощо.

У 2018 році в Україні створений консультативний дорадчий орган, урядовий Офіс з залучення та підтримки інвестицій – UkraineInvest для надання допомоги інвесторам у розширенні підприємницьких ініціатив в Україні. Ця інституція згодом була перебудована у державну установу, підзвітна Прем'єр-Міністру України. Команда органу надає достовірну інформацію щодо наявного інвестиційного потенціалу, здійснює консультування щодо питань ведення бізнесу в Україні, сприяє налагодженню комунікації урядових агенцій та інвесторів на різних управлінських рівнях, надає підтримку у вирішенні системних проблем інвесторів.

У 2021 році UkraineInvest визначено повноважною установою підтримки інвестиційних проєктів з державною підтримкою. За 2023 рік завдяки роботі установи розблоковано 474 млн. дол. іноземних інвестицій в логістичному секторі (200 млн. дол.), виробництві будівельних матеріалів (38 млн. дол.), харчових продуктів, напоїв (72 млн. дол.), аграрній переробці (66 млн. дол.), рекреаційній сфері (98 млн. дол.). Установа забезпечує вирішення питань інвесторів у податковій, митній, кримінальній сфері, сфері земельного права тощо [194].

В Україні створено Фонд розвитку інновацій України, що діяв при КМУ, та в 2019-2021 роках функціонував у складі Міністерства фінансів України, перейшовши до складу Міністерства цифрової трансформації України з 2023 року. Відповідно його робота не була ефективно налагоджена, обсяги фінансування діяльності обмежені. Відтак, в 2019 році на його функції виділено 44,61 млн. грн., в 2021 році – 50 млн. грн., у 2022 році фінансування призупинено, в 2023 році склало 30 млн. грн., в 2024 році – 1500 млн. грн.

Передача Фонду розвитку інновацій України до відомства Міністерства цифрової трансформації України забезпечила ряд зрушень, адже сьогодні його діяльність сфокусована на допомозі інноваційним проєктам та технологічним стартапам в залученні коштів на ранніх етапах фінансування, фактично сприяючи венчурному фінансуванню стартапів в Україні. Інституція пропонує надання грантів, інноваційні ваучери для представлення вітчизняних інноваційних рішень на світовому ринку, розробила програму корпоративних інновацій для надання можливості стартапам співпрацювати з корпораціями та великими бізнес-структурами [47; 94; 194, 202].

Мінцифри України відповідальне за цифровізацію взаємодії держави та бізнесу, онлайн-сервісів для покращення процесів такої взаємодії, впровадження проєктів з розвитку підприємництва.

У 2014 році проведена реорганізація Державної служби з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва України, в результаті чого за координації й підтримки КМУ створено Державну регуляторну службу (ДРС) України, мета діяльності якої передбачає впровадження відповідних заходів та

сукупності дій з врегулювання бізнесу, контролю, нагляду у відповідній сфері, надання дозволів, ліцензування, спрощення регуляцій, скорочення адміністративного навантаження та кількості неефективних нормативно-правових актів, що забезпечує більшу ефективність її інструментів впливу на бізнес діяльність, покращується взаємодія служби з економічними агентами.

ДРС щорічно проводить аналіз дотримання органами виконавчої влади законодавчих вимог про державну регуляторну політику щодо підготовки регуляторних актів, їх обговорення, погодження, прийняття, відстеження результативності та перегляду. У 2023 році відповідний аналіз проведено за інформацією від 86 органів державної влади.

Самостійні структурні підрозділи ДРС за напрямками її роботи включають: діяльність Департаменту діяльність Департаменту ліцензування та дозвільної системи (ДЛДЗ), державної регуляторної політики та дерегуляції (ДДРПД), функціонування Департаменту державного нагляду та контролю (ДДНК) ДРС. Їх завдання насамперед пов'язані з організацією відповідних заходів, недопущення прийняття нормативно-правових актів з порушеннями вимог, процедур законодавства; формування пропозицій зі вжиття заходів захисту, відстоювання інтересів підприємців, тощо [2].

У 2015 році створено незалежно функціонуючий аналітичний центр Офіс ефективного регулювання (BRDO) – майданчик об'єднаних реформаторських організацій, які мають спільні цінності для реформування системи регулювання бізнесу. BRDO – провідний незалежний аналітичний центр, який зосереджений на регуляторній політиці, цифровізації, протидії корупції за рахунок інноваційних методів роботи у аграрній сфері, будівництві, ІТ-галузі, енергетиці та секторі телекомунікацій.

Основна ціль діяльності Офісу ефективного регулювання – розробка та впровадження інструментів (дозволів, ліцензій, звітів, декларацій, тощо) для забезпечення ефективності державного регулювання, які задовольнятимуть суспільні потреби та сприятимуть розвитку МСП. Станом на 2024 рік скасовані

1245 регуляторних акти як застарілі та неефективні, створено 10 онлайн-інструментів для підприємців, ОМС, державних службовців [97].

У січні 2023 року в Україні створена Міжвідомча робоча група (МРГ) для прискорення перегляду вже впроваджених інструментів державного регулювання суб'єктів господарювання та їх діяльності. В складі групи включені всі центральні органи виконавчої влади, відповідальні за політику регулювання бізнесу. Основна робота передбачає аналіз наявних засобів регулювання бізнесу на їх ефективність, подальші рішення щодо скасування, оцифрування, доцільності продовження дії. На сьогодні діяльність МРГ сконцентрована в найбільш зарегульованих сферах: енергетиці, будівництві, транспорті та інфраструктурі, аграрній галузі, антикорупційному законодавстві тощо [29].

Для налагодження відкритого діалогу держави та бізнесу у 2014 році створено Раду бізнес-омбудсмена за фінансування ЄС, яка співпрацює з органами державної влади на основі Меморандумів про партнерство та співробітництво (на дату написання роботи підписано 16 меморандумів, зокрема з Офісом розвитку підприємництва та експорту, державними податковою та митною службами тощо). Пріоритетними напрямками діяльності Ради є: вирішення індивідуальних скарг бізнесу (щодо податкових, митних питань, дій правоохоронних органів, державних регуляторів), врегулювання тривалих проблем фірм, гармонізації вітчизняного законодавства з європейськими нормами, стимулювання участі приватного сектору у відбудові та відновленні; підприємства торгівлі, аграрного сектору, виробництва, промисловості, нерухомості, будівництва та приватні підприємці найбільш часто подають скарги щодо діяльності ЦОВВ, МОВВ, ОМС.

Організаційно-економічний механізм державного стимулювання розвитку МСП відображено на рис. 2.3, до структури якого належать органи влади різного рівня управління та підпорядковані їм структурні підрозділи, органи місцевого самоврядування, неурядові організації та громадські спілки, бізнес-асоціації з захисту бізнес-інтересів, фінансовий сектор, міжнародні організації та країни-партнери, їх повноважні органи державного управління, які співпрацюють з ЦОВВ України для розвитку бізнесу.

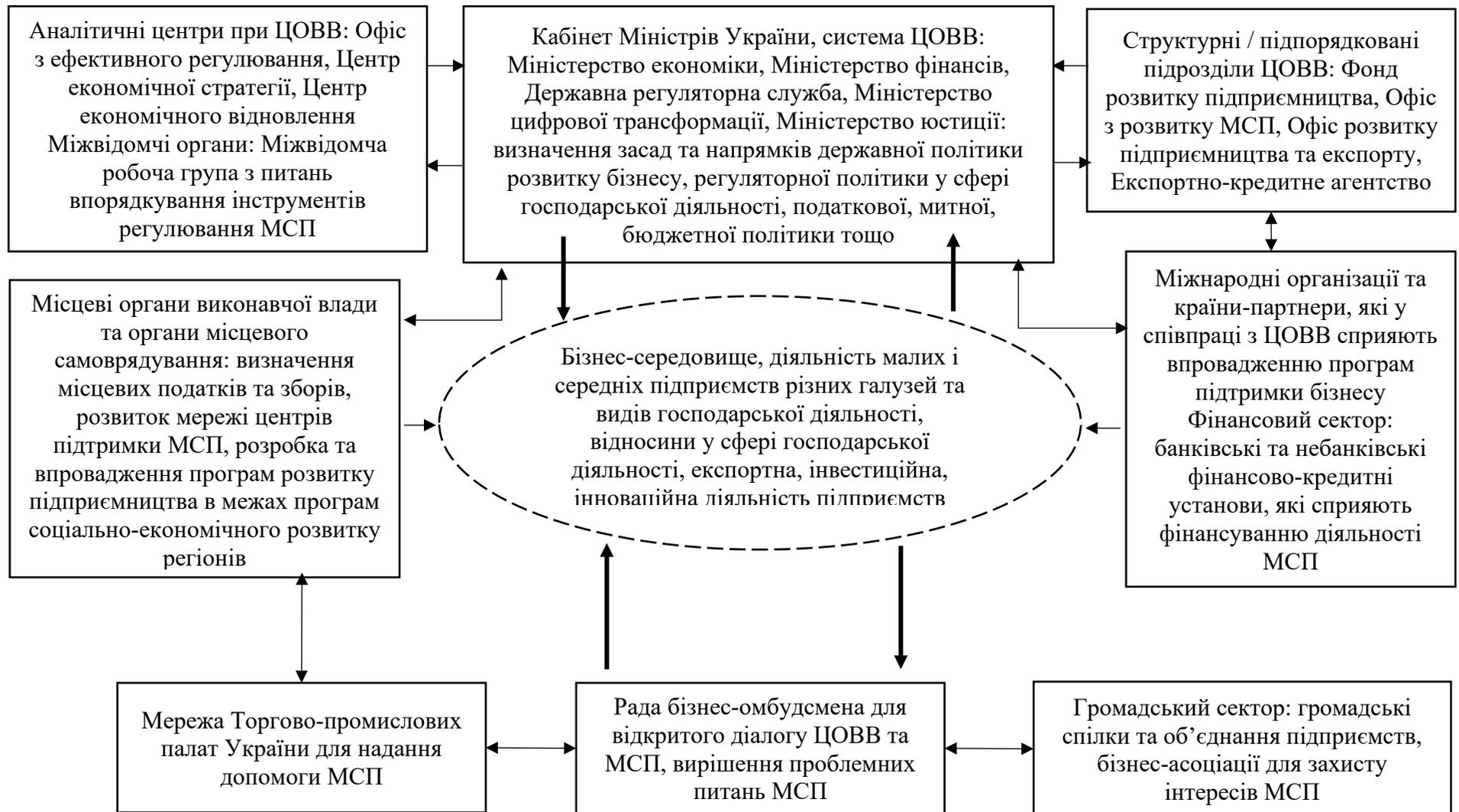

Рис. 2.3. Організаційно-економічний механізм державного стимулювання розвитку МСП в Україні

Джерело: власна розробка автора.

У 1995 році створено недержавну неприбуткову самоврядну організацію Торгово-промислової палати України (ТПП України), яка функціонує добровільно через об'єднання суб'єктів бізнесу та світовому ринку та забезпечення його конкурентоспроможності. Діяльність мережі ТПП спрямована на розвиток експортно-імпортних зв'язків суб'єктів підприємництва, практичну допомогу у їх здійсненні, нові форми співпраці, організацію взаємодії фірм, їх координацію з державою, надання інформаційних послуг та організації відповідної інфраструктури та ряд інших питань. Система ТПП включає також центри підтримки експорту (ЦПП) для забезпечення ефективної сервісної інформаційної підтримки експорту компаній.

За роки діяльності система торгово-промислових палат підтверджує ефективність підтримки бізнесу. До її регіональної структури входять центральна та 25 регіональних ТПП, що об'єднують близько 8 тис. членів. Підсумовуючи вищезазначене, в Україні створена система державної підтримки бізнесу, що включає органи управління національного та місцевого рівнів, залучених до процесів організації та виконання функцій надання допомоги суб'єктам господарювання за різними напрямками. Громадський сектор та неприбуткові організації також залучені до процесу, сприяючи вирішенню проблемних питань бізнесу та захисту основних інтересів підприємців.

2.4. Фінансовий та інформаційно-консультаційний механізми державного стимулювання розвитку МСП в Україні

Фінансовий механізм державного стимулювання розвитку бізнесу в Україні необхідно розуміти як систему фінансових взаємин та зв'язків між органами державної, місцевої влади, створеними державними фондами з надання різних форм фінансування МСП, фінансовими установами та суб'єктами підприємництва, які в рамках створених законодавчих порядків фінансування реалізують програми фінансової підтримки, здійснюють надання фінансової допомоги з використанням різних фінансових інструментів.

У статті 16 ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 07 вересня 2023 № 1555-VII визначені засади надання державної підтримки МСП, яка надається спеціально уповноваженим органом, органами влади, регіональними, локальними фондами підтримки підприємств, включаючи Фонд розвитку підприємництва (ФРП) (Український фонд підтримки підприємництва) [113]. У статті 17 ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 07 вересня 2023 № 1555-VII визначаються основоположні засади діяльності фондів підтримки підприємств (місцевих, регіональних, загальнодержавних), порядок створення та функціонування яких визначається КМУ.

Засновниками фондів є місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, юридичні, фізичні особи, інші фонди розвитку підприємництва. Фонди підтримки підприємництва виконують функцію сприяння виконання заходів державної політики стимулювання МСП шляхом залучення фінансових можливостей та інтеграції цільових проєктів [113].

В Україні функціонує Фонд підтримки підприємництва (ФРП) за принципом інституції другого рівня як правонаступник створеного у 1998 році німецько-українського фонду та правонаступник державної установи Офісу адміністрування проєктів міжнародного співробітництва, створеного 2015 року. ФРП реорганізований у 2020 році та має статус небанківської фінансової установи з особливим статусом, що підпорядкований Міністерству фінансів України.

Саме цей фонд надає фінансову, супровідну підтримку підприємствам України, зокрема при укладенні кредитних угод з банками, небанківськими фінансово-кредитними інститутами, в основному фінансовими компаніями, які надають послуги факторингу та фінансового лізингу, забезпечує участь у впровадженні державних програм з фінансовою підтримкою фізичних осіб. За період 1996-2015 років управління коштами ФРП здійснювала група управління проєктами міжнародних кредитних ліній Національного банку України, у 2020-2023 – Міністерство фінансів, з 2024 року – Міністерство економіки.

Трансформація німецько-українського фонду у ФРП відбулася у 2020 році через ініціативу Президента України із проєкту «Доступні кредити 5-7-9%»,

зважаючи на його наявний досвід, процедури та ефективну модель запровадження програм кредитування через банки-партнери ФРП.

Завдяки функціонуванню ФРП в Україні активізуються процеси розширення доступності кредитування та фінансування ММСП. У 2024 році завдяки співпраці ФРП та уряду Німеччини в рамках проєкту «Доступ до фінансування та підтримка стійкості ММСП в Україні-II» 345 підприємств впровадили інвестиційні проєкти обсягом понад 1,3 млрд. грн. в аграрному секторі, переробній промисловості, а також компанії отримали інформацію щодо релокації виробничих потужностей в умовах війни за Незалежність України.

На рис. 2.4 відображено фінансовий механізм підтримки підприємництва в Україні, що окреслює взаємозв'язки між суб'єктами підтримки, отримувачами допомоги, інструментами фінансування.

До основних суб'єктів належать як ЦОВВ центрального рівня публічного управління в Україні, так і уряди країн-партнерів, які на основі розроблених програм підтримки бізнесу у різних сферах підприємницької діяльності сприяють розширенню доступу українських підприємців до фінансових ресурсів.

В рамках програми «Додай енергії твоєму бізнесу», профінансованої за проєктом «Рефінансування енергоефективних інвестицій МСП в Україні через фінансовий сектор» надано позику від уряду Німеччини розміром 7 млн. євро та за підтримки ЄС в рамках ініціативи EU4Business для фінансування енергоефективних інвестицій для зменшення споживання енергії та викиду вуглецю.

Кредитні угоди між ЦОВВ, ФРП та банківськими установами слугують підставою для фінансування розвитку МСП України. У 2023 році таку угоду підписано Міністерством фінансів, ФРП та АТ АКБ «Банк Львів», умови якої передбачають інвестування МСП у розмірі 120 млн. грн. у сфері енергоефективності, енергозбереження. Кредитна угода підписана в межах програми «Рефінансування енергоефективних інвестицій МСП України через фінансовий сектор», профінансованого урядом Німеччини за сприяння Міністерства фінансів.

Рис. 2.4. Фінансовий механізм стимулювання розвитку МСП в Україні

Джерело: власна розробка автора

У 2021 році кредитну угоду підписано між Міністерством фінансів, ФРП та АТ «Укргазбанк» обсягом 150 млн. грн. В 2021 році між ФРП та Харківською міською радою підписано меморандум про співробітництво для надання іпотечних кредитів. Між ФРП та банківськими, небанківськими фінансово-кредитними установами налагоджено співробітництва на основі кредитних програм ФРП з фінансової підтримки ММСП України, які дозволяють підписувати з окремою фінансовою установою кредитну угоду. Такі угоди дозволяють надавати банкам кредитні ресурси за рахунок коштів ФРП та за рахунок програм підтримки ММСП, зокрема, які укладені з міжнародними партнерами (наприклад, урядом Німеччини).

Спільні програми між ФРП та місцевою владою також сприяють розвитку бізнесу. У 2023 році ФРП та Київська обласна військова адміністрація підписали спільну програму в межах комплексної програми розвитку «Конкурентоспроможна Київщина» на 2022-2024 роки для фінансування підприємств в межах програми «Доступні кредити 5-7-9%» для додаткового відшкодування процентної ставки. Місцева влада зобов'язується відшкодувати банкам, які здійснюють кредитування бізнесу за вказаною програмою, процентів за наданими компаніям позиками. На компенсацію відсотків місцева влада виділила 15 мн. грн. з місцевого бюджету.

У грудні 2022 року ФРП долучився до виконання проєктів розбудови інфраструктури підтримки МСП, зокрема для посилення інституційної спроможності кластерів МСП, підтримку ОМС, у взаємодії з німецькою компанією Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

Зазначимо також, що не лише ММСП України мають змогу отримати фінансові ресурси для розвитку, а й громадські спілки. Наприклад, у межах проєкту «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП», реалізація якої відбувається федеральною компанією Німеччини GIZ GmbH, для покращення інфраструктури розвитку підприємництва надано підтримку кластерам (громадським спілкам) у формі грантів обсягом до 25 тис. євро кожен.

Одним з найбільш актуальних та дієвих для фінансування підприємств став механізм надання державної допомоги підприємствам через впроваджені ФРП програми. Порядок надання такої підтримки визначено в «Порядку надання

фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва» від 06 лютого 2024 28-2020-п, затвердженому Постановою КУ в січні 2020 року [99]. Документом передбачено стимулювання бізнесу шляхом пропозиції пільгових умов надання кредитів за певними видами діяльності. Цілі кредитування бізнесу насамперед стосуються збільшення рівня інвестиційної активності, а кошти надаються і для поповнення обігового капіталу за різними напрямками діяльності (переробна промисловість, аграрний сектор, енергетика тощо).

Завдяки дії механізмів стимулювання бізнесу через ФРП у період з 2015 до 2019 років обсяги кредитування підприємств зростали з 10,2 млн. євро в 2015 році до 33,6 млн. євро у 2017 році, 41,8 млн євро у 2019 році. Додатковий ефект пільгових кредитів – зменшення обсягів заборгованості, адже компенсація відсоткових ставок зменшувала навантаження на бізнесу [175; 199].

З початку роботи ФРП забезпечено такі результати: з 1996 року надано 164 465 кредитів в обсязі 874,2 млн. євро (27,032 млрд. грн.); станом на 1 січня 2022 року надано 32025 кредитів обсягом 80,367 млрд. грн.; обсяг кредитів під гарантіями ФРП сягнув 1,186 млрд. грн. станом на 1 січня 2022 року; підтримано 153 інвестиційних проєктів МСП обсягом 612,75 млн. грн. на 1 січня 2022 року. За всіма фінансовими інструментами підтримки ММСП ФРП надано 109,198 млрд. грн. фінансування у 2021 році, що більше на 61,216 млрд. грн. порівняно з 2020 роком [175; 199].

Згідно «Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва» від 06 лютого 2024 28-2020-п [99] урядом України розроблено програму «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9», яка реалізовується через створений ФРП у співпраці з банками та лізингодовцями, фінансовими компаніями. Мета програми полягала в зниженні фактичних затрат суб'єктів МСП, великих фірм у сплаті винагороди за договорами фінансового лізингу.

Програма реалізовується через сформований механізм фінансування МСП за рахунок коштів державного бюджету, які виділяються за програмою фінансування діяльності ФРП, що передбачає часткову компенсацію винагороди за угодами. Така форма підтримки можлива також і у випадку фінансування підприємств за рахунок

коштів місцевих бюджетів за регіональними, локальними програмами підтримки місцевої влади [99].

В межах механізму фінансової підтримки підприємств ФРП укладає угоду про співробітництво з місцевою владою. Згідно Програми «Доступного фінансового лізингу» відбувається надання коштів для підтримки проєктів МСП за рахунок ресурсів лізингодавців, банківських установ, які поєднані з компенсацією винагороди від ФРП для забезпечення надання цих ресурсів. Тобто часткову вартість фінансового лізингу компенсує держава [99].

Основна компетенція лізингодавців та банків передбачає оцінку кредитоспроможності підприємств, а також згідно власних правил та процедур – надання послуг фінансового лізингу. Договір фінансового лізингу передбачає надання ресурсів для придбання, модернізації обладнання, основних засобів, техніки, транспорту тощо [99].

Вважаємо такий механізм фінансової підтримки бізнесу достатньо дієвим, зважаючи на ряд причин. По-перше, на сьогодні регулювання фінансових компаній – лізингодавців та банків здійснює НБУ, що робить їх діяльність більш передбачуваною та стійкою. Відповідно підприємства матимуть більші можливості для стійкого пільгового фінансування лізингу. По-друге, ринок фінансового лізингу в Україні наразі починає розвиватися, відповідно, має перспективи для подальшого зросту. По-третє, банки та лізингодавці мають можливості для оцінки кредитоспроможності підприємств, що робить державне фінансування більш ефективним з точки зору закриття угод.

За період 2022-2024 років обсяги державної підтримки за програмою фінансового лізингу збільшилися. В грудні 2022 року було укладено угоди фінансового лізингу обсягом 186,475 млн. грн., в рамках яких держава забезпечила відшкодування 29,81 млн. грн. або 15,99% від суми угод. У грудні 2023 року укладено контракти обсягом 1960,1 млн. грн., державою профінансовано 610,8 млн. грн. або 31,16% від суми контрактів. За оцінками ФРП, у листопаді 2024 року програмою фінансового лізингу скористалися 1022 підприємства, які уклали 1510 угод обсягом 6772,51 млн. грн. (для порівняння, на 1 лютого 2024 року обсяг

контрактів сягнув 2059,29 млн. грн.). У грудні 2024 року обсяги угод лізингу становили 8113,36 млн. грн. з компенсацією держави в розмірі 2794 млн. грн. або 34,44% від вартості угод [52].

На основі вище зазначеного «Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва» від 06 лютого 2024 28-2020-п ФРП активно впроваджує програму державної підтримки підприємств «Доступні кредити 5-7-9%» [99]. Ця програма є дієвим механізмом фінансової допомоги бізнесу, адже передбачає зменшення вартості кредитів на ведення господарської діяльності фірм. Механізм її реалізації передбачає надання підтримки через фінансування МСП за рахунок держбюджету, що полягає в:

1) частковому відшкодуванню державою через ФРП відсоткових ставок за позиками, можливості отримання державних гарантій на портфельній основі за «Порядком надання державних гарантій» від 14 липня 2021 р. № 723 в редакції від 30 квітня 2024);

2) наданні уповноваженим банкам гарантій від для забезпечення виконання зобов'язань підприємств за їх позиками [99].

Ці види державної допомоги бізнесу також можуть поєднуватися поряд з регіональною підтримкою, що значно розширює потенціал пільгового фінансування.

Впродовж 2020-2024 років обсяги укладених угод за програмою доступного кредитування 5-7-9 значно збільшилися. У 2021 році сума договорів сягнула 77,75 млрд. грн., що більше на 19,76% порівняно з 2020 роком, коли показник склав 15,29 млрд. грн. В 2022 році розмір кредитних угод за програмою становив 161,86 млрд. грн. з темпом росту 208,18%, в 2023 році сума досягла значення 263,13 млрд. грн. (162,57%), в 2024 році – 360,02 млрд. грн. (136,82%) (рис. 2.5). Тобто саме в пік кризи, зумовленої вторгненням, бізнес найбільше потребував державної підтримки, а відповідний механізм продемонстрував практичну дієвість. Основні цілі отримання допомоги передбачали поповнення оборотного капіталу фірм, інвестиції, антикризові заходи, відбудова, підтримка посівної, рефінансування.

Підприємства аграрної галузі, торгівлі, промисловості, будівництва, сфери послуг були ключовими позичальниками та користувачами програми [175].

Діяльність ФРП також передбачає впровадження програми мікrokредитування фізичних осіб – підприємців, мікропідприємств задля реалізації їх інвестиційних проєктів, поповнення оборотного капіталу.

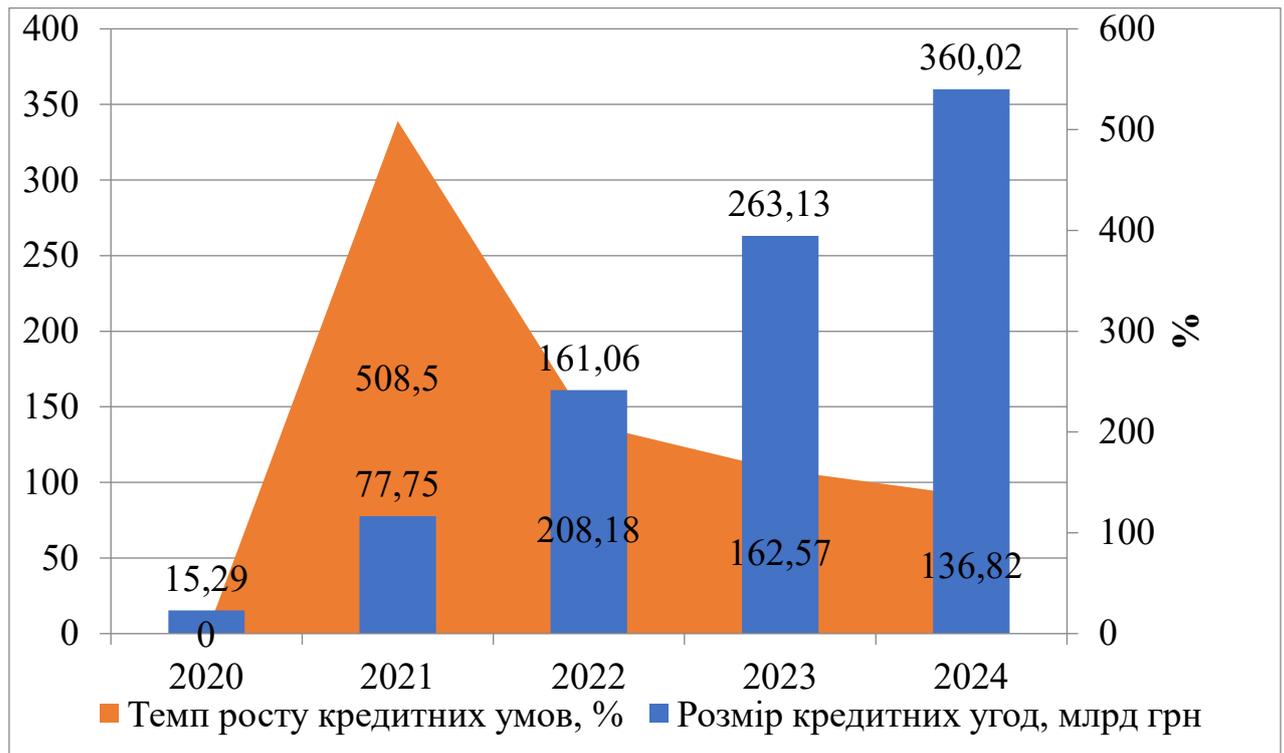

Рис. 2.5. Динаміка обсягів укладених угод за Програмою «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9» у 2020-2024 роках, млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [175].

Програма передбачає надання позик в розмірі до 500 тис. євро [175]. ФРП розроблено механізм надання кредитів ММСП за ключовими галузями, що передбачає надання позик суб'єктам господарювання обсягом до 250 тис. євро та терміном до 3,6 років [175]. Проте, відзначимо, що ці програми та відповідні механізми фінансування менш поширені, зокрема у зв'язку з меншим ступенем обізнаності підприємств та доступністю фінансування.

Відносно нова програма стимулювання бізнесу сектору енергетики, розроблена згідно «Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва паливно-енергетичного комплексу» від 19 вересня 2023 № 627-2023-п визначає умови, критерії фінансування підприємств з виробництва електроенергії за рахунок державного бюджету, виділених Міністерству енергетики як головному розпоряднику коштів. Державна підтримка надається у формі зменшення вартості позик банків – часткової компенсації ставок. Фінансування підприємств енергетики може відбуватися поряд з іншими формами підтримки, зокрема на основі договорів про співробітництво ФРП, місцевої влади за місцевими програми підтримки бізнесу [128]. Відтак, планові обсяги надання державної підтримки, передбачені державним бюджетом на 2023 рік, становили 350 млн. грн. [111].

У 2012 році Міністерством фінансів, ФРП та KfW розроблено «Програму з підтримки фінансування інвестиційних проєктів» з максимальними обсягами до 500 тис. євро МСП за пріоритетними напрямками в цілях поповнення основного, обігового їх капіталу, компенсації валютних ризиків за рахунок коштів Європейської Комісії. Проте дані щодо фактичного стану фінансування цієї програми відсутні, що унеможлиблює аналіз її дієвості [83].

В Україні достатньо розвинена система методів, важелів та інструментів державного стимулювання розвитку бізнесу, про що вказує наявність численних програм, проєктів, нормативно-правових актів, в яких визначені та закріплені відповідні способи впливу на підприємництво.

Зазначимо, що методи являють собою способи досягнення мети та виконання завдань повноважних суб'єктів управління, відповідальних за стимулювання розвитку бізнесу, які можна класифікувати на: адміністративно-правові; організаційно-економічні; фінансові; інформаційно-консультаційні.

Інструменти стимулювання розвитку бізнесу – це засоби досягнення мети, виконання завдань та реалізації функцій повноважних суб'єктів управління у сфері державного регулювання розвитку бізнесу: економічні, технологічні, соціальні, екологічні (соціально-економічні програми розвитку регіонів, підприємництва,

МСП; плани діяльності повноважних органів управління з виконання заходів дерегуляції, або заходів розвитку бізнесу; стандартизація та сертифікація продукції; ліцензування та дозволи; звіти; інші документи).

Важелі розглядатимемо як стимулюючі, дестимулюючі чинники дії на об'єкти управління:

- економічні (ставки податків на доходи підприємств; облікова, кредитна ставка; норми амортизаційних відрахувань; ставки ввізного мита, акцизу, ПДВ, ставки податків на майно, єдиного податку тощо);
- технологічні (оплата праці ІТ-фахівців, технологічні навички, компетенції, доступність ІТ-працівників, вартість цифрових технологій, рішень, підтримки програмного забезпечення тощо);
- соціальні (мінімальна, середня заробітна плата, ставка податку на доходи, військовий збір);
- екологічні (ставка екологічного податку, ставка екологічного мита, ставки ренти за землю, сертифікація в сфері екології, вимоги щодо використання енергоефективних технологій, вимоги щодо викидів забруднюючих речовин).

Розглянемо податкові методи, інструменти та важелі стимулювання розвитку бізнесу. В Україні традиційно високий рівень податкового навантаження на споживачів, адже частка податків на продукцію становила в середньому 53% у 2020-2021 роках та 30% від доходу підприємств у 2022-2024 роках (рис. 2.6). Для порівняння, питома вага податків на дохід, прибуток та приріст капіталу склала в середньому 21,5% від доходу підприємств у 2020-2021 роках, 14% від доходу підприємств у 2022-2023 роках та 19% у 2024 році. Податки міжнародну торгівлю в середньому лише 2,9% від податкових надходжень за 2020-2021 роки, і 1,5% від доходу у 2022-2024 роках. Податки на експорт склали в середньому 0,08% від податкових надходжень за 2020-2021 роки та 1,4% за 2023-2024 рік. Питома вага митних та інших зборів в середньому становила 3,2% від податкових надходжень у 2020-2022 роках та 1,6% від податкових надходжень у 2023-2024 роках (див. детальніше додаток Е табл. Е.1).

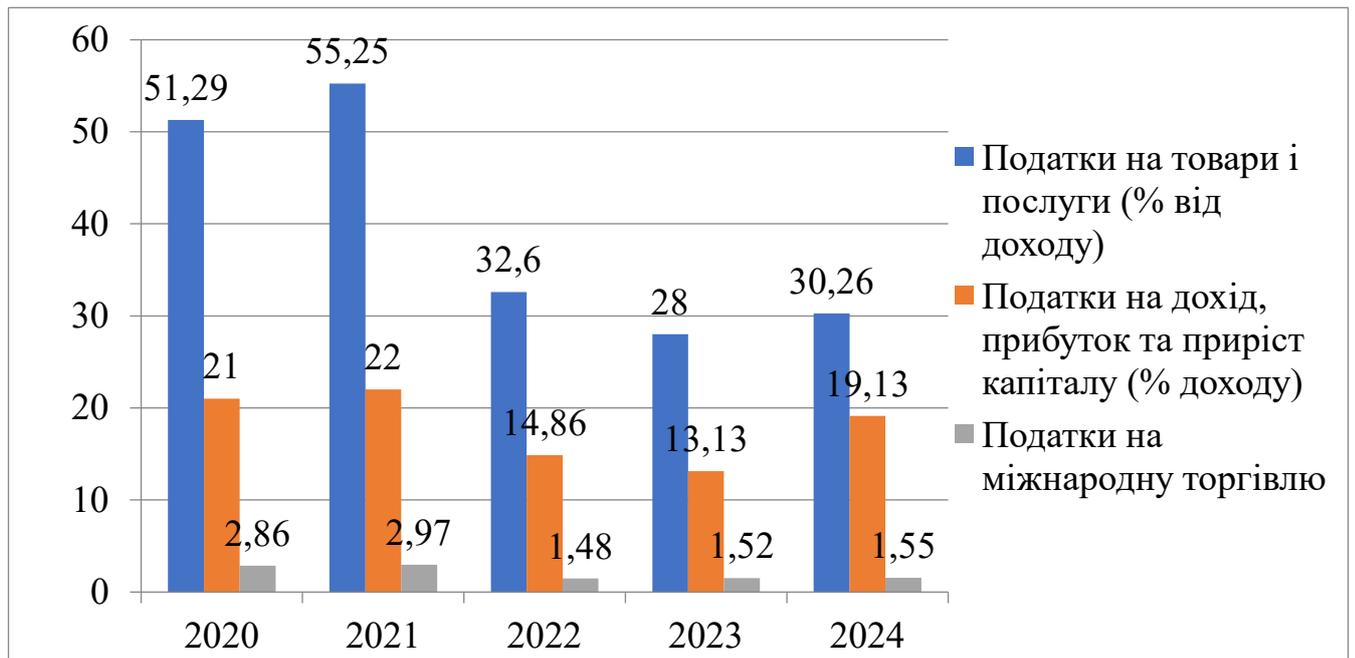

Рис. 2.6. Динаміка питомої ваги податків на товари, послуги, дохід, прибуток, приріст капіталу та міжнародну торгівлю в Україні у 2005-2022 роках, % від доходу
Джерело: складено автором на основі [248].

Обсяги податків на товари та послуги поступово зростала в Україні з 2005 років (середній обсяг склав 615 млрд. грн. у 2020-2022 роках та 803 млрд. грн. у 2023-2024 роках), досягнувши обсягу 716,31 млрд. грн. 2021 році та скоротившись у зв'язку з війною за Незалежність України до 582,59 млрд. грн. у 2022 році (рис. 2.7).

Сукупний обсяг податків продовжують зростати, особливо з 2015 року, що пов'язано з реформуванням податкової системи України. При цьому, якщо у 2005-2014 роках частка податків у ВВП становила в середньому 16,7%, то вже у період 2015-2022 років – 19,3%, скоротившись лише у 2022 році до рівня 16,7% та зрісши до рівня 18,41% у 2023 році з подальшим скороченням у 2024 році до 17,71%.

Це пов'язано в цілому з покращенням процесів їх адміністрування, цифровізацією, скороченням кількості податкових платежів та зборів. Відтак, якщо у 2005-2009 роках законодавчо закріплено 147 видів податків, у 2010-2011 роках – 135, то вже у 2012-2013 роках їх кількість скоротили до 28, а з 2014 року – до 5.

Рис. 2.7. Динаміка обсягів надходжень від різних видів податків та зборів, їх частка у ВВП України впродовж 2020-2024 років

Джерело: складено автором на основі [246].

Крім цього, за 2010-2025 роки скоротилися ставки податку на прибуток: у 2011 році базова ставка становила 23%, тоді як у 2025 році – 18% (для фінансових установ з 2025 року встановлено 25%). Натомість, ставка податку на доходи фізичних осіб була піднята з 15% до 18%. За період 2010-2014 років третя група підприємців-фізичних осіб оподатковувалася за ставками 6% та 4% без ПДВ, в 2015 році – за ставками 4% та 2% відповідно, з 2016 року – 55 та 3% відповідно. До 2015 року в Україні встановлено високу ставку єдиного соціального внеску – 34,7%, тоді як з 2016 року встановлено 22% ставку цього податку [11; 129].

У додатку Е табл. Е.2 наведено ставки загальнодержавних податків та зборів в Україні станом на момент написання дисертаційного дослідження. відзначимо, що ставка ПДВ складає 20%, при цьому виняток становлять операції платників податків, які оподатковуються за 14% ставкою, з постачання, ввезення на митну територію аграрної продукції (переважно зернових) з окремими її типами; за ставкою 7% з постачання та ввезення лікарських засобів; постачання послуг з

проведення оперних, балетних, концертних, театральних, музичних та інших видів вистав тощо.

Варто відзначити про підтримку ПДВ у розмірі 14% представниками агропродовольчого сектору та політиків через потенційне скорочення цін реалізації продукції галузі: теоретично зменшення ставки ПДВ призводить до зменшення цін на товари. Проте, в Україні середні ціни на сільськогосподарську продукцію, реалізовану підприємствами, в цілому зростали у 2021 році: на зернові та зернобобові – на 31%, на культурні олії – 51%, на цукровий буряк – 34%, на культури овочеві – на 5%, на сільськогосподарські тварини – на 15%, на молоко – на 17%, на яйця – на 49%. Ціни споживання на продукти харчування виросли на 34,4% у грудні 2022 року порівняно з минулорічним показником, зокрема на яйця – на 76,6% у зв'язку з військовим вторгненням, руйнуванням виробничих потужностей [46; 180].

В липні 2021 року було прийнято ЗУ «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 01 січня 2025 № 1667-IX, що передбачає запровадження правового режиму Дія Сіті та створення особливих умов оподаткування платників податків такого режиму:

1) в розмірі 18% для доходів, прибутку нерезидентів від дисконтних облігацій, казначейських зобов'язань);

2) в розмірі 15% для процентів, дисконтних доходів, сплачених нерезидентам, роялті, дивідендів, сплачених резидентами, орендної, лізингової плати, доходів від інжинірингу, продажу нерухомого майна тощо;

3) в розмірі 6% – фрахт, сплачений резидентами нерезидентам за відповідним договором;

4) в розмірі 4% – за договорами страхування ризиків поза територією України та страхових виплат на користь нерезидентів.

Згідно вище зазначеного Закону запроваджено ставку податку в розмірі 18% за винагородою згідно гігконтрактів, авторською винагородою, виплаченими спеціалістам правового режиму Дія Сіті, а також в розмірі 5% при сумі доходів менше 240 тис. євро. Запровадження податкового режиму Дія Сіті можна вважати

ефективним, зважаючи на те, що на кінець 2023 року 700 компаній працювали за його умовами (для порівняння, 430 в 2022 році). За три квартали 2023 року резиденти сплатили до бюджету 5,9 млрд. грн. податків (2 млрд. грн. в 2022 році). Чисельність працівників, які працювали за умовами правового режиму, становила 54 тис. осіб (35 тис. осіб в 2022 році) [5].

З 2014 року в Україні проводилася м'яка фіскальна політика. З початку війни за Незалежність України впроваджені інструменти та заходи пом'якшення умов оподаткування для стимулювання бізнес-діяльності з впровадженням фіскальних резервів, що започаткувало проведення стимулюючої фіскальної політики [5]. Серед заходів: зміни в оподаткуванні імпорту, надання права переходу бізнесу на спрощену систему оподаткування, податкові пільги, а рішення щодо доцільності перевірок приймаються центральними органами виконавчої влади [5].

Унаслідок військового вторгнення урядом розроблено заходи підтримки підприємництва, зокрема щодо скорочення рівня податкового навантаження, підтримки зайнятості, безперервності діяльності фірм. Відтак, ці заходи передбачали як надання можливостей переходу на спрощені умови оподаткування, так і релокацію підприємств на безпечні території, розширення пільгового кредитування.

ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 1 січня 2025 року № 2120-IX, прийнятим в березні 2022 року, змінені окремі елементи системи оподаткування МСП на період військового стану, а саме [55; 105]:

1. З 1 квітня 2022 року платники на єдиній системі оподаткування третьої групи отримали право переходу на спрощені умови оподаткування за умови, що їх дохід за календарний рік був меншим 10 млрд. грн., обсяг обороту – менше 1167 мінімальних заробітних плат або 7585,5 тис. грн. Ставку єдиного податку зменшено до 2% від обороту без ПДВ (до війни 3%, 5%).

Підприємці отримали можливість не подавати звітність з ПДВ. Згідно інформації Міністерства фінансів України про стан виконання зведеного бюджету за 2021-2022 роки, обсяг ПДВ з вироблених в Україні товарів склав 298,5 млрд. грн.

у 2022 році, 315,5 млрд. грн. в 2021 році, обсяг сплаченого податку на прибуток – 130,6 млрд. грн. та 163,8 млрд. грн. відповідно [202-204; 207]. Тож за рахунок таких податкових змін забезпечено стійкість у податкових надходженнях до бюджету, адже при незначному скороченні обсягів сплаченого ПДВ, відбулося зростання обсягів податку на прибуток вдвічі більше, ніж ріст ПДВ.

2. Платники податку на першій та другій групі мали можливість не сплачувати податок при умові подання відповідної заяви з 1 квітня 2022 року до 1 серпня 2023 року. В 2022 році обсяги сплаченого єдиного податку склали 47,2 млрд. грн. (для порівняння, 46,3 млрд. грн. в 2021 році).

3. Для фізичних осіб-підприємців, нотаріусів, адвокатів з 1 березня 2022 року та до кінця 2024 року надано можливості не сплачувати єдиний соціальний внесок.

В цілях підтримки бізнесу уряд розробив та запровадив програму релокації / переміщення підприємств з небезпечних, постраждалих регіонів. В разі переміщення потужностей підприємства мають можливість отримати державну допомогу згідно положень Постанови КМУ від 17 березня 2022 року № 305 [142] та Розпорядження КМУ від 25 березня 2022 року № 246-р [126].

Вказані нормативно-правові акти визначають право на безкоштовне переміщення майна за законодавчо затвердженим переліком та планом невідкладних заходів з релокації потужностей з територій ведення військових дій. Серед підприємств, які отримали таке право, як великі, так і малі компанії з чисельністю персоналу менше 10 осіб. Пріоритет в переміщення потужностей віддано компаніям зі стратегічно важливими для економіки напрямками діяльності. За інформацією Міністерства реінтеграції, станом на квітень 2023 року більше 800 підприємств були релоковані в західні області України. Зокрема, більше ніж 200 суб'єктів підприємництва переїхали і інші регіони з Харківщини. Львівська область була лідером за кількістю релокованих бізнесів (24%), на другому місці – Закарпатська область (14,5%), Чернівецька область на третьому місці (9,8%). Понад 35 тис. робочих місць вдалося зберегти завдяки програмі релокації підприємств, понад 7 тис. осіб були працевлаштовані завдяки переміщенню фірм [37].

В умовах воєнного стану до моменту його припинення надані преференції підприємствам, які ввозять на територію України складові безпілотних систем, машини механізованого розмінування, які імпортовані для власного використання або ремонту безпілотних систем [50; 37; 105; 146].

Відносно нова програма стимулювання бізнесу сектору енергетики, розроблена згідно «Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва паливно-енергетичного комплексу» від 19 вересня 2023 № 627-2023-п визначає умови, критерії фінансування підприємств з виробництва електроенергії за рахунок державного бюджету, виділених Міністерству енергетики як головному розпоряднику коштів.

Державна підтримка надається у формі зменшення вартості позик банків – часткової компенсації ставок. Фінансування підприємств енергетики може відбуватися поряд з іншими формами підтримки, зокрема на основі договорів про співробітництво ФРП, місцевої влади за місцевими програми підтримки бізнесу [203]. Відтак, планові обсяги надання державної підтримки, передбачені державним бюджетом на 2023 рік, становили 350 млн. грн.

У 2012 році Міністерством фінансів, ФРП та KfW розроблено «Програму з підтримки фінансування інвестиційних проєктів» з максимальними обсягами до 500 тис. євро МСП за пріоритетними напрямками в цілях поповнення основного, обігового їх капіталу, компенсації валютних ризиків за рахунок коштів Європейської Комісії. Проте дані щодо фактичного стану фінансування цієї програми відсутні, що унеможливорює аналіз її дієвості [91]. Надання фінансової державної підтримки бізнесу в основному відбувається за рахунок державного бюджету, тож доцільно провести аналіз планових фінансових ресурсів, виділених для впровадження різних програм. За даними платформи «Відкритий бюджет», обсяги фактичної підтримки бізнесу, виділеної в межах програм Міністерства економіки, зросли зі 62,3 млн. грн. в 2021 році до 20926,66 млн. грн. в 2024 році. При цьому, планові обсяги підтримки були значно вищі в 2021 році, 2023-2024 роках, натомість менші в 2022 році (додаток Е табл. Е.3).

Не було виділено жодних фінансових джерел для підтримки агропромислового комплексу через здешевлення кредитів, або ж в цілому фінансування діяльності аграріїв, підтримку реалізації інвестиційних проектів, стимулювання технологічних інновацій в промисловості, розвиток хмелярства, садівництва, тваринництва тощо. Не виділено кошти на функціонування Експортно-кредитного агентства або ж інституції з просування експорту за 2020-2024 роки.

Фактичні обсяги фінансової підтримки бізнесу через програми МАПП, Міністерства фінансів скоротилися 3431,49 млн. грн. порівняно з 2021 роком (МАПП було відновлено у 2021 році), та Міністерства фінансів скоротились на 6691,3 млн. грн. за 2020-2024 роки відповідно. При цьому, планові обсяги підтримки МАПП були значно вищі за фактичні. Протилежна ситуація у Міністерства фінансів, яким фактично виділено більше коштів на підтримку бізнесу, аніж заплановано (додаток Е табл. Е.4).

Найбільше коштів спрямовані на підтримку фермерств: у 2022 році фактично виділено 1604,99 млн. грн., у 2024 році – 1226,78 млн. грн., а також на підтримку сільгосптоваровиробників у 2021 році з обсягами фінансування 4663,06 млн. грн. Для забезпечення функціонування ФРП також виділено значні кошти бюджету: 2000 млн грн у 2020 році, 4071,93 млн. грн. в 2021 році, 6326,38 млн. грн. в 2022 році, 16000,00 млн. грн. в 2023 році. Для підтримки розвитку факторингу в Україні (беззаставного виду фінансування продажу товарів або закупівель з відстрочкою платежу) запроваджено відповідні програми: сервіс розтермінування для аграрних виробників терміном до 180 днів, обсягом до 2 млн. грн. без відсотків та забезпечення; оплату частинами для бізнесу обсягом до 2 млн. грн.; факторингове фінансування від 15 до 120 днів та інші програми факторингового фінансування.

Всього в Україні діє 9 факторингових програм фінансування бізнесу. За даними ФРП станом на 1 листопада 2024 року за програмою «Доступний факторинг» ліміти на фінансування договорів факторингу становили 687,1 млн. грн., тоді як поточні його обсяги – 389,7 млн. грн., розмір компенсації винагороди – 19,9 млн. грн. [49].

Регіональні програми розвитку бізнесу передбачають такі інструменти стимулювання підприємництва, як інвестиційні ваучери, ваучери на релокацію, енергозбереження, програми розвитку МСП, Програми підтримки самозабезпечення, Програми розвитку інвестиційної діяльності, Програми підтримки підприємництва та інші, які надають бізнесу інформаційну та фінансову підтримку.

Регіональні програми розвитку бізнесу в Україні запроваджені у Львівській області, а саме підтримка мікро та малих підприємств за програмою підтримки бізнесу до 60 тис. грн. на маркетингові ваучери та до 100 тис. грн. на участь у виставках та ярмарках за кордоном за кошти обласного бюджету. Ваучерна підтримка бізнесу впроваджена у Львівській області для підтримки волонтерських організацій для виробництва та закупівлі товарів для потреб оборони на 2024 рік за Програмою підвищення конкурентоспроможності області. Програми розвитку малого і середнього підприємництва запроваджені як на регіональному рівні на середньостроковий період (2024-2027 роки), так і в межах територіальних громад. У Вінницькій області створена програма фінансової підтримки для малих та середніх підприємств та стартапів, яка фінансується з місцевого бюджету, строком дії на 2021-2027 роки. Ця програма фінансової підтримки передбачає допомогу також підприємцям-початківцям. У Черкаській області діє програма менторської підтримки для навчання підприємців та новачків. Загалом програми комплексної фінансової підтримки МСП передбачені також у Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Київській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях. Дані програми відрізняються термінами дії, проте переважно охоплюють період до 2027 років, що дозволяє підприємцям розраховувати на довгострокову підтримку програми. Окрім обласних програм передбачені міські програми підтримки МСП у місті Києві, Харкові, Одесі, Тернополі та Ізмаїлі. Більше того програми підтримки МСП працюють у понад 50 територіальних громадах. При чому лідерами з кількості територіальних програм є Одеська область, у 26 громадах якої створено програми

підтримки МСП, а також у місті Ізмаїл та Одеса. У Черкаській та Кіровоградській областях діють 10 та 19 програм фінансової підтримки територіальних громад.

Не зважаючи на складну безпекову ситуацію програмі фінансової підтримки передбачені також у 10 територіальних громадах Сумської, 7 громадах Дніпропетровської, 3 територіальних громадах Миколаївської та 1 селищної громади у Харківській області. Щоправда термін дії більшості фінансових програм підтримки МСП у прифронтових областях закінчується у 2025 році. Такий крок стимулювання бізнесу прифронтових областей спрямований на підтримку бізнесу у складних безпекових умовах та в умовах дефіциту кадрів та ресурсів. Проте наявність даних програм дозволяє зберегти частину надходжень до бюджету громад та міст.

Програми підтримки прифронтових областей охоплюють великий спектр підприємців, в той час як в тилкових областях існують більш спеціалізовані програми, наприклад програми підтримки бізнесу ветеранів, підприємств з виробництва товарів оборонного значення та покриття грантів для учасників бойових дій, які діють у Львівській та Тернопільській областях.

На Закарпатті діє програма для залучення міжнародних інвестицій, а саме Програма формування міжнародного інвестиційного іміджу Закарпаття, яка передбачає навчання підприємців основам міжнародної співпраці, комунікації з міжнародними компаніями. Для реалізації даної програми залучають спеціалістів з підготовки інвестиційних проектів, міжнародних експертів, викладачів вищих навчальних закладів. Професійний підхід експертів у побудові сприятливого інвестиційного середовища області, а також географічно близьке розташування до країн-членів ЄС та відносно безпечна територія для ведення бізнесу в умовах війни за Незалежність України, дозволяє знайти міжнародних партнерів та залучити міжнародні інвестиції. Незважаючи на менш територіально вигідне розташування така ж програма діє у Кіровоградській області. При чому дана програма діяла у період 2017-2020 років та продемонструвала позитивний вплив на розвиток агросектору з залученням міжнародних партнерів, донорських програм ЄС та USAID.

Програми фінансової підтримки сільського господарства також діють у Львівській, Житомирській, Рівненській, Тернопільській, Миколаївській, Закарпатській, Дніпропетровській та Черкаській областях. При чому, у Черкаській області діє програма підтримки аграрних кооперативів та фермерських господарств, програма підтримки участі у аграрних форумах та конференціях, а також відшкодування витрат на утримання теплиць, систем зрошення, апаратів автоматичного доїння та садибного матеріалу. Більше того, на Черкащині діє програма для стимулювання розвитку особистих селянських господарств, яка передбачає виплату 5000 грн на 1 поголів'я худоби, при наявності у господарстві від 3 корів, але не більше 50000 на одне господарство. Компенсація вартості апаратів доїння також поширюється на особисті сільські господарства з кількістю від 3 корів і складає 70% вартості, але не більше 10000 грн. Такий підхід стимулює розвиток малих фермер господарств, які є більш гнучкими до вимог ринку та при великій питомій вазі сприятимуть стабілізації аграрного сектору.

Окрім сільського господарства програми підтримки стосуються рибного господарства та розвитку тваринництва. Наприклад, у Волинській області прийняті програми підтримки сільського господарства на 2023-2027 роки та розвитку рибництва на 2024-2029 роки, яка передбачає фінансування з обласного та місцевого бюджетів. Реалізацію програм здійснює департамент агропромислового розвитку у Волинській області та Управління Державного агентства з розвитку меліорації та рибного господарства. Окрім підвищення ефективності МСП дані програми сприяють контролю стану водойм, сільськогосподарських угідь, поповненню рибних запасів, розвитку аквакультури та рекреаційного рибацтва. Програма підтримки галузі рибного господарства діють також у Івано-Франківській, Черкаській та Львівській областях. Програма розвитку рибного господарства та покращення екологічного стану водойм на Черкащині передбачає зариблення Кременчуцького водосховища рослиноїдними видами риб для очищення водойми.

У Черкаській та Львівській областях діють програми ваучерної підтримки бізнесу, які передбачають відшкодування витрат на консалтингові послуги,

сертифікацію продукції та інвестиції у обладнання. У Черкаській області програма поширюється на МСП, що працюють за КВЕД-2010, секція С, які не потребують ліцензії, виробляють фізичний продукт, або продукцію з високою доданою вартістю, не отримували державну допомогу протягом останніх 3 років на суму більше 200000 та не мають заборгованості. У Львівській області ваучерна допомога передбачена ветеранам АТО/ООС та ветеранам війни за Незалежність України, а також малим та середнім підприємцям до 60 тис. грн на маркетингові та консалтингові послуги, до 100 тис. грн. на сертифікацію продукції та до 100 тис грн. на участь у закордонних виставках та ярмарках.

Зважаючи на складну енергетичну ситуацію у Ірпінській громаді Київської області діє програма компенсації вартості обладнання альтернативних видів енергії та резервного живлення для учасників бойових дій. Проте ця програма може бути використана з розширенням категорії осіб через складні умови ведення бізнесу в умовах планових та екстрених відключень електроенергії.

У Запорізькій області діє програма підтримки культурного фонду області, яка включає гранти до 500000 на реалізацію культурних інноваційних проектів, підтримку нових локальних культурних проектів Запорізької області, оцифрування об'єктів матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, популяризацію локальної культури закордоном, відновлення пошкоджених закладів чи об'єктів культурної спадщини внаслідок збройної агресії. У проект програми також входить створення умов для мало мобільних груп населення щодо покращення доступу до закладів культури [257].

Загалом регіональна політика стимулювання розвитку МСП відрізняється у областях, проте спрямована на розвиток громади, збільшення робочих місць, покращення екологічної ситуації та наповнення місцевого бюджету. Пропозиції програм та їх фінансове забезпечення відрізняються в різних областях, що обумовлено політикою місцевої влади, яка найбільш активно розвиває напрямок підтримки МСП у Черкаській, Одеській, Львівській та Кіровоградській областях.

Цільове призначення регіональних програм розвитку МСП – скорочення рівня фінансового навантаження через надання бізнесу часткової компенсації

процентних ставок за кредитами за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» для реалізації проєктів ветеранами, компенсації витрат на участь в виставках, ярмарках за кордоном.

В Україні також здійснюється грантова підтримка бізнесу, обсяги допомоги якої складають від 2 млн. грн. до 6 млн. євро, що передбачають надання грантів для стартапів з інноваційними ідеями, відновлення зруйнованої сільськогосподарської техніки, підтримку жіночого підприємництва, спільну розробку аграрних технологій, розвиток переробки аграрної продукції, підтримку інновацій в органічному секторі, фінансування інноваційних проєктів тощо.

КМУ представлено проєкт «єРобота» для надання грантів для започаткування власного бізнесу, державного фінансування садівництва та переробних підприємств, розвитку тепличного господарства, реалізацію стартапів, зокрема в ІТ-сфері, навчання ІТ-спеціальностям [18].

За вказаним проєктом гранти на розвиток бізнесу отримали понад 22 тис. підприємців, а за липень 2022 року – листопад 2024 року (період дії проєкту) державні інвестиції в проєкт через гранти склали 10,3 млрд. грн., половина з яких повернена у вигляді податків та зборів до бюджету (понад 6 млрд. грн.), підприємці створили понад 61 тис. робочих місць [12; 18-19; 96].

В межах економічної політики Міністерства економіки України діє грантова програма «Зроблено в Україні», згідно умов якої підприємства переробної промисловості мають можливість отримати до 8 млн. грн. та витратити їх на нове обладнання. В 2024 році з державного бюджету на фінансування програми виділили 890,5 млн. грн., Державний центр зайнятості додатково виділив 996 млн. грн., зважаючи на вимогу підприємств створити більше 5 робочих місць.

Міністерство економіки відповідає за надання грантів в межах бюджетних асигнувань. Програма розпочала дію у липні 2022 року, а за її умовами прийнято 1033 позитивні рішення про фінансування підприємств обсягом 5,2 млрд. грн. (Міністерством економіки погоджено 813 заявок обсягом 4,2 млрд. грн., Державним центром зайнятості – 220 заявок обсягом 996,9 млн. грн.). В 2024 році

фактично виплачено 654,4 млн. грн. Міністерством економіки та 196,4 млн. грн. Державним центром зайнятості [19].

З початку 2015 року в Україні триває реформування системи публічних закупівель, що передбачає поетапне приведення системи нормативно-правових актів до норм ЄС. Повноважним суб'єктом та органом управління у цій сфері виступає Міністерство економіки, рішення якого підлягають оскарженню Антимонопольним комітетом. Контроль за діяльністю повноважного суб'єкту управління покладено на Державну аудиторську службу, Рахункову палату, Антимонопольний комітет в межах їх повноважень.

Законом України «Про публічні закупівлі» у 2016 році забезпечено початок проведення закупівель в електронному форматі через електронну систему Prozorro. За період функціонування електронної системи закупівель простежується щорічне зростання як обсягів укладених угод, так і обсягів закупівель з 98,54 млрд. грн. у 2016 році до 640,84 млрд. грн. у 2020 році, 957,62 млрд. грн. у 2021 році, 611,9 млрд. грн. у 2022 році, 873,32 млрд. грн. у 2023 році, 1120 млрд. грн. у 2024 році (рис. 2.8).

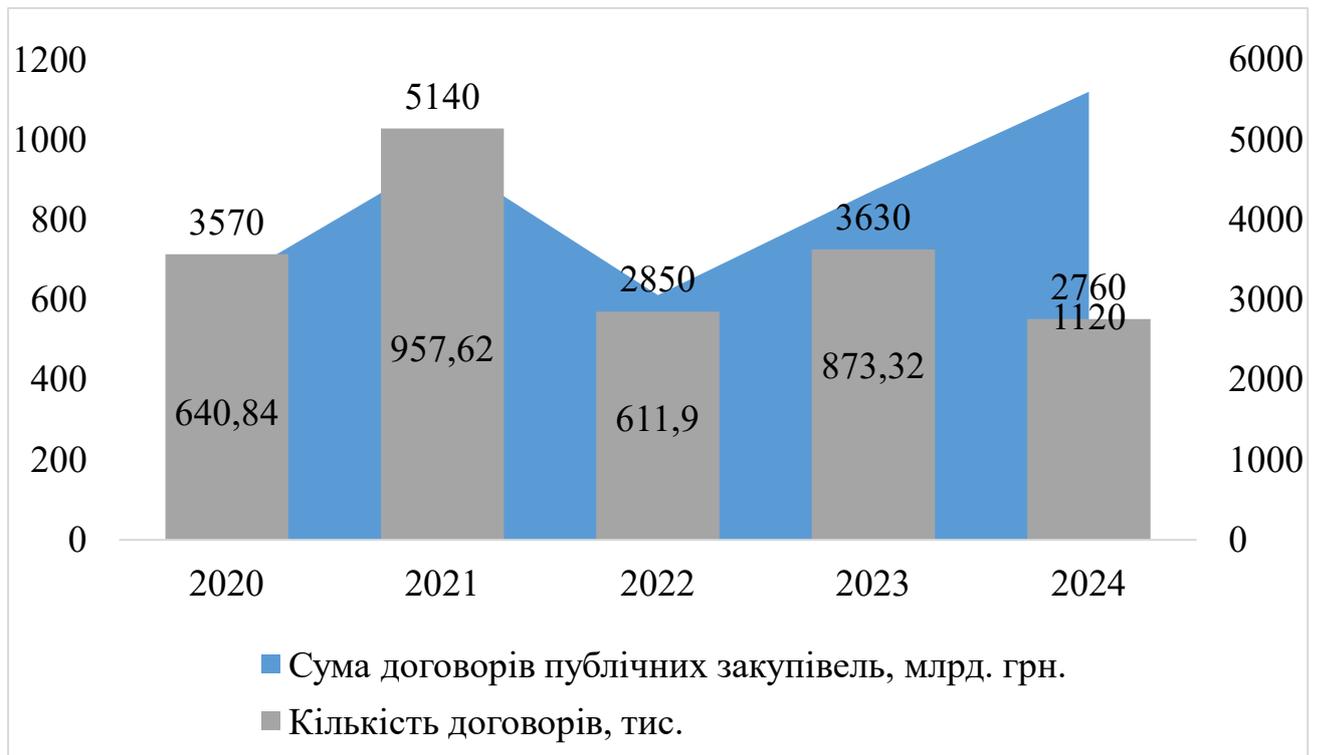

Рис. 2.8. Обсяги публічних закупівель за сумою укладених договорів у 2020-2024 роках

Джерело: складено автором на основі [96; 54; 83].

У 2022 році обсяг закупівель зменшився до 611,9 млрд. грн., проте в 2023-2024 роках простежується відновлення динаміки закупівель.

Створення спеціальних інвестиційних режимів в Україні, включаючи раніше розглянутий режим Дія Сіті, а також умови функціонування індустріальних парків, відбувається в цілях залучення великих інвестицій, включаючи зовнішні, іноземні (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Нові форми державного стимулювання іноземних інвестицій в Україні

Джерело: складено автором на основі [82].

В Законі України «Про індустріальні парки» від 17 вересня 2023 № 5018-VI визначено правові, організаційні основи їх функціонування (далі – ІП), інструменти розвитку, вимоги до управління, ініціації, експлуатації.

Керуючі компанії, учасники та ініціатори створення ІП мають право вибору інвестиційних стимулів: компенсації процентних ставок на кредитами для розвитку парків; безповоротне надання коштів для створення суміжної інфраструктури; покриття видатків на підключення / приєднання до мереж транспорту та зв'язку; можливості звільнення від оплати податків на прибуток на десять років при його вкладенні в інвестиційні проекти парків; звільнення від ПДП, ввізного мита для нового устаткування в цілях власного використання; отримання пільги на податок на нерухоме майно парку за рішенням місцевої влади [166].

Проте з державного бюджету кошти на створення індустріальних парків фактично виділено лише у 2024 році в розмірі 643,3 млн. грн. при цьому, а в Державному бюджеті на 2024 рік було заплановано 1 млрд. грн. для стимулювання їх розвитку. За інформацією Міністерства економіки, в 2024 році три індустріальні парки отримали фінансування в розмірі 171 млн. грн. у Київській та Вінницькій області для розвитку їх інфраструктури [111; 112].

В 2021 році почав діяти ЗУ «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» від 17 лютого 2022 року № 1116. Положення документу містять спеціальні інвестиційні стимули для проектів та вимоги для їх отримання: звільнення від сплати мита, прибуткового податку, ПДВ, відшкодування вартості будівництва, устаткування, інших витрат, скорочення податкових ставок (ренти, земельного податку).

Фінансуванню підлягають проекти з обсягом інвестицій понад 20 млн. євро з термінами реалізації до 5 років та створенням понад 80 робочих місць. При цьому, фактично за 2018-2024 роки кошти з державного бюджету на підтримку інвестиційних проектів не виділялися [109-112].

Для заохочення вкладень в аграрний сектор урядом створено наступні форми підтримки:

- 1) бюджетні дотації на безповоротній основі з обсягом до 60 тис. грн.;
- 2) часткова компенсація придбаних племінних тварин;
- 3) компенсація до 50% вартості реконструкції / будівництва ферм тваринництва, рибацького господарства, переробних аграрних підприємств;
- 4) часткова компенсація реконструкції / будівництва підприємств з переробки зерна зберігання зерна;
- 5) бюджетні дотації за утримання сільськогосподарських тварин [109-112].

Фактично, в 2018 році з державного бюджету виділено 203,26 млн. грн. коштів для підтримки фермерства, 394,33 млн. грн. – для розвитку хмелярства садів, виноградників, ягідників, в 2021 році профінансовано 1604,99 млн. грн. відповідних програм, в 2024 році – 1226,78 млн. грн. Для підтримки підприємств в галузі тваринництва виділено 2389,84 млн. грн. в 2018 році.

Для стимулювання виробників еко-транспорту в Україні введено в дію такі стимули (з 2021 року): звільнення від податку на прибуток на тимчасовій основі до 2036 року для компаній, які займаються виробництво електродвигунів, електротранспорту тощо; звільнення від ПДВ на тимчасовій основі до 2026 року для імпорту, продажу в Україні електротранспорту; звільнення від ПДВ, мита на тимчасовій основі до 2031 року для імпорту товарів підприємствами, які ведуть діяльність зі створення / модернізації виробництва виключно з виготовлення електромобілів, транспорту на газі, біогазі [18-19].

Для розуміння ефективності різних інструментів, методів, важелів та форм державної підтримки здійснено аналіз державного фінансування державних, приватних підприємств за 1997-2022 роки. У табл. 2.1 подані загальні дані кількості та наданих обсягів державної підтримки за її формами.

Тож в Україні за 1997-2022 роки за кількістю переважають такі форми підтримки: надання субсидій (68 одиниць або 19%), поточних трансфертів (49 одиниць або 14%), гарантій (25 одиниць або 7%), дотацій (20 одиниць або 6%), впровадження фіскальних заходів, податкові пільги, зменшення ставки податку на прибуток, скасування податків (42 одиниць або 12%), збільшення державної частки в статутному капіталі підприємств (11 одиниць або 3%).

За обсягами фінансування переважають наступні форми державного допомоги: зменшення ставки податку на прибуток (80,76 млрд. грн. з їх часткою 64%), надання гарантій (26,6 млрд. грн. з часткою 21%), зростання державної частки у статутному капіталі підприємств (5,4 млрд. грн. з часткою 4%), надання трансфертів (4,8 млрд. грн. з часткою 4%).

Таблиця 2.1

Сукупна кількість, обсяги наданих державної підтримки державних та приватних підприємств за їх формами в Україні за 1997-2022 роки

Форма державної підтримки	Кількісне вираження наданої підтримки державним та приватним підприємствам, одиниць	Обсяги наданої підтримки державним та приватним підприємствам, млн. грн.	Питома вага, %	
			За кількістю, %	За обсягом, %
Гарантії	25	26585,58	7%	21%
Дотації	20	1268,85	6%	1%
Субсидії	68	544,71	19%	0%
Інша форма	124	4834,48	35%	4%
Податкові пільги, фіскальні заходи, скасування податків, зменшення їх ставки	42	128,51	12%	0%
Збільшення частки держави в статутному капіталі підприємств	11	5372,91	3%	4%
Поточні трансферти	49	4800,18	14%	4%
Зменшення ставки податку	3	80755,10	1%	64%
Покриття збитків підприємств	11	2509,79	3%	2%
Всього	353	126800,12	100%	100%
Підтримка державного сектору	311	141605,31	88,10	93,66
Підтримка приватного сектору	42	9586,95	11,90	6,34

Джерело: розраховано автором за даними [18].

Зауважимо, що залишається низьким рівень підтримки приватних підприємств, натомість державне стимулювання та фінансування спрямовані переважно на державні або комунальні підприємства. Відтак, на перші припадає 9586 млн. грн. фінансування за 1997-2022 роки (лише 6,34%), тоді як на другі – 141605 млн. грн., що становить 93,66% вкладень. Зважаючи на значні проблеми як з розвитком, так і з матеріально-технічним станом державних підприємств пріоритетних секторів економіки, державну підтримку, їх субсидювання, дотування, надання гарантій можна вважати вкрай неефективною. Результативність такої державної допомоги потребує більш ретельного дослідження в контексті стану освоєння бюджетних коштів.

За 1997-2022 роки приватним підприємствам надано лише 42 одиниці різних форм допомоги від держави обсягом 9586,95 млн. грн., серед яких переважали впровадження фіскальних заходів, податкові пільги, зменшення ставки податку, або його скасування. Поширена форма підтримки – надання гарантій, обсяг яких склав 4980 млн. грн. (51,95%), а також інші форми допомоги та компенсація збитків підприємствам (табл. 2.2).

Таким чином, до найбільш дієвих віднесемо скорочення рівня податкового навантаження на бізнес після реформування системи оподаткування, що в цілому забезпечило зростання податкових надходжень з 2015 року. Досить дієвим вважаємо створення податкового режиму Дія Сіті, до якого вже залучені провідні компанії в ІТ сфері. Іншими дієвими програмами підтримки бізнесу вважаємо: грантову програму зі створення/розвитку бізнесу, підтримку фермерських господарств та сільськогосподарських виробників.

Достатньо дієві програми з релокації бізнесу в умовах війни за Незалежність України, а також високо результативні програми ФРП, які передбачають відшкодування вартості кредитів та фінансового лізингу за рахунок держбюджетних коштів. Про це насамперед свідчить як кількість компаній, які використали ці програми підтримки, так і обсяги наданих кредитів та укладених угод фінансового лізингу, обсяги державної допомоги, які зростали впродовж 2021-2024 років.

Таблиця 2.2

Кількість та обсяги державної форм підтримки, наданої приватним суб'єктам господарювання в Україні за 1997-2022 роки

Форма державної підтримки	Кількісне вираження наданої підтримки державним та приватним підприємствам, одиниць	Обсяги наданої підтримки державним та приватним підприємствам, млн. грн.	Питома вага, %	
			За кількістю, %	За обсягом, %
Податкові пільги, фіскальні заходи, скасування податків, зменшення їх ставки	17	4597,35	40,48%	47,95%
Інша форма	11	2,41	26,19%	0,03%
Покриття збитків	6	4,76	14,29%	0,05%
Податкові пільги	4	0,00	9,52%	0,00%
Зменшення ставки податку	2	0,00	4,76%	0,00%
Субсидія. Поточні трансферти.	1	2,43	2,38%	0,03%
Гарантії	1	4980,00	2,38%	51,95%
Всього	42	9586,95	100,00%	100,00%

Джерело: розраховано автором за даними [18].

Натомість правовий режим та створені умови для стимулювання розвитку індустріальних парків можна вважати низько ефективними. В першу чергу це пов'язано з видами запропонованих державою інвестиційних стимулів, які потребують значного державного фінансування, в той час як кошти бюджету на підтримку бізнесу значно обмежені в умовах війни за Незалежність України.

Щодо інших форм та програм державного стимулювання бізнесу, (мікрокредитування фізичних осіб підприємців, підприємств паливно-енергетичного комплексу, підтримка фінансування інвестиційних проєктів, заходи

стимулювання аграрних виробників), то вони на практиці виявилися мало ефективними. Надання гарантій, субсидій, дотацій, зменшення ставки податку здійснюється переважно для державних підприємств, матеріально-технічний стан яких свідчить про їх низьку ефективність.

В цілому, інші програми державної підтримки підприємств різних галузей економіки характеризуються безсистемністю їх фінансування, зважаючи на те, що з державного бюджету виділяється мінімум коштів на їх фінансування, а заплановані виділені ресурси не достатні для покриття потреб бізнесу, або ж часто практично не використовуються за цільовим призначенням.

Особливістю сучасного фінансового механізму стимулювання розвитку бізнесу є також надання грантів, неформальні мережі територіальних громад для системної підтримки МСП України як складова проєкту міжнародної підтримки «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП». Мета відповідних грантових конкурсів – надання підтримки ОМС у виконання проєктів, заходів як складової програм розвитку МСП, які передбачають розвиток підприємницької культури та знань, підтримку стійкості бізнесу в умовах вторгнення. Максимальний обсяг грантів для громад складає 1,8 млн. грн.

Інформаційно-консультаційний механізм державного стимулювання розвитку бізнесу являє собою налагоджену мережу взаємозв'язків між створеними дорадчими, консультаційними органами підтримки бізнесу, створених на національному, регіональному, локальному рівнях управління, та суб'єктами підприємництва, а також неприбутковими організаціями, які забезпечують надання інформаційно-консультаційної допомоги з використанням наявної інфраструктури підтримки МСП.

У статтях 11, 18, 19 ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 07.09.2023 р. № 1555-VII передбачається створення дорадчих, консультаційних, інших органів підтримки МСП, їх інформаційну державну підтримку (функціонування інформаційних систем, мереж, сприяння розвитку бізнесу через мережу Інтернет, інформування про місцеві, регіональні, державні програми розвитку МСП, про інфраструктуру підтримки МСП тощо) [113].

Відтак, поширеною в Україні вбачається практика створення Центрів підтримки підприємництва (ЦПП) – відділів при департаментах економічного розвитку та торгівлі. ЦПП створено Тернопільською обласною державною адміністрацією в 2017 року в рамках реалізації проєкту «Підвищення інвестиційної привабливості України та конкурентоспроможності регіонів» (Програма «Польська допомога для розвитку – 2016»). ЦПП надає безкоштовні інформаційно-консультаційні послуги суб'єктам МСП та особам, що планують розвиток власної справи (реєстрація, правила, умови ведення бізнесу, вихід на ринки збуту, отримання державної допомоги). Партнерська мережа ЦПП Тернопільщини нараховує 29 органів влади, громадських бізнес-асоціацій, банків, програм та проєктів.

Однією зі складових інформаційно-консультаційного механізму є національний проєкт розвитку підприємництва Дія.Бізнес – це ініціатива Міністерства цифрової трансформації, що передбачає створення онлайн-платформи з інформацією для бізнесу про різні програми, проєкти підтримки бізнесу, а також відкриття консалтингових зон для підприємств [94]. Консалтингову допомогу вітчизняний бізнесу також отримує від «Всеукраїнської асоціації консультантів з управління «СМС-Ukraine» за різними напрямками: розширення ринків збуту, юридичні аспекти, операційна, виробнича ефективність, цифрова трансформація, маркетинг та продажі, управління персоналом, енергоефективність, розробка та адаптація стратегії, бухгалтерський облік та оподаткування.

Детальний аналіз механізмів державного стимулювання розвитку бізнесу свідчить про ряд сильних та слабких сторін їх розвитку (додаток Е табл. Е.5).

Серед переваг відзначимо посилення взаємозв'язків між суб'єктами механізмів стимулювання розвитку бізнесу за рахунок розробки програм та проєктів, які дозволяють розвивати таку співпрацю, а також за рахунок створення міжвідомчих органів та робочих груп, зокрема за напрямком дерегуляції бізнесу. Завдяки системній фінансовій та інформаційно-консультаційній підтримці зі сторони країн-партнерів як активних учасників механізмів стимулювання розвитку

бізнесу (зокрема уряду Німеччини) здійснюється розвиток різних складових таких механізмів. Достатньо автономно функціонує ФРП, не зважаючи на його підпорядкованість Міністерству фінансів, що пов'язано з затвердженням порядку, в якому визначаються механізми фінансової підтримки бізнесу, та в цілому тривалий досвід діяльності.

До основних слабких місць механізмів стимулювання розвитку бізнесу віднесемо: кредитування МСП переважно за рахунок коштів країн-партнерів; низький рівень розвитку небанківського сектору України, що не сприяє повноцінному залученню різних типів фінансово-кредитних установ до кредитування МСП; низька залученість органів місцевого самоврядування та місцевої влади до механізмів стимулювання розвитку бізнесу; низький рівень взаємодії ЦОВВ, МОВВ та ОМС у наданні державної підтримки; низький ступінь розвитку інфраструктури для підтримки бізнесу; низький рівень підзвітності у діяльності ФРП; відсутність повних, достовірних схем надання підтримки.

Аналіз основних механізмів стимулювання розвитку бізнесу в Україні демонструє їх динамічний розвиток з пришвидшенням процесів євроінтеграції. Про це свідчить інституційна розбудова, створення нових органів у системі державної влади, основна функція яких – стимулювання та сприяння розвитку різних напрямків діяльності бізнесу (інвестиційного, інноваційного, експортного, МСП) за підтримки урядів країн-партнерів, міжнародних інституцій.

Посилення міжвідомчої співпраці та міжнародного співробітництва центральних органів влади також сприятиме розвитку підприємництва та покращенню регуляторного впливу на бізнес. Цифровізація процесів, процедур та інструментів державного регулювання розвитку бізнесу є одним з найбільш новітніх напрямів у діяльності повноважних суб'єктів управління. Еволюція механізм державного стимулювання розвитку бізнесу також позитивно позначалася на використанні різних методів, важелів та інструментів впливу на бізнес-активність.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МСП В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід державного стимулювання розвитку підприємництва та можливості його імплементації в Україні

Аналіз зарубіжних політик підтримки та стимулювання підприємництва дозволяє виділити ключові компоненти. Переважна більшість розвинених держав детермінують МСП потужним інструментом соціального забезпечення та підвищення рівня зайнятості, підвищення залученості громадськості в національному економічному поступу, просування бренду національної економіки у міжнародному полі, забезпечення збалансованості регіонального розвитку. Також, спостерігається тенденція делегування повноважень із стимулювання розвитку МСП в контексті децентралізації, при цьому, за ключовими органами державної влади залишається функціонал стратегічного управління, міжрегіональної та міжвідомчої координації проектів, формування податкових преференцій тощо.

Із метою ефективного стимулювання МСП у міжнародній спільноті практикується залучення варіативних інституційних, фінансово-економічних, інфраструктурних засобів, формування матеріально-технічних умов та актуалізація освітньо-кваліфікаційної компоненти. Представники МСП беруть безпосередню участь у формуванні важливих управлінських рішень, а лобіюванням інтересів МСП займаються спеціалізовані установи. Важливою тенденцією позиціонується зростання ролі цифровізації та інформаційно-комп'ютерних технологій для оптимізації взаємодії між МСП, органами влади та іншими стейкхолдерами. Характерним є залучення МСП до виконання державних замовлень, а також стимулювання бізнес-активності різних соціальних верств на основі інклюзивності та гендерної рівності [10].

Ключові концепції державної підтримки МСП у міжнародній практиці можна диференціювати на три групи [15]:

– стимулювання МСП у високорозвинених країнах (США, Великобританія, Німеччина), де основна увага приділена інтенсифікації експортного потенціалу національних бізнес-суб'єктів, гарантії їх участі у глобалізованому розподілі праці, забезпечення пільгових умов залучення до підприємництва молоді, національних меншин, жінок;

– стимулювання МСП у країнах-кандидатах у члени ЄС та державах східно-європейського регіону, основою якого виступає інтенсифікація ринкової спроможності МСП, забезпечення доступу до ресурсів та підтримка експортного потенціалу;

– стимулювання МСП у країнах колишньої формації СНД, де основна увага приділяється збільшенню кількості малих підприємств, мінімізації адміністративно-організаційних бар'єрів, кадровому та нормативно-правовому забезпеченню підприємницької діяльності.

Для детальної характеристики зарубіжного досвіду державного стимулювання розвитку підприємництва в різних країн проведено їх порівняння за Індексом легкості ведення бізнесу (Doing Business), що характеризує якість створеного регуляторного середовища за вимірами: започаткування бізнесу; стан оформлення дозволів; доступність комунікацій; захист інвесторів; доступ до кредитування; сплата податків; торгівля з іншими країнами; забезпечення виконання договорів; вирішення проблем неплатоспроможності. У 2020 році за рейтингом вказаного Індексу лідерами за станом регулювання підприємництва були: Нова Зеландія (1), Сінгапур (2), Гонконг (3), Данія (4), Південна Корея (5), США (6), Грузія (7), Великобританія (8), Норвегія (9), Швеція (10), Литва (11), Малайзія (12), Австралія (14), Естонія (18), Латвія (19), Фінляндія (20) (додаток Ж табл. Ж.1).

У 2024 р. ситуація дещо змінилась. Було сформовано новий Індекс готовності до ведення бізнесу (Business-Ready) для п'ятдесяти економік світу, за яким вимірюється регуляторне середовище та якість державних послуг, їх поєднання в практичній діяльності фірм за напрямками (нормативно-правова база, державні

послуги, операційна ефективність) та складовими: вихід фірм на ринок (запуск бізнесу), розташування бізнесу, комунальні послуги для бізнесу, трудові ресурси, фінансові послуги, міжнародна торгівля, оподаткування, вирішення суперечок та конфліктів, ринкова конкуренція, неплатоспроможність підприємств. У таблиці 3.1 ми співставили рейтинги та індекси 2020-2024 років за суміжними параметрами (індекс легкості ведення бізнесу 2020 та індекс відкриття бізнесу 2020/ індекс ведення бізнесу 2024; дозвіл на будівництво 2020/розташування бізнесу 2024; доступ до електроенергії 2020/ доступ до комунальних послуг 2024; сплата податків 2020/ оподаткування 2024).

Основний недолік Індексу полягає у тому, що до рейтингу не було включено провідні країни ЄС, скандинавські країни в тому числі, що унеможлиблює їх порівняння за якістю нормативного регулювання бізнесу. Не було включено також країни США, Австралію, Німеччину, Об'єднані Арабські Емірати, Тайвань, Данію, які входили у 20 лідерів рейтингу 2020, оскільки рейтинг 2024 року включав лише 50 країн. При співставленні індексів виявили значні розбіжності для індексів та рейтингових позицій оподаткування та локації бізнесу 2020-2024 років. Окрім обмеження вибірки, такі результати можуть бути пов'язані з різницею у визначенні індексів. Натомість співставлення індексів ведення бізнесу, доступу до комунальних послуг та локації бізнесу було допустимим, а розбіжності могли бути пов'язані з динамікою розвитку умов для бізнесу. Незважаючи на більш ретельний та комплексний підхід у визначенні індексів 2024 року, невелика кількість країн та розбіжності у визначенні параметрів не дозволяють провести ґрунтовний аналіз зміни динаміки ведення бізнесу за період останніх років. У 2024 році за напрямком регуляторне середовище для бізнесу лідерами серед європейських країн за Індексом готовності до ведення бізнесу були Угорщина, Португалія, Грузія, Словаччина, Болгарія, Румунія, Греція, Естонія, Чорногорія (табл. 3.1).

Система державної підтримки малих підприємств у Західній Європі розвивалася і вдосконалювалася протягом тривалого періоду (з 1950-х до 1990-х років). Була створена система, спрямована на досягнення фінансової ефективності (для забезпечення високих і стабільних результатів), підтримання справедливості в

конкуренції (завдяки забезпеченню незмінності цін на імпорт і експорт при оподаткуванні), застосування найнижчих можливих податкових ставок і мінімізації витрат на стягнення податків.

Таблиця 3.1

Оцінки Індексу готовності до ведення бізнесу за напрямками, 2024 рік

Економіка	Напрямок 1 «Нормативно-правова база»	Напрямок 2 «Публічні послуги»	Напрямок 3 «Операційна ефективність»
Угорщина	78,34	69,50	70,68
Португалія	78,16	69,53	70,80
Грузія	77,74	63,33	84,75
Словаччина	77,35	68,17	71,14
Болгарія	76,33	64,03	74,82
Румунія	76,24	63,19	65,74
Греція	75,65	64,40	58,98
Хорватія	73,53	70,24	68,31
Естонія	72,89	73,31	80,28
Чорногорія	72,54	48,92	71,03

Джерело: складено автором за даними [210].

В Європейському Союзі загальна підтримка малих підприємств базується на двох основних законах: «Законі про малий бізнес для Європи» (SBA) (2008) та «Рамковій програмі конкурентоспроможності та інновацій» (CIP) (2007). Починаючи з лютого 2011 року, Закон про малий бізнес для Європи (SBA) став ключовою правовою основою для Європейської комісії, яка забезпечує скоординовану політичну підтримку розвитку малих і середніх підприємств у всіх країнах-членах ЄС [235].

Згідно Стратегії Європа 2021-2027рр. було встановлено короткий, сучасний перелік із 5 політичних цілей, що підтримують зростання, на період 2021-2027 років. Спільний план дій включає дії щодо:

Ціль 1. Більш конкурентоспроможна та розумніша Європа.

Ціль 2. Більш зелений, низьковуглецевий перехід до економіки з нульовим рівнем викидів вуглецю.

Ціль 3. Більш пов'язана Європа шляхом покращення мобільності.

Ціль 4. Більш соціальна та інклюзивна Європа.

Ціль 5. Європа, ближча до громадян, шляхом сприяння сталому та інтегрованому розвитку всіх типів територій [231]. Ключовими пріоритетами SBA позиціонуються мінімізація регуляторного навантаження, практичне сприяння розвитку бізнесу, оптимізація фінансування, спрощення доступу до ринків (додаток Ж табл. Ж.2). Зазначено пріоритети покладені у основу десяти основоположних принципів політики підтримки та стимулювання МСП на рівні ЄС:

- формування середовища, де малі підприємницькі ініціативи та сімейний бізнес можуть ефективно розвиватись;
- забезпечення можливості «другого шансу» для чесних підприємців, яких спіткало банкрутство;
- пріоритетність принципу «спершу дбати про мале»;
- наділення державних адміністрацій особливою уважністю до потреб МСП;
- адаптація підходів та інструментів державної політики до потреб МСП, зокрема, у контексті сприяння участі у державних закупівлях;
- спрощення доступу суб'єктів МСП до фінансування та правової підтримки;
- практична підтримка МСП щодо використання потенційних можливостей єдиного ринку ЄС;
- сприяння інноваціям та безперервному підвищенню кваліфікації у МСП;
- сприяння у перетворенні екологічних проблем на додаткові можливості;
- підтримка МСП щодо практичного використання переваг зростання ринків.

Різносторонність впроваджених ініціатив створює сприятливий мікроклімат для розвитку МСП. Сучасні ключові принципи та особливості державного регулювання розвитку МСП в країнах ЄС можна узагальнити на рис. 3.1. Також, у державах ЄС активно популяризують підприємницьку культуру через різноманітні програми та ініціативи. Наприклад, проводяться конкурси та нагороди для

підприємців, такі як European Enterprise Promotion Awards, створюються стартап-хаби та акселератори, де нові компанії можуть отримати консультації та наставництво. Крім того, працюють онлайн-портали, як-от Your Europe – Business, де підприємці можуть швидко знайти інформацію про початок бізнесу в ЄС.

Рис. 3.1. Сучасні ключові принципи та особливості державного регулювання розвитку МСП в країнах ЄС

Джерело: власна розробка автора.

Державна політика стимулювання МСП в державах ЄС охоплює наступні ключові аспекти [222]:

1) підтримка стартапів, інновацій, досліджень та розробок завдяки розвиненій системі надання фінансування через субсидії, фонди, позики, залучення інвесторів;

2) розвинені механізми надання фінансування підприємців, включаючи надання позик за пільговими умовами, гарантування кредитів, підтримка венчурного бізнесу, фінансування досліджень та розвитку;

3) прозора та проста регуляторна система, яка сприяє легкості ведення бізнесу та зменшенню тиску на бізнес, інформування підприємців про всі доступні схеми та механізми надання допомоги;

4) співпраця між державним, приватним, науковим та громадським секторами в цілях підтримки досліджень, розробок, інновацій, обміну знаннями, технологіями, ресурсами;

5) захист інтелектуальної власності для стимулювання інновацій, впровадження нових технологій;

6) залучення фінансування в межах програм підтримки ЄС;

7) активна діяльність Агенцій регіонального розвитку у контексті регіональної спеціалізації територій.

Процес реєстрації малого бізнесу в країнах ЄС сьогодні значно спрощений. У більшості держав-членів створення компанії займає всього кілька днів. Доступні електронні сервіси для реєстрації, такі як Business Registers чи національні портали e-government, дозволяють швидко оформити всі документи без зайвої бюрократії.

ЄС надає підтримку МСП у підвищенні їхньої ефективності через навчальні та консультаційні програми. Enterprise Europe Network (EEN) допомагає компаніям у пошуку партнерів, впровадженні нових технологій і виході на нові ринки. Крім того, програми цифровізації, такі, як Digital Europe Programme і Horizon Europe, сприяють модернізації бізнес-процесів та впровадженню інновацій.

Політика ЄС «think small first» передбачає врахування потреб МСП при розробці законодавства. Це означає, що закони та нормативні акти спрощуються, а їхня складність адаптується до можливостей малих підприємств. Крім того,

створюються електронні системи для податкової звітності та інших адміністративних процедур, що зменшує навантаження на підприємців.

Малі підприємства отримують спеціальні умови участі у державних тендерах. Встановлюються квоти та преференції для МСП, а участь у тендерах відбувається за допомогою електронних платформ, таких як TED – Tenders Electronic Daily, що робить процес більш прозорим та доступним.

Фінансування МСП у ЄС забезпечується через Європейський інвестиційний фонд (EIF), який надає кредити та гарантії. Програми COSME та Horizon Europe підтримують стартапи та інноваційні підприємства грантами. Також налагоджуються партнерства з банками для спрощеного доступу до кредитів та мікрофінансування.

ЄС забезпечує МСП вільний доступ до всіх країн-членів без додаткових бар'єрів. Єдиний ринок дозволяє продавати товари та послуги по всій Європі завдяки гармонізації стандартів та сертифікації. Це значно розширює потенціал для розвитку бізнесу та сприяє розвитку конкуренції.

Підприємці можуть брати участь у програмах обміну досвідом, таких як Erasmus for Young Entrepreneurs, щоб отримати практичні навички управління. Крім того, виділяються гранти на впровадження інновацій та «зелених» технологій через програми Horizon Europe та European Green Deal, що стимулює екологічно відповідальний розвиток.

ЄС допомагає МСП виходити на міжнародні ринки через Enterprise Europe Network, яка забезпечує пошук партнерів і бізнес-можливостей у інших країнах. Також надається фінансова підтримка для участі у B2B-зустрічах та програмі EU Gateway | Business Avenues, що дозволяє компаніям розширювати свою діяльність за межами Європи.

Європейський Союз приділяє значну увагу впровадженню цифрових технологій у бізнес-процеси, що визначено, насамперед, у стратегії «Європа 2021-2027». Однак наразі країни-члени ЄС нерівномірно використовують цифрові інструменти.

З впровадженням SBA малі та середні підприємства отримують конкретні переваги у своїй діяльності, такі як:

1. Можливість самостійно обирати систему бухгалтерського обліку, яка їм найбільше підходить, особливо якщо вони не можуть дозволити собі великі бухгалтерські відділи.

2. Скорочення паперової роботи та бюрократії (їх обсяг зменшився на 25% з 2012 року), що призводить до економії 7,6 мільярда євро. Крім того, якщо Європейська комісія схвалить кілька запропонованих ініціатив, експерти оцінюють, що економія може зрости до 30,7 мільярда євро.

3. Спрощення процедур сплати ПДВ. Для підприємств з оборотом менше 2 мільйонів євро доступна спеціальна схема відстрочки сплати ПДВ (касовий метод). Також заохочується електронна звітність, що дозволяє заощадити до 18 мільярдів євро.

4. Надання мікрокредитної допомоги, за якою Європейський інвестиційний банк надає кредити до 25 000 євро малим підприємствам (раніше, з 2008 по 2011 рік, сума кредиту становила 30 000 євро).

5. Впровадження правових положень, що забезпечують здійснення платежів кредиторам протягом 30 днів, що сприяє захисту кредиторів. Крім того, в рамках SBA малим підприємствам надаються різні пільги, що допомагають зменшити їх податкове та адміністративне навантаження [235].

Механізми державної підтримки бізнесу розвинених країн світу значно відрізняються від українського досвіду сприяння підприємницькій діяльності, що пов'язано із більшим ступенем політичної стабільності, економічної стійкості, ефективним, результативним публічним управлінням. Вказані чинники забезпечують більш сприятливе середовище господарювання, а політика підтримки МСП зосереджена навколо питань інноваційного росту, інтернаціоналізації та розвитку експортних можливостей, захисту інвесторів та сталості.

Серед ключових програм ЄС щодо фінансової підтримки МСП у 2025 р. можемо виділити наступні:

1. Програма EIC STEP Scale Up. Програма EIC STEP Scale Up пропонує загальний орієнтовний бюджет у розмірі 300 млн. євро на 2025 рік, який зросте до 900 мільйонів євро на 2025-2027 роки. Ця програма підтримує МСП у розширенні високоефективних інновацій.

2. EIC Accelerator 2025. EIC Accelerator 2025 надає фінансування для підтримки МСП у створенні нових ринків або руйнуванні існуючих за допомогою високоефективних інновацій.

3. Фонд МСП 2025. Фонд МСП 2025 пропонує широку підтримку малому бізнесу, включаючи покриття прав інтелектуальної власності (патенти, промислові зразки, торговельні марки).

4. Horizon Europe. Horizon Europe – це рамкова європейська програма з інновацій та дослідницької діяльності, зі значними коштами, виділеними для МСП, що беруть участь в інноваційних проектах.

5. Програма COSME. Програма COSME зосереджена на інтенсифікації конкурентних переваг МСП, а також підтримці інновацій та інтернаціоналізації.

6. Програма «Цифрова Європа». Програма «Цифрова Європа» надає фінансування, спрямоване на впровадження цифрових технологій у бізнес, підвищення їхньої продуктивності та конкурентоспроможності.

7. Європейський соціальний фонд плюс (ESF+). ESF+ зосереджений на підвищенні кваліфікації робочої сили, зменшенні безробіття та сприянні соціальній інтеграції в ЄС.

8. Програма LIFE. Програма LIFE фінансує проекти, пов'язані з навколишнім середовищем та кліматом, спрямовані на підтримку малих та середніх підприємств, які зосереджені на сталому розвитку та зелених інноваціях.

9. Erasmus+. Програма Erasmus+ підтримує навчання та освіту, з особливим акцентом на альянси для інновацій.

10. «Креативна Європа». «Креативна Європа» фінансує проекти в креативному та культурному секторах, надаючи суттєву підтримку малим та середнім підприємствам у цих галузях.

За результатами рейтингування країн ЄС згідно методології розрахунку Індексу інновацій лідерами саме скандинавські країни (Фінляндія 141,66 бали в середньому, Нідерланди 137,84 бали в середньому, Швеція 146,13 балів в середньому) є лідерами – інноваторами завдяки їх ефективній державній політиці стимулювання цього напрямку діяльності підприємств.

Для порівняння, середній бал Німеччини складає 127,96, Іспанії – 93,8 за 2021-2023 роки. Такі високі оцінки досягнуто за рахунок створення сприятливих регуляторних умов ведення бізнесу, та в тому числі завдяки розвиненій системі державної підтримки та фінансування інновацій.

За рейтингом «витрати на НДР публічного сектору» лідирують Фінляндія (130,65), Німеччина (145,7) та Швеція (133,87), Нідерланди отримали дещо нижчу оцінку (100,54). За субіндексом «витрати на венчурний капітал» лідерами виступають Фінляндія (184,22), Нідерланди (170,55), Швеція (175,99), а Іспанія та Німеччина займають дещо нижчі позиції (137,54 та 119,85 бали відповідно). За субіндексом пряма та непряма державна підтримка НДР бізнесу лідером є саме Нідерланди (159,07), інші країни отримали значні нижчі оцінки за цим напрямком публічного управління (Фінляндія 36,96, Німеччина 44,5, Іспанія 62,7, Швеція 83,87), (табл. 3.2).

Країни Європи характеризуються рядом відмінностей у досвіді державного регулювання та стимулювання підприємництва. Для скандинавських країн в цілому характерним є підтримка інноваційної активності підприємств, їх розробок в різних галузях економіки, підтримка інтернаціоналізації бізнесу, проектів сталого розвитку. У Швеції достатньо розвинена державна підтримка інновацій та підприємницької діяльності, система фінансової підтримки стартапів. В країні активно використовуються відкриті дані для стимулювання інноваційної діяльності, підтримки економічних агентів, програми навчання для молодих підприємців.

Швеція здійснює активну підтримку підприємництва та інноваційної діяльності бізнесу за такими основними напрямками державної політики його розвитку:

Таблиця 3.2

Динаміка Індексу інновацій ЄС у Фінляндії, Німеччині, Нідерландах, Іспанії та Швеції у 2020-2024 роках

Індекс та субіндекси	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Середнє значення, 2020-2024 рр
1. Загальний Індекс інновацій	127,8	127,41	129,88	131,14	135,24	130,29
Фінляндія	133,9	137,66	141,68	145,63	144,9	140,75
Німеччина	117,9	127,06	129,04	127,79	127,3	125,82
Нідерланди	141,6	135,41	138,55	139,56	148,1	140,64
Іспанія	94,5	91,77	92,84	96,80	102,4	95,66
Швеція	143,5	145,16	147,31	145,92	153,5	147,08
2.1 Фінансування та підтримка інновацій	115,64	130,90	120,39	125,27	110,4	120,52
Фінляндія	137,4	154,83	120,29	126,29	111,1	129,98
Німеччина	119,8	132,03	112,13	111,90	95,0	114,17
Нідерланди	120,4	122,97	143,14	148,05	126,6	132,23
Іспанія	78,5	96,44	93,18	98,85	103,9	94,17
Швеція	122,1	148,23	133,23	141,23	115,4	132,04
2.1.1 Витрати на НДР в публічному секторі	119,4	113,87	120,65	117,74	115,74	117,48
Фінляндія	137,3	132,26	132,26	127,42	132,8	132,41
Німеччина	148,5	138,71	150,00	148,39	136,1	144,34
Нідерланди	100,0	96,77	104,84	100,00	101,6	100,64
Іспанія	66,4	67,74	80,65	80,65	82,0	75,49
Швеція	144,8	133,87	135,48	132,26	126,2	134,52
2.1.2 Витрати на венчурний капітал	11,26	135,23	163,54	174,12	130,26	122,88
Фінляндія	137,6	163,12	189,72	199,83	150,6	168,17
Німеччина	87,0	105,29	125,48	128,78	100,7	109,45
Нідерланди	143,6	140,35	181,90	189,39	141,3	159,31
Іспанія	91,8	120,70	139,15	152,77	114,9	123,86
Швеція	96,3	146,72	181,42	199,83	143,8	153,61
2.1.3 Пряма та непряма державна підтримка НДР МСП	-	73,71	74,50	84,05	79,82	78,02
Фінляндія	-	33,28	30,50	47,10	37,0	36,97
Німеччина	-	43,73	45,91	43,86	40,1	43,4
Нідерланди	-	151,71	154,95	170,56	137,8	153,75
Іспанія	-	59,20	61,91	67,00	116,4	76,12
Швеція	-	80,63	79,24	91,73	67,8	79,85

Джерело: розраховано автором за даними [219-220].

- 1) інвестиції в наукові дослідження та розробки, фінансування підприємств, які їх здійснюють;
- 2) фінансування стартапів завдяки розвиненій системі фінансової підтримки (гранти, позики, витрати на венчурний капітал, інвестиції в нові технології);
- 3) прозорість, простота регуляторної системи завдяки спрощенню адміністративних процедур, створення стабільних регуляторних умов господарювання [240].

У Швеції достатньо розвинене нормативно-правове середовище, що забезпечує стимулювання підприємництва, його інноваційної активності, зростання бізнесу, особливо стартапів та МСП. В країні створені прозорі та легкі умови ведення бізнесу, а саме: прості адміністративні процедури відкриття підприємств завдяки ефективній роботі Офісу реєстрації компаній Швеції (Bolagsverket), що пропонує комплексні рекомендації та послуги для підприємців, які хочуть почати свій бізнес; прості процедури отримання доступу до електроенергії, реєстрації власності, отримання кредитів, сплати податків (всього 6 податкових платежів протягом року, ставка податку на прибуток складає 13,1%), прості умови здійснення міжнародної торгівлі.

У підтримці бізнесу беруть участь кілька регуляторних органів, крім Офісу реєстрації компаній, а саме Податкове агентство Швеції (Skatteverket) відповідає за оподаткування, надаючи чіткі рекомендації та консультації щодо корпоративних податків, ПДВ та інших питань, пов'язаних з податками; Шведське агентство економічного та регіонального розвитку (Tillväxtverket) надає ресурси та підтримку для розвитку бізнесу, в основному зосереджуючись на інноваціях та міжнародній експансії [248].

Швеція, як держава-член Європейського Союзу (ЄС), надає підприємствам доступ до єдиного ринку цього інтеграційного формування, керуючись спільними правилами торгівлі, експорту, імпорту, здійснення інвестицій за стандартами ЄС, що в цілому позитивно позначається на транскордонній комерційній діяльності та залученню іноземних інвестицій.

Ще один важливий напрямок державної політики стимулювання бізнесу Швеції – цифровізація всіх видів економічної діяльності, що в цілому відповідає загально європейському тренду до розвитку цифрової економіки та цифрового врядування.

В Швеції створені сприятливі умови оподаткування, особливо для МСП та стартапів. Країна пропонує конкурентоспроможну ставку корпоративного податку, встановлену на рівні 20,6% від усього обсягу доходів станом на 2021 рік, яка застосовується до всіх компаній-резидентів. Цей показник є одним з найнижчих у ЄС, та сприяє залученню інвестицій в корпоративний сектор [248].

Наступні переваги державної політики підтримки підприємництва - податкові пільги для здійснення досліджень і розробок, інновацій, які визнанні в країні рушієм економічного зростання. Компанії можуть отримати ряд переваг від відрахувань на витрати на НДДКР, включаючи зарплату співробітників, які беруть участь у дослідницьких проектах. Такий інструмент стимулювання бізнесу спрямований на залучення інвестицій в нові технології та інноваційні рішення [240].

Податок на додану вартість (ПДВ) у розмірі 25% зі зниженими ставками 12% та 6% для окремих товарів та послуг (харчування, готелі, культурні заходи) стимулює відповідні види діяльності підприємств у Швеції. Роботодавці також зобов'язані сплачувати внески на соціальне страхування, які покривають різні випадки страхування для працівників (медичне, пенсійне, страхування на випадок безробіття) [248]. В країні також діє ефективна політика оподаткування міжнародного бізнесу. Податкові угоди Швеції з понад 80 країнами мінімізують ризик подвійного оподаткування для міжнародних компаній. В поєднанні з участю країни у внутрішньому ринку ЄС це сприяє більш дієвій транскордонній торгівлі та інвестиційній діяльності [248].

Урядом Швеції впроваджено безліч інструментів стимулювання для підтримки стартапів і МСП на різних етапах їх життєвого циклу як ключових суб'єктів розвитку національної економіки (гранти, позики, програми надання

податкових пільг, підтримка інновацій та інтернаціоналізації діяльності підприємств тощо).

Державні установи, зокрема Шведське агентство економічного та регіонального розвитку (Tillväxtverket) та Інноваційне агентство (Vinnova, Swedish Governmental Agency for Innovation Systems), надають гранти та позики для стартапів і МСП. Ці види фінансової підтримки спрямовані на стимулювання інновацій, експорту та розширення діяльності підприємств за межами країни.

Особлива увага приділяється проектам, які відповідають пріоритетам Швеції, таким як сталість, цифровізація та міжнародна конкурентоспроможність. Tillväxtverket створене як урядова агенція під керівництвом Міністерства клімату та підприємництва, виконує ряд повноважень за такими напрямками державної політики: політика підприємництва, політика регіонального розвитку та політика розвитку сільської місцевості [240; 248].

Шведське агентство економічного та регіонального розвитку, відповідає за два фонди ЄС, Європейський фонд регіонального розвитку (регіональний фонд) і Фонд справедливого переходу. Відносно нещодавно створений Фонд справедливого переходу (2021 рік) реалізовує одну програму підтримки промисловості та регіонів із дуже високими викидами вуглекислого газу в країні, зокрема через Фонд відбувається фінансування металургійної промисловості у Норботтені, мінеральної промисловості на Готланді та металургійної промисловості у Вестерботтені. Фонд розпочав свою діяльність у 2021 році та діятиме до 2030 року з загальним обсягом інвестування близько 156 млн. євро у поєднанні з національним фінансуванням [240; 248].

Європейський фонд регіонального розвитку (Регіональний фонд), що діє на підставі політики згуртованості ЄС, має на меті реалізацію дев'яти програм, з яких вісім регіональних та одна національна, кожна з яких передбачає підтримку кількох округів. Регіональний фонд допомагає різним зацікавленим сторонам в реалізації проектів захисту навколишнього середовища, клімату, розвитку підприємництва, навичок, передових досліджень або доступу до широкосмугового зв'язку.

Стартапи у Швеції можуть скористатися програмами податкових пільг, розробленими для скорочення рівня фіскального навантаження на бізнес на його ранніх етапах розвитку. в межах відповідних програм пропонуються такі інструменти, як відстрочення оподаткування прибутку та зниження внесків на соціальне страхування для перших працівників, що дозволяє підприємствам реінвестувати свої прибутки в зростання та розвиток.

Уряд активно підтримує інновації через розробку різних програм та ініціатив, а також інфраструктури розвитку бізнесу: інкубаторів, інноваційних центрів, програми партнерства з університетами та дослідницькими установами. Ці програми забезпечують не тільки фінансову підтримку, але й надають доступ до передових досліджень і технологій (табл. 3.3).

Підтримка міжнародного розширення діяльності для МСП, які прагнуть вийти на нові ринки збуту: для цього у Швеції створено відповідне державне агентство Business Sweden, що надає підприємства різні форми підтримки, наприклад, аналіз ринку, допомогу в стратегічному плануванні та налагодження співпраці з потенційними партнерами та клієнтами в різних країнах світу [210].

Таблиця 3.3

Стимулювання та підтримка підприємницької діяльності у Швеції,
Нідерландах та Фінляндії

Країна	Вид політики стимулювання розвитку бізнесу	Основні механізми державного стимулювання підприємництва: важелі та інструменти
Швеція	Прогресивна: цифровізація та інновації; екологічна стійкість та сталий розвиток; гендерна рівність та різноманітність; регулювання ринку праці; прозорість та корпоративне управління; інвестиції, міжнародна торгівля; акцент на стартапах та МСП	Сприятливі умови оподаткування, особливо для МСП та стартапів: ставка корпоративного податку на рівні 20,6% від усього обсягу доходів; податкові пільги для здійснення досліджень і розробок, інновацій; відрахування на витрати на НДДКР, включаючи зарплату співробітників, які беруть участь у дослідницьких проектах; ПДВ у розмірі 25% зі зниженими ставками 12% та 6% для окремих товарів та послуг

Продовження таблиці 3.3

		Надання грантів та позик через механізми підтримки в рамках роботи Шведського агентства економічного та регіонального розвитку та Інноваційного агентства (Vinnova, Swedish Governmental Agency for Innovation Systems)
Нідерланди	Прогресивна: підтримка МСП, стартапів, їх інновацій, досліджень та розробок, розвинені види та типи державної підтримки, оподаткування, субсидювання, залучення фінансових ресурсів за програмами ЄС. В країні діють спеціальні умови ведення та підтримки бізнесу за секторами економіки	В країні в цілях фінансування бізнесу розроблено: податкові схеми та стимули; механізми державного, приватного фінансування та залучення інвесторів та надання позики; механізми управління боргом; субсидії. Для сприяння ведення бізнесу в країні запропоновано такі види податкової підтримки: допомога по догляду за дитиною для підприємців; програма субсидій в межах Спільної сільськогосподарської політики (GLB); компенсація витрат eHerkenning; схема дострокового виходу на пенсію (RVU); допомога підприємцю; фінансова підтримка для самозайнятих професіоналів (Bbz); надбавка на право власності на приватний бізнес; податковий кредит на дослідження та розробки (WBSO); схема малого бізнесу (KOR); інвестиційний кредит на малі проекти (KIA); звільнення від прибутку МСП
Фінляндія	Дієва державна політика підтримки інновацій, розвитку знань та навичок, реалізація заходів на сферу досліджень та розробок, розвитку бізнесу, промисловості. Витрати на НДР визначені в розмірі 4% від ВВП до 2030 року	Державне фінансування НДР, залучення коштів приватного сектору, спрощення регулювання НДР, державні закупівлі, покращення управління в сфері захисту інтелектуальної власності, розвиток компетенцій, талантів, підтримка стартапів, програми Академії Фінляндії, програми підтримки бізнесу та програми підтримки ЄС

Джерело: систематизовано автором за даними [234; 208; 211; 215; 216; 111-114; 116-117;

224-226; 232; 238; 240; 246; 248].

Досвід Швеції демонструє активну державну підтримку розвитку стартапів та цифровізації, окрім пільгових ставок кредитування, окремі інституції надають консультації щодо можливостей розвитку бізнесу. Для повоєнного розвитку підприємництва України дана модель підходить як взірць всебічної комплексної підтримки розвитку МСП, проте залучення такої великої кількості інституцій вимагає значного капіталу на забезпечення їхнього функціонування, який недоступний для України як під час війни, так і в найближчий час після її завершення.

В Нідерландах створено сприятливі для підприємництва умови господарювання та впроваджено різноманітні інструменти стимулювання інноваційної активності стартапів, програми підтримки економічних агентів [212].

В Нідерландах існує прогресивна політика стимулювання бізнесу, яка сприяє розвитку підприємництва, інновацій, сталого розвитку регіонів, імпорту, експорту, передбачаючи наступні основні механізми підтримки: податкові схеми та стимули; механізми державного, приватного фінансування, залучення інвесторів та механізми надання позики; механізми управління боргами; субсидії на дослідження та розробки, захист навколишнього середовища, підтримку сектору енергетики.

Зокрема, в Нідерландах запроваджено безліч схем субсидіювання в сфері здійснення досліджень та розробок, а саме: субсидії на інновації в сільському господарстві (Північний Брабант); програма Цифрова Європа; субсидії для підтримки вітчизняної журналістики; програма субсидіювання сектору охорони здоров'я (ЄС EU4Health); схеми субсидій Eurostars та GlobalStars; схема кредитування інновацій; субсидії в рамках дослідницької програми ІТЕА4; підтримка державно-приватного партнерства на дослідження та розробки; субсидії для підтримки інновацій малого бізнесу; стимулювання інновацій МСП для регіональних, провідних секторів; МСП-ваучери на права інтелектуальної власності; позика Starterslift (Середній Західний Брабант); схема субсидій для сталого розвитку та інновацій в регіонах Оверейсел і Гелдерланд; програма єдиного ринку субсидій (SMP); субсидії на стійкий розвиток та інновації в північних регіонах Нідерландів; субсидії на сталий розвиток та інновації в південних регіонах Нідерландів; схема субсидій для підтримки сталого суднобудування; схеми субсидіювання промисловості [212; 249].

Державне фінансування бізнесу в країні передбачає активну роботу Агенцій регіонального розвитку (Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen, ROMs), які зобов'язуються стимулювати економічний розвиток регіону. У Нідерландах створено 9 Агенцій, які співпрацюють між собою в рамках функціонування платформи ROM Nederland шляхом стимулювання інновацій, інвестицій та інтернаціоналізації бізнесу. Тож, Агенції регіонального розвитку Нідерландів надають допомогу місцевим, міжнародним підприємствам знайти орієнтири, залучити фінансові ресурси, здійснити пошук працівників, розбудувати ділову мережу, залучити інвесторів для розробки інноваційних продуктів, послуг, налагодити роботу з логістичними операторами тощо. Агенції зосереджуються на сильних сторонах регіонів. Наприклад, розташування провінції Лімбург сприяє розвитку торгівлі та логістики, межуючи з Бельгією, Німеччиною та Люксембургом. Північний Брабант – один з найбільш інноваційних технологічних кампусів у Європі) High Tech Campus Eindhoven) [232].

Серед напрямків державного фінансування – діяльність стартапів. У Нідерландах термін стартап використовується не лише для нових підприємств, а спеціально використовується для компаній, які є інноваційними, як правило, у технологічних рішеннях або використовують інноваційні методи виробництва. В цілях підтримки інноваційних підприємств держава надає підтримки в різні періоди їх функціонування (як період започаткування бізнесу, так і розширення діяльності).

Серед основних типів фінансування стартапів: інноваційні кредити (для підтримки державних стартапів зі складними інноваційними проектами, мінімальний обсяг 150 тис. євро); підтримка Голландського фонду доброго розвитку місцевих компаній, які виходять на нові ринки, зокрема країн, що розвиваються, здійснюють експорт та імпорт товарів (Dutch Good Growth Fund, DGGF); фінансова підтримка для самозайнятих професіоналів (Bbz) [225; 238].

Серед інших форм державного фінансування Нідерландів: програма InvestHorizon, що фінансується Європейською Комісією спільно з Eureka для сприяння фінансуванню для окремих компаній, що здійснюють діяльність у високо технологічному секторі для підвищення їх готовності до залучення інвестицій та

налагодження відносин з інвесторами; фонди фінансування венчурних фірм на початкових етапах діяльності; компенсація витрат eHerkenning; кредит на перезапуск діяльності МСП через пандемію; схема надання кредитних гарантій для сільського господарства (BL) за такими типами кредитів, як стандартна кредитна гарантія, кредитна гарантія плюс, гарантування інновацій в аграрному секторі; позика на розвиток культурного капіталу; Голландський фонд торгівлі та інвестицій (DTIF), що пропонує позики, гарантування позик, фінансування імпорту, експорту для виходу на зовнішні ринки; Голландська венчурна ініціатива; відшкодування збитків внаслідок стихійного лиха; погашення кредитів у зв'язку з негативним впливом пандемії; відшкодування постійних витрат (Reimbursement Fixed Costs, TVL); схема надання тимчасової підтримки для фінансування основних витрат (Temporary support for essential costs, TONK); відшкодування для підприємців у постраждалих секторах економіки; позика Starterslift (в регіоні Середній Західний Брабант); стартові кредити для підприємств культури; позика TMI Proof of concept fund Flevoland (POC Fonds); схема субсидій фонду Wadden STUW в декількох регіонах країни для проектів сталого розвитку, наприклад, стійка енергетика, підтримка ландшафтів, екологічні проекти (Фрісландія, Гронінген, Північна Голландія) [214; 215; 216; 220; 252].

Для підприємців аграрного сектору існує можливість залучення фінансування в рамках програми надання субсидій згідно Спільної сільськогосподарської політики (Gemeenschappelijk landbouwbeleid, GLB) ЄС, що визначає певні умови для отримання фермерами підтримки через прямі виплати. Ці умови заохочують фермерів дотримуватися стандартів ЄС щодо безпечних, здорових і доступних продуктів харчування, а також передбачають фінансування для бізнесу, що стабільно веде власну діяльність в країні.

Прямі виплати забезпечують більший рівень прибутковості сільського господарства, одночасно гарантуючи продовольчу безпеку на всій території Європи. Програма складається з 3 основних компонентів, які діють у кожній державі-члені ЄС, з не обов'язковими додатковими схемами надання субсидій: основна схема надання субсидій; схема сталого землекористування (озеленення); схема субсидіювання молодих фермерів.

Таким чином, в Нідерландах прогресивна розвинена державна політика підтримки та стимулювання бізнесу в різних секторах економіки з акцентом на інноваціях, дослідженнях та розробках, сталому розвитку, наданні допомозі високо технологічним секторам економіки та стартапам. Досвід Нідерландів схожий з досвідом Швеції, проте пріоритетним напрямом у Нідерландах є розгалужена система субсидіювання, яка покриває витрати бізнесу на розвиток, усунення збитків внаслідок стихійного лиха чи пандемії. Передбачена підтримка для догляду за дитиною, що стимулює батьків розвивати підприємництво та поєднувати його з свідомим батьківством. Загалом система субсидій може бути запозичена для розвитку МСП в Україні, хоча в умовах післявоєнного дефіциту бюджету необхідно обрати найбільш виправдані схеми субсидій, які б підходили для значної частки МСП та були уніфікованими та спрощеними.

У Фінляндії створено сприятливе бізнес-середовище розвитку підприємництва, стимулювання його інноваційної активності, через різні форми державної підтримки підприємств, програми навчання, консультацій для надання допомоги суб'єктам господарювання. Міністерство зайнятості та економіки Фінляндії відповідає за регулювання економічної діяльності [112].

Конкурентоспроможність Фінляндії на світовому ринку забезпечується дієвою державною політикою підтримки інновацій, розвитку знань та навичок, тому уряд реалізовує заходи та здійснює витрати на сферу досліджень та розробок як вагомому фактору продуктивності, розвитку бізнесу, промисловості, забезпечення суспільного добробуту. Для створення ефективного та сприятливого інноваційного середовища держава витрачає 4% від ВВП на дослідження та розробки, що забезпечує підтримку інноваційної діяльності підприємств [208].

Серед основних інструментів підтримки інноваційної активності бізнесу – державне фінансування наукових досліджень, залучення коштів приватного сектору для їх підтримки, створення середовища, сприятливого для проведення розробок, наукових пошуків, відповідні регуляторні норми, державні закупівлі, покращення управління в сфері захисту інтелектуальної власності, розвиток компетенцій, талантів, підтримка стартапів. Як наслідок створення сприятливих умов ведення

бізнесу, в країні створено розвинену інноваційну екосистему, в якій дослідницькі центри, університети, великі корпорації, державні установи співпрацюють в цілях розробки інновацій.

У Фінляндії використовуються наступні стимули підтримки інноваційної активності бізнесу в межах інноваційної політики: фінансування досліджень та розробок; програми Академії Фінляндії (агенція в підпорядкуванні адміністративного відділення Міністерства освіти, науки та культури Фінляндії, що здійснює фінансування наукових досліджень, здійснює експертизу в науковій сфері), програми підтримки бізнесу та програми підтримки ЄС. Центри економічного розвитку, транспорту та навколишнього середовища (Centres for Economic Development, Transport and the Environment, ELY Centres) і регіональні ради використовують фонди регіональної та структурної політики ЄС для підтримки науково-дослідної діяльності компаній і корпорацій.

Крім того, стимулами для розвитку підприємництва є сприятливе для інновацій регуляторне середовище функціонування, мережі та платформи співпраці, які надають можливості для співробітництва підприємств з іншими зацікавленими сторонами. Відтак, за оцінками рівня інноваційності ЄС у 2023 році Фінляндія знаходиться серед лідерів в цій сфері поряд з Нідерландами, Швецією, Бельгією та Данією [217; 220; 228; 246; 250].

Мета Закону про фінансування досліджень і розробок Фінляндії передбачає досягнення витрат на НДР в розмірі щонайменше 4% від ВВП до 2030 року, збільшення продуктивності, зайнятості, податкових надходжень. Державні інвестиційна політика та відповідні заходи в цій сфері є підґрунтям довгострокового розвитку бізнесу, а також забезпечують розподіл ризиків, з якими стикаються компанії та корпорації, сприяють стимулюванню діяльності у сферах, де недостатніми є обсяги приватного фінансування [226; 247].

У Фінляндії також діє Програма ЄС для фінансування технологічних розробок, масштабування інновацій, міжнародного зростання бізнесу, підтримки передових досліджень, міжнародної мобільності дослідників «Горизонт», «The Horizon Europe program (2021-2027)». Наприклад, компанії, університети, науково-дослідні інститути

та представники державного та громадського секторів можуть подати заявку на фінансування в рамках програми.

Національний офіс зв'язку з програмою Horizon Europe – дослідницькими та інноваційними програмами ЄС EUTI – працює в державній організації Business Finland (Ділова Фінляндія), пропонуючи безкоштовні послуги суб'єктам господарювання, які зацікавлені у фінансуванні за рахунок коштів ЄС та реалізації проектів. Загалом в 2023 році обсяг фінансування, здійснений через державну організацію Business Finland, склав 726 млн. євро, а частка фінансування компаній становила 599 млн. євро, з них 416 млн. євро припадало на фінансування інновацій (94 млн. євро на стартапи, 143 млн. євро на МСП, 184 млн. євро – на великі компанії). У 2021-2022 роках інвестиції в НДР підприємств за рахунок механізму підтримки підприємництва Business Finland зросли на 16,4% [234; 208].

Для підтримки інноваційної діяльності у Фінляндії створено сприятливе регуляторне середовище, що стало важливим конкурентним фактором на міжнародному рівні. Національна дорожня карта досліджень, розвитку та інновацій (2020-2023 рр.) стала основою для створення нових регуляторних умов ведення бізнесу, мета якого – просування нової практики регулювання діяльності суб'єктів господарювання та оцінка впливу досліджень та інновацій на їх функціонування. Урядом країни розроблено відповідний Проект «Практика регулювання, сприятливого для інновацій, у секторах, що розвиваються».

Таким чином, в Фінляндії впроваджена прогресивна концепція та політика стимулювання бізнесу, яка сприяє його розвитку та інноваційній активності підприємств. Державна політика стимулювання бізнесу країни зосереджена на таких аспектах:

- 1) розвиток інноваційної екосистеми в цілях обміну знань, трансферу технологій між різними секторами економіки, активними учасниками якої є дослідницькі центри, університети, стартапи та великі корпорації;
- 2) фінансова підтримка стартапів та інновацій завдяки фінансовим інструментам їх підтримки (гранти, субсидії, позики, венчурний капітал);

3) освіта та наукові дослідження й розробки для підтримки інновацій, сприяння співпраці між університетами та підприємствами;

4) розвинена система захисту прав на інтелектуальну власність для стимулювання інновацій, впровадження нових технологій;

5) підтримка МСП завдяки реалізації спеціальних програм надання допомоги МСП (консультації, фінансування, розширення доступу до нових ринків збуту, зокрема завдяки механізму державних закупівель);

б) залучення коштів ЄС в рамках програми «Горизонт».

Досвід Фінляндії демонструє важливу роль інноваційних проектів для створення сприятливого бізнес середовища. Україна може перейняти досвід створення науково-дослідних кооперацій між університетами та підприємствами. В умовах пріоритетності виділення коштів на відбудову, співпраця вітчизняних науково-дослідних інститутів є перспективною з точки зору розробки інновацій.

Дещо іншою є підтримка МСП в таких державах, як ОАЕ, Нова Зеландія, Японія. Коротко її охарактеризуємо.

МСП в Об'єднаних Арабських Еміратах процвітають завдяки повній підтримці та допомозі з боку уряду та інших секторів. Країна пропонує своїм МСП динамічне та позитивне бізнес-середовище, створюючи політику для спрощення ведення бізнесу, доступні фінансові позики та ширшу інтеграцію в бізнес-компанію. Це свідчить про те, що підтримка МСП вбачається ключовим пріоритетом ОАЕ у контексті створення робочих місць та економічної та соціальної згуртованості, загального економічного зростання. МСП створює багато робочих місць, впроваджує інновації та навички, розширює податкову базу, а також збільшує та підживлює конкуренцію на ринку.

Усі ці фактори сприяють економічному зростанню країни, яка прагне стати центром підприємницьких проектів та однією з найкращих підприємницьких екосистем у світі. Згідно з даними, опублікованими Міністерством економіки ОАЕ (МоЕ) у 2019 році, цей сектор представляє понад 94 відсотки компаній країни, що не стосуються нафти та забезпечує роботою понад 86 відсотків приватних працівників.

Уряд визнає внесок цього сектору в місцеву економіку, тому створює різні ініціативи та програми для подальшої підтримки МСП (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Механізми стимулювання розвитку МСП (досвід об'єднаних Арабських Еміратів)

Джерело: створено автором на основі [251].

Вільні зони відіграють життєво важливу роль у розвитку сектору МСП, підтримуючи їхню продукцію та сертифікуючи їхні послуги. Протягом першого кварталу цього року Вільна зона Аджмана забезпечила 56% своїх закупівель у МСП.

AFZ підкреслює важливість стимулювання та підтримки МСП, які становлять значну частину бізнес-спільноти країни. AFZ продовжує надавати послуги та допомогу в економічному зростанні понад 5000 підприємств у своїх зонах, в рамках своїх зусиль щодо розширення можливостей національного бізнесу, включаючи МСП. Ці ініціативи та внески відповідають зобов'язанням AFZ щодо підтримки національного підприємництва та збільшення динаміки МСП, відповідно до стратегії уряду ОАЕ.

Досвід ОАЕ з повної державної підтримки МСП є цікавим та найбільш ефективним в умовах під час та після закінчення війни за Незалежність України. ОАЕ зосередились на повній державній підтримці та супроводу від моменту створення підприємства Спрощення податкового законодавства та сприяння інтеграції нового бізнесу на ринок з боку держави, на нашу думку, може продемонструвати високу ефективність.

У Новій Зеландії держава активно підтримує МСП через комплекс фінансових, консультаційних та освітніх заходів. Основною метою цих ініціатив є стимулювання підприємницької активності, розвиток інновацій та вихід на міжнародні ринки. Фінансова підтримка надається через різні гранти, субсидії та податкові пільги.

Наприклад, стартапи можуть отримати гранти через мережу Regional Business Partner Network, яка допомагає підбирати програми, що відповідають специфіці бізнесу, часто з вимогою співфінансування з боку підприємця. Окремо підприємства мають змогу скористатися податковими знижками на інвестиції у нове обладнання, що стимулює модернізацію та розширення виробництва. Для самозайнятих осіб існує спеціальна програма Self-Employment Start-up Payment, яка покриває стартові витрати для тих, хто відкриває власний бізнес за складних економічних умов [223], (див. рис. 3.3).

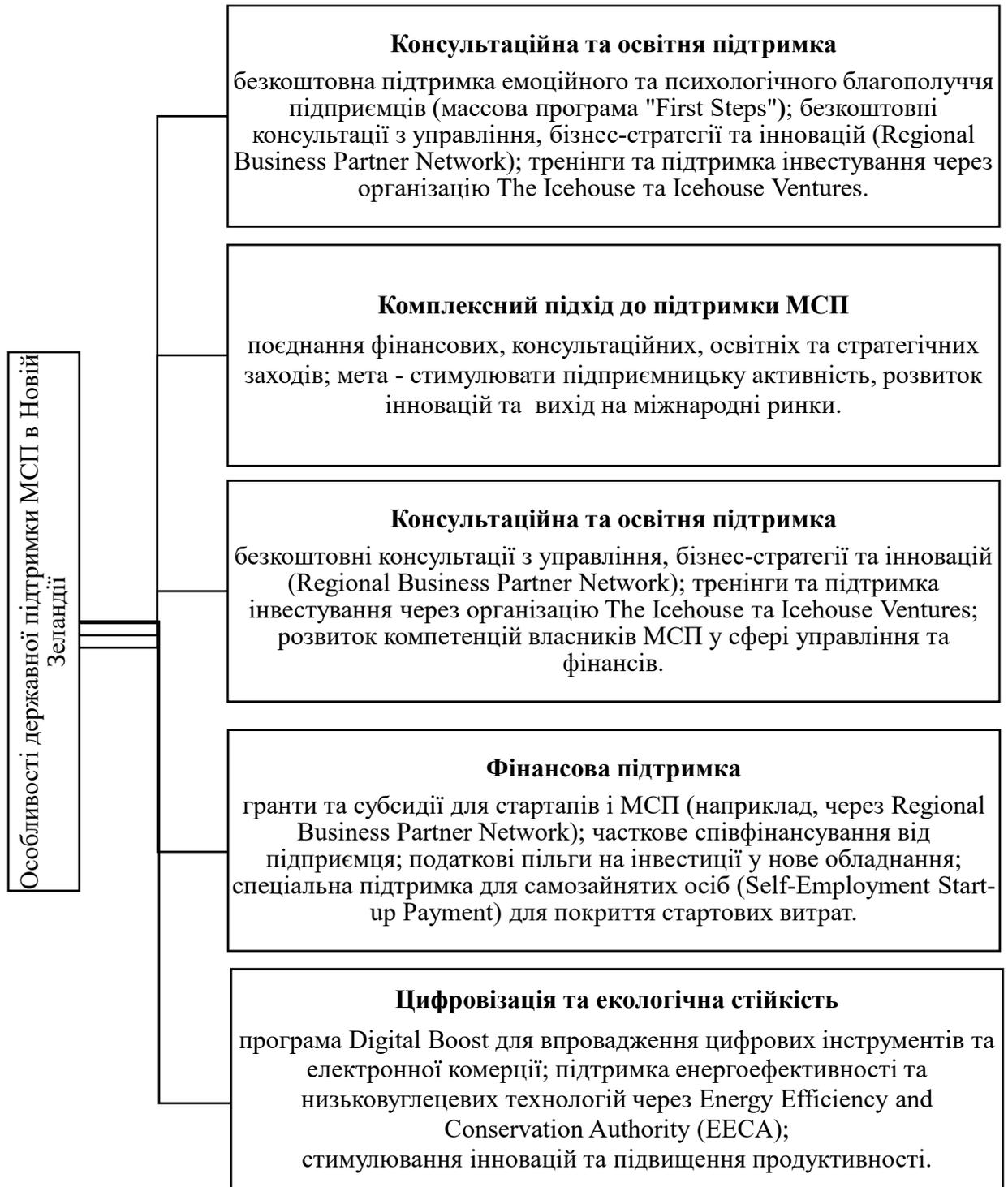

Рис. 3.3. Механізми стимулювання розвитку МСП (досвід Нової Зеландії)

Джерело: створено автором на основі [213].

У багатьох країнах підтримка МСП зосереджена переважно на фінансових та консультаційних аспектах. Однак у Новій Зеландії розуміють, що емоційне та психологічне здоров'я підприємців безпосередньо впливає на їхню здатність приймати ефективні рішення, управляти стресом та вести бізнес у складних умовах. Тому інтеграція психологічної підтримки є інноваційним підходом, який відрізняє Нову Зеландію від багатьох інших країн у сфері державної підтримки МСП.

Уряд Нової Зеландії визнає, що емоційне та психологічне благополуччя підприємців є критично важливим для успіху їхнього бізнесу. З цією метою було розроблено програму «First Steps», яка надає підприємцям, менеджерам та їхнім співробітникам концепції укріплення ментального здоров'я та зниження стресу. Ця ініціатива спрямована на профілактику кризових ситуацій та підтримку емоційного благополуччя в умовах високого навантаження та стресу, з якими стикаються підприємці. Крім цього мережа Regional Business Partner Network пропонує безкоштовні консультації з управління, бізнес-стратегії та інновацій.

Організація The Icehouse проводить тренінги для власників МСП і підтримує залучення інвестицій через групу ангельських інвесторів Icehouse Ventures. Окрему увагу приділено цифровізації та екологічній стійкості бізнесу. Програма Digital Boost сприяє впровадженню цифрових інструментів і електронної комерції, що підвищує продуктивність, а Energy Efficiency and Conservation Authority (EECA) підтримує підприємства у зменшенні екологічного впливу та впровадженні низьковуглецевих технологій. Таким чином, підтримка МСП у Новій Зеландії є комплексною, поєднуючи фінансові стимули, консультації, навчання та сприяння міжнародному розвитку, що створює сприятливі умови для зростання та інноваційної діяльності бізнесу.

Для України досвід Нової Зеландії з психологічним супроводом має не аби яке значення, оскільки люди під час війни за Незалежність України перебувають у постійному стресі, що збільшує страх не лише щодо безпекової ситуації, а і розпочинати нову справу. Багато підприємців, які втратили бізнес внаслідок воєнних дій досі оговтуються від пережитого та не наважуються на поновлення підприємницької діяльності. Саме залучення цієї категорії осіб може мати значний

вплив на розвиток МСП, оскільки вони мають досвід у підприємстві, тому психологічна підтримка доцільна для запозичення.

У Японії державна підтримка МСП є ключовим вектором економічної політики, адже МСП займає частку понад 99% бізнесу країни [227]. На інституційному рівні державна політика зосереджена в Агентстві з питань МСП при Міністерстві економіки, торгівлі та промисловості (див. рис. 3.4).

Рис. 3.4. Механізми стимулювання розвитку МСП (досвід Японії)

Джерело: створено автором на основі [209; 243].

Воно пропонує податкові пільги для інвестування в обладнання та дослідження, консультації з управління та кадрових стратегій, субсидії для стартапів і програми виходу на міжнародні ринки. Паралельно діє SME SUPPORT JAPAN (SMRJ) – організація, що реалізує практичні інструменти підтримки: інкубатори для стартапів, гарантії кредитів, програми венчурного фінансування та консалтинг. Лише через фонди SMRJ вже залучено понад 1,2 трильйона єн для близько 7 тисяч компаній.

Окрему роль відіграють інститути інновацій та розвитку: Innovation Network Corporation of Japan (INCJ) здійснює фінансування глибоких технологій, маючи можливість інвестувати близько 1,9 трильйона єн, а Regional Economy Vitalization Corporation of Japan (REVIC) допомагає регіональним підприємствам проходити реструктуризацію. Крім того, державний Japan Finance Corporation (JFC) надає пільгові кредити малим і мікропідприємствам, а також аграрному сектору.

Узагальнюючи вищевикладене, можемо визначити засади застосування зарубіжного досвіду (держав ЄС) для удосконалення механізмів державного стимулювання розвитку МСП: стимулювання інтернаціоналізації та експортного потенціалу бізнесу; цифровізація та діджиталізація усіх сфер розвитку МСП; пріоритетність МСП у законодавстві держав та підтримці, порівняно з великими підприємствами; численні програми підтримки підприємницької культури та стартапів; спрощення адміністративних процедур (дерегуляція); розширення можливостей фінансування шляхом кредитування та гарантій, програм інвестицій і грантів; доступ МСП до державних закупівель; підтримка інновацій; екологічність та інклюзивність розвитку.

3.2. Деретуляція як напрям стимулювання розвитку МСП в Україні

Процеси реформування підходів до дерегуляції розпочалися в Україні з 2015 року, коли було ухвалено Постанову КМУ «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності» від 28 січня 2015 року №42, а також затверджено плани заходів з дерегуляції в 2016 році та 2019 році [27]. Законодавчі зміни полягали в

дерегулюванні господарської діяльності, гармонізації норм з правом ЄС, покращення умов ведення бізнесу. Зокрема, в 2016 році план заходів передбачав спрощення умов ведення підприємництва в аграрній галузі; адміністративних процедур шляхом вдосконалення, оптимізації дозвільних процедур, скасування окремих адміністративних процедур тощо; спрощення умов діяльності в будівельній галузі, нафтогазовому секторі, електроенергетиці, надрокористуванні, у сфері ІКТ, харчовій промисловості; покращення процедур контролю та нагляду; розширення можливостей фірм в участі в публічних закупівлях.

Завдання реформи дерегуляції бізнесу полягало у зміні та модернізації системи державного нагляду та контролю та відхід від каральних методів регулювання до превентивних, попереджувальних, заохочувальних. Складовою реформування системи державного контролю визначено перегляд сфер відповідальності органів контролю за окремими сферами регулювання бізнесу. Міжвідомча робоча група здійснює перегляд функцій повноважних органів регулювання в цілях спрощення інструментів впливу на діяльність сучасного бізнес-сектору. Завдяки діяльності Офісу з ефективного регулювання в Україні сформовано цілісну концепцію дерегуляції бізнесу (Regulation concepts), забезпечення реалізації якої відбувається через комплексне оцінювання державного регулювання за окремими секторами, сегментами економіки, ринками та з використанням потрібних інструментів регулювання. Ця концепція передбачає вирішення наявних проблем регулювання бізнесу (рис. 3.5).

В рамках створеної концепції передбачено стандартизацію взаємодії держави та бізнесу шляхом запровадження уніфікованих адміністративних процедур з виключенням зловживань з боку влади. Інструменти регулювання підлягатимуть впорядкуванню, використанню за призначенням та створенню цілісної панелі таких засобів. Хаотичність у використанні санкцій буде змінено на посилення адміністративної відповідальності підприємств за їх діяльність.

Концепцію також передбачено перерозподілення функцій між КМУ та ВРУ в системі врегулювання. Запровадження циклічності регуляторної політики вирішить питання частотої зміни правил ведення бізнесу. Більше ніж 30%

незаконних, неактуальних нормативних актів будуть скасовані або замінені. Оцінка регуляцій буде проводитись з точки зору наслідків впливу на бізнес та фіскальні ефекти. Створення ефективного регулювання в Україні також передбачає підвищення якості, доступності та довіри до інформації бізнесу [43].

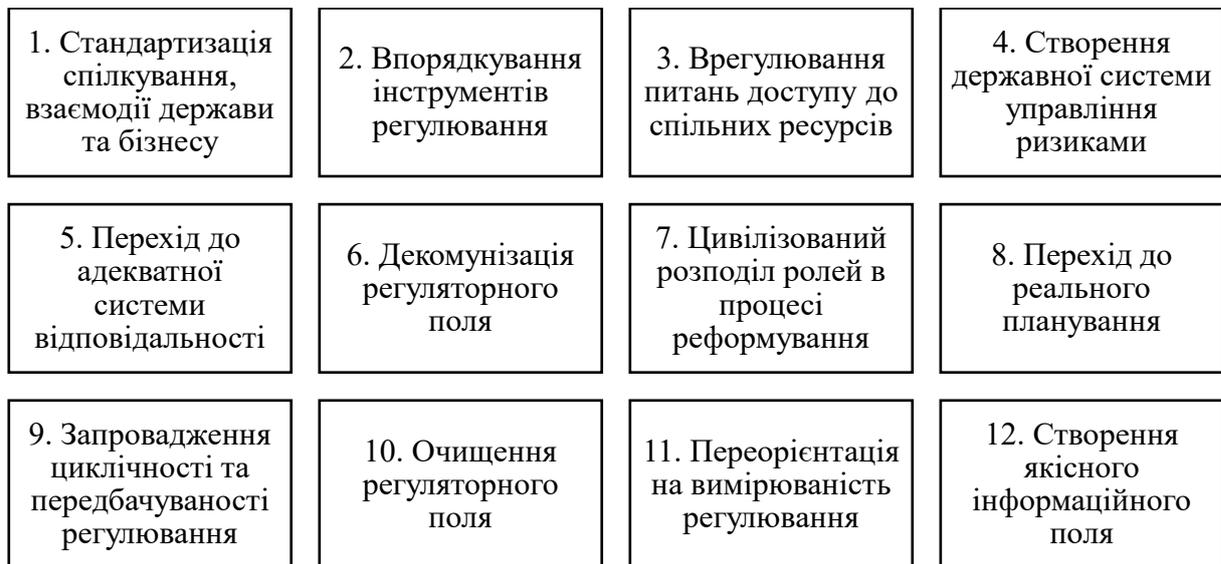

Рис. 3.5. Концепція ефективного регулювання України: ключові ідеї
Джерело: подано автором за даними [43].

У 2023 році прийнято розпорядження «Про внесення змін до плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату» (Розпорядження КМУ від 31 січня 2023 року №89-р). Протягом 1 кварталу 2023 року виконано лише 3 заходи із передбачених на цей період 8 (всього в новому плані заплановано виконання 38 заходів на 2023 рік) [123].

Наприкінці 2024 року затверджено новий План заходів з дерегуляції господарської діяльності (Розпорядження КМУ від 3 вересня 2024 року №838-р) на 2024-2025 роки, в якому заплановано виконання 147 заходів. Станом на 3 квартал 2024 року з 40 запланованих на цей період заходів виконано 5 (13%), а в цілому з початку 2024 року – 14 заходів (10%). Розподіл за міністерствами демонструє, що найбільше заходів передбачено для виконання Міністерству Інфраструктури – 27, Мінекономіки – 24, Міністерству Охорони здоров'я – 23 та Мінагрополітики – 20 заходів. Найбільш ефективними за обсягом виконаних заходів є Міністерство

Агрополітики – 5 (25%) виконаних заходів, Міністерство Освіти та науки – 2 (22,2%) та Міністерство економіки 3 (12,5%) заходів. Натомість є виконавчі органи, які не виконали жодного заходу – Міністерство довкілля, енергетики, культури та стратегічних комунікацій [123].

Заплановані заходи передбачають спрощення ведення бізнесу та покращення бізнес клімату та є пріоритетними для виконання відповідно до рекомендацій Єврокомісії. Заходи включають спрощення звітності, нормативно-правового регулювання та відсутність перешкоджань регулюючих органів у прийомі звітів, створення електронних можливостей подачі звітів без живого спілкування з працівниками установ, що зменшує корупційні ризики. Натомість показники за 3 квартали демонструють низьку ефективність міністерств у реалізації заходів з дерегуляції господарської діяльності.

З початку 2023 року КМУ розпочав активний перегляд інструментів регулювання бізнесу для спрощення дозвільних процедур та ведення бізнес-діяльності. Для цього створено Міжвідомчу робочу групу (МРГ) з дерегуляції під керівництвом Міністерства економіки та міністерства цифрової трансформації за участі представників інших ЦОВВ.

Процес перегляду регуляторних інструментів передбачає декілька послідовних етапів:

- 1) на підготовчому етапі проводиться аналіз законодавчих інструментів регулювання МРГ, експертами та бізнесом на предмет їх ефективності;
- 2) на етапі консультацій проводиться збір інформації про інструменти регулювання для визначення потреби їх скасування, цифровізації, спрощення;
- 3) на етапі засідань експертів розглядаються можливі законодавчі зміни;
- 4) за результатами засідань МРГ, експертів та ЦОВВ ухвалюються рекомендації щодо продовження дії регуляцій, скасування, цифровізації, спрощення;
- 5) на наступному етапі надані рекомендації виконуються відповідальними органами влади;

б) на сайті реформи з дерегуляцій бізнесу проводиться оцінка підприємствами ефективності зміни регуляторних інструментів.

В результаті діяльності МРГ у 2023 році вперше проведено інвентаризацію інструментів державного регулювання бізнесу, виявлено 298 інструментів регулювання в рамках санітарних правил та норм, з яких лише 10% актуальні. Загалом за 2023 рік МРГ здійснила перегляд 1323 інструментів регулювання бізнесу, надала рекомендації щодо спрощення або цифровізації 584 інструментів, а 456 – скасувати. Успішні ініціативи дерегуляції Офісу ефективного регулювання стосувалися врегулювання ринку бджільництва, каральної системи державних перевірок для бізнесу та її перебудови на сервісну, регулювання ринку конопель.

Попередні оцінки прогнозних значень витрат, яких уникне бізнес, завдяки перегляді регуляцій, склали від 12,9 млрд. грн. до 14 млрд. грн. Найбільше дерегуляційна реформа позначиться на ринку аграрного виробництва, ІТ, будівництва, телекомунікацій, енергетики, та сфер, за які відповідальні Міністерство економіки, МВС, Міністерство інфраструктури, Міністерство довкілля та захисту природних ресурсів, МОЗ, Міністерство фінансів, Державне космічне агентство [41; 42].

Згідно звіту про діяльність Ради бізнес-омбудсмена у 2023 році, податкові питання традиційно залишаються основними за рівнем поданих підприємствами скарг, займаючи частку 64% або 853 скарги серед усіх скарг компаній. Проблема блокування податкових накладних (невиконання рішень суду щодо їх реєстрації) – одна з найпоширеніших серед бізнесу, що призводить до включення підприємств до ризикових платників податків. Не зважаючи на подані рекомендації Ради бізнес-омбудсмена до Міністерства фінансів та Державної податкової служби, ця проблема залишається не вирішеною [171].

Податкові перевірки, які були відновлені у 2023 році, також були однією з найбільш поширених проблем для українського бізнесу. Скарги підприємств стосувалися неможливості скористатися податковими пільгами через відсутність переліку територій ведення бойових дій.

Результати «Дослідження стану та потреб бізнесу за рік повномасштабної війни», проведеного у березні-квітні 2023 року, вказують на низький рівень активності українського бізнесу, а відповідний Індекс склав лише 34,03 бали зі 100 можливих. Така ситуація пов'язана зі значним рівнем невизначеності у діяльності підприємств, негативні очікування бізнесу щодо розвитку економічної ситуації.

Серед перешкод у відновленні діяльності підприємці назвали відсутність потрібної кількості платоспроможних клієнтів, непередбачуваність щодо ситуації в Україні, непередбачуваність дій державних органів, що можуть негативно вплинути на роботі компаній, перешкоди з боку фіскальних чи регуляторних служб, високі ставки податків та зборів, недоступність кредитних коштів, включаючи Програми «Доступні кредити 5-7-9%». Зокрема, 47,7% підприємств стикнулися з проблемою блокування податкових накладних (42,2% у лютому 2023 року) [34].

Станом на 1 січня 2024 року за результатами діяльності МРГ ідентифіковано 791 інструмент державного регулювання, які містяться в діючій системі нормативно-правових актів (698 НПА), з яких 274 були залишені без змін, 138 скасовані (17,4% від загальної кількості), 103 інструменти були оптимізовані (13%). Призупинено дію 130 нормативно-правових актів, які впроваджують інструменти або регулюють їх видачу (18,6% від загальної кількості), оптимізовані 109 нормативно-правових актів (Міністерств економіки, фінансів, інфраструктури, аграрної політики, довкілля, транспорту, Фонду державного майна, Держспецв'язку, МВС, МОЗ) [41; 42].

В результаті перегляду, скасування, оптимізації регуляторних інструментів забезпечено значний економічний ефект: в агропромисловому комплексі прогнозні значення оцінено в 8,545 млрд. грн., в сфері будівництва та житлово-комунального господарства – в 268,5 млн. грн., в сфері економічного розвитку, технічного регулювання – в 1,386 млрд. грн., у галузі охорони здоров'я – в 1,457 млрд. грн., в сфері охорони правопорядку – 277,7 млн. грн., в сфері державних фінансів – в 279 млн. грн., в сфері навколишнього середовища – 477,4 млн. грн (рис. 3.6).

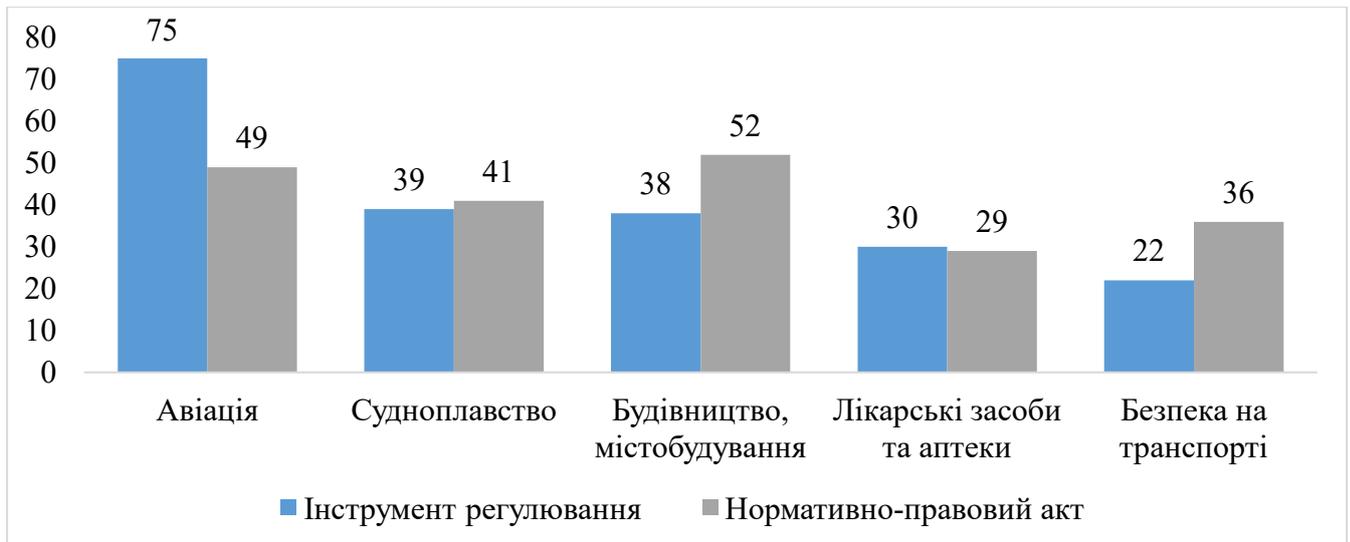

Рис. 3.6. Діючі інструменти та нормативно-правові акти за ринками регулювання

Джерело: складено автором на основі [172].

Не зважаючи на значні зміни та зрушення у регуляторній діяльності, все ж існує ряд проблем та завдань, що потребують вирішення, стосуються як регуляторних перепон для діяльності підприємств, так і власне регуляторної роботи ЦОВВ.

За результатами опитування представників бізнесу щодо регуляторного навантаження та ідентифікації способів його скорочення в Україні можна зробити висновки, що основними проблемами та перешкодами його розвитку є блокування податковими службами податкових накладних (49,6%), затримки з перевезеннями через черги на митницях (26,4%), зловживання представниками влади регуляторними нормами (24,9%), несправедливі рішення при тендерних закупівлях (20,6%), перевірки бізнесу податковими органами (18,9%), відмова від бронювання призовників (18,6%), перевірки бізнесу (17,4%), вимагання передплати податків з боку податківців (15,5%) та інші [89]. Серед перешкод для бізнесу компанії також відмічають велику кількість необхідних для роботи дозволів – 34,6% (рис. 3.7).

Можемо запропонувати наукову Концепцію дерегуляції МСП під час війни, що адаптована до реалій країни в умовах збройного конфлікту (на прикладі України або подібної ситуації). Така концепція має враховувати потребу у

збереженні економічної стійкості, спрощенні процедур для бізнесу та забезпеченні національної безпеки.

Рис. 3.7. Державні органи, які створюють перешкоди для розвитку бізнесу
Джерело: складено автором на основі [80].

Мета Концепції – забезпечити стабільне функціонування малого, середнього та великого бізнесу під час воєнного стану; зменшити адміністративний тиск на підприємців; створити сприятливе середовище для економічного виживання.

Ключовими принципами концепції є:

- пріоритет оборони та безпеки;
- максимальна довіра до бізнесу;
- тимчасовість окремих дерегуляцій (з можливістю продовження після війни за Незалежність України);
- прозорість та цифровізація;
- фокус на самозайнятих та МСП.

Нами виокремлено наступні напрями дерегуляції МСП:

Напряма 1. Ліцензування та дозвільна система. Передбачає тимчасове скасування або спрощення ліцензій, які не критичні для безпеки. Принцип мовчазної згоди: якщо дозвільний орган не відповів у визначений строк – дозвіл вважається наданим. Також електронна подача та отримання всіх документів через єдину цифрову платформу (наприклад, «Дія»).

Напряма 2. Перевірки бізнесу. Включає мораторій на планові перевірки (крім критичної інфраструктури, оборонних підприємств тощо). Запровадження ризик-орієнтованого підходу до позапланових перевірок. Онлайн-калькулятор ризиків для бізнесу, щоб компанії самі могли оцінити свою відповідність вимогам.

Напряма 3. Податкова дерегуляція. Єдиний податок за спрощеною процедурою для малого бізнесу (наприклад, фіксована ставка 2-5% від доходу). Відтермінування податкових зобов'язань для підприємств з постраждалих регіонів. Скасування штрафів за несвоєчасну сплату або звітність (до певної дати чи після завершення бойових дій).

Напряма 4. Валютне регулювання та експорт. Пріоритетний доступ до валюти для підприємств, що імпортують критичні товари. Спрощення процедур для експорту (менше ліцензій, митного контролю, швидке відшкодування ПДВ). Зелені коридори для бізнесу, що працює на експорт чи імпорт стратегічних товарів.

Напряма 5. Трудові відносини. Гнучкі форми зайнятості (віддалена робота, контрактні відносини). Можливість самозайнятим та ФОП працювати без реєстрації найманих працівників у перехідний період. Онлайн-реєстрація трудових договорів або їх заміна спрощеним повідомленням.

Інституційним забезпеченням запропонованої концепції є:

1. Координаційний центр дерегуляції при Кабінеті Міністрів/Міністерстві економіки.
2. Центр підтримки бізнесу у кризових регіонах – для надання консультацій та швидкого реагування.
3. Антикорупційна цифрова платформа для скарг на зловживання під час перевірок або видачі дозволів.
5. Комунікація та супровід.

Створення постійно діючого органу при Кабінеті Міністрів або Міністерстві економіки. Метою функціонування цього органу є узгодження та прискорення процесів дерегуляції на рівні державної політики. Завданнями мають стати: моніторинг регуляторного середовища, виявлення надлишкових бар'єрів, розробка пропозицій щодо їх усунення, залучення бізнесу до консультацій. Формат функціонування цього органу: аналітична група + представники бізнес-асоціацій – уповноважені з боку КМУ.

Центри підтримки бізнесу у кризових регіонах Розгортання регіональної мережі швидкого реагування на проблеми підприємців. Мета функціонування – забезпечити оперативну консультаційну та юридичну допомогу бізнесу в регіонах, які постраждали від воєнних дій або мають складну економічну ситуацію. Функціями є: консультації щодо релокації, дозволів, податкових пільг; підтримка у взаємодії з місцевою владою; координація з донорськими програмами допомоги. антикорупційна цифрова платформа.

Єдиний електронний інструмент для фіксації зловживань у сфері регулювання бізнесу. Метою функціонування цього інструменту є забезпечити прозорий механізм скарг на зловживання посадовців під час перевірок, видачі дозволів тощо.

Серед особливостей роботи можемо виокремити: можливість анонімних звернень; інтеграція з системами ДІЯ/СКПІ; автоматична передача скарг до відповідних органів (НАБУ, ДБР, НАЗК). Слід відмітити, що перевагами цього інструменту будуть зниження рівня корупції, швидке реагування, аналітика з «гарячих» точок по регіонах.

Запропонована Концепція дерегуляції МСП під час війни за Незалежність України є практично орієнтованим інструментом, який забезпечує баланс між економічною стабільністю та національною безпекою. Вона враховує особливості функціонування бізнесу в умовах воєнного стану, акцентує увагу на спрощенні процедур, мінімізації адміністративного тиску та цифровізації взаємодії підприємців із державними органами (рис. 3.8).

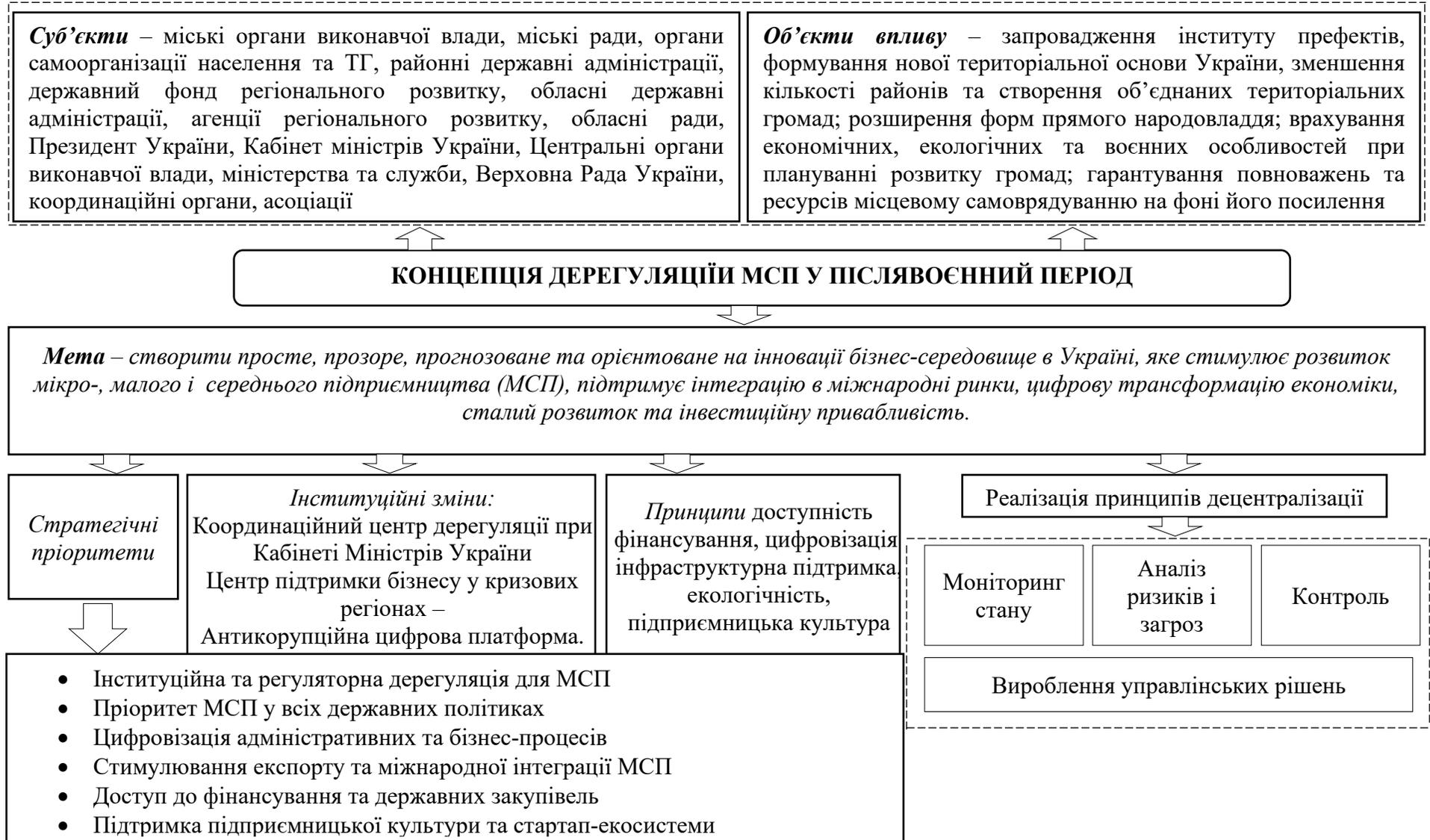

Рис. 3.8. Концепція дерегуляції МСП в повоєнному періоді

Джерело: власна розробка автора.

Такий підхід дозволяє підприємствам швидко адаптуватися до кризових умов, зберегти робочі місця та забезпечити безперервність виробничих та сервісних процесів, що критично важливо для підтримки економіки в цілому.

Інституційне забезпечення Концепції, включно з координаційним центром дерегуляції, регіональними центрами підтримки бізнесу та антикорупційною цифровою платформою, створює прозору та ефективну систему взаємодії держави і підприємців. Це дозволяє оперативно реагувати на проблеми, усувати надлишкові регуляторні бар'єри, забезпечувати контроль за дотриманням законності та підтримувати розвиток бізнесу в умовах війни за Незалежність України.

Стратегічними пріоритетами запропонованої концепції є:

Пріоритет 1. Інституційна та регуляторна дерегуляція для МСП.

Пріоритет 2. Пріоритет МСП у всіх державних політиках.

Пріоритет 3. Цифровізація адміністративних та бізнес-процесів.

Пріоритет 4. Стимулювання експорту та міжнародної інтеграції МСП.

Пріоритет 5. Доступ до фінансування та державних закупівель.

Пріоритет 6. Підтримка підприємницької культури та стартап-екосистеми.

Пріоритет 7. Розвиток інновацій та екологічного МСП.

Нами виокремлено наступні основні напрями та заходи підтримки МСП.

Першим ключовим напрямом є спрощення регуляторного середовища. Пропонується провести ревізію 100% існуючих регуляцій, що стосуються МСП, із поділом на обов'язкові («must-have») та ті, що підлягають скасуванню. Впроваджується принцип «регуляторної гільйотини», який передбачає автоматичне скасування застарілих актів, створення Єдиного онлайн-реєстру бізнес-вимог та запровадження бізнес-омбудсмена з правом законодавчої ініціативи.

Другий напрям – цифровізація та діджиталізація процесів. Передбачається повна цифрова трансформація процедур реєстрації, отримання дозволів та ліцензій, принцип «paperless by default». Планується розширення функцій платформи «Дія. Бізнес» для електронного документообігу, онлайн-дозволів, перевірок та управління відносинами з клієнтами (CRM). Крім того, запроваджується єдиний

цифровий кабінет підприємця, що об'єднує всі сервіси та дані бізнесу в одному профілі.

Третій напрям полягає у пріоритетності МСП у законодавстві. Усі нові закони будуть проходити «МСП-тест» на вплив на малий бізнес, запроваджується квотування участі МСП у державних закупівлях (не менше 20%), а також заборона встановлення нових регуляцій без попередньої оцінки їхнього впливу на сектор МСП.

Четвертий напрям стосується інтернаціоналізації бізнесу. Передбачено надання експортних ваучерів на переклад документації, сертифікацію та логістику, створення торгових представництв МСП при дипломатичних місіях, доступ до міжнародних виставок та програм підтримки EU4Business і EEN (Європейська мережа підприємництва), а також спрощене відшкодування ПДВ для експортерів.

П'ятий напрям охоплює фінансування та інвестиції. Планується створення гарантійного фонду МСП, який покриватиме до 80% кредитного ризику, державна участь у співфінансуванні стартапів через краудфандинг, надання грантів на інновації, енергоефективність та цифровізацію, а також податкові пільги для інвесторів, які вкладають у розвиток МСП у регіонах.

Шостий напрям спрямований на розвиток підприємницької культури та стартап-екосистеми. Пропонується створити мережу регіональних хабів підтримки стартапів (за моделлю YEP / iHUB), запровадити обов'язкові курси з підприємництва в університетах, програми менторства, акселерації та pre-seed фінансування, а також підтримку підприємництва серед ветеранів, жінок та внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Сьомий напрям зосереджений на екологічній модернізації бізнесу. Передбачено надання «зелених» ваучерів для МСП на впровадження екологічних практик та податкові стимули для переходу на принципи кругової економіки.

30 серпня 2024 року була схвалена Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року, яка узгоджується з цілями сталого розвитку ЄС та на основі рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку. Відмінними ознаками

запропонованої Стратегії та Стратегії схваленої Кабінетом Міністрів України є цілі, яка, на нашу думку повинні включати післявоєнну відбудову та дерегуляцію бізнесу з метою створення спрощеної системи, яка б стимулювала створення нових та розвиток існуючих підприємств для відбудови країн. Натомість цілі схваленої Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації до 2027 року теж включені у розроблену Стратегію як невід'ємні вимоги для інтеграції бізнесу до Європейського ринку, залучення іноземних інвесторів та цифровізації, проте з зміненою пріоритетністю. Адже саме проблеми регулювання діяльності МСП, складне податкове законодавство та корупційні ризики є перешкодами для вітчизняних та іноземних інвесторів, доступу до міжнародних ринків та налагодження міжнародної співпраці.

Пріоритетністю Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації МСП до 2027 року є полегшення процесу ведення бізнесу, яке передбачає пільгове кредитування «Доступні кредити 5, 7, 9», залучення грантів, зокрема «ЄРобота», спрощення моделей бізнес-планів для участі у державних програмах підтримки МСП, залучення цифрових інструментів для консультування та допомоги у створенні бізнес-планів, використання альтернативних джерел фінансування, таких як факторинг, лізинг, краудфандинг, відшкодування збитків від воєнних злочинів, створення умов для релокації підприємств. На нашу думку пріоритетність таких фінансових механізмів є нижчою, оскільки за відсутності дерегулятивних механізмів, вище вказані ініціативи несуть ризики закриття підприємств та невиконання кредитних зобов'язань.

Натомість дерегуляція вказана у Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації МСП до 2027 року як наступний пріоритет. Основні відмінності запропонованих заходів наступні: вимога перегляду 100% регуляторних норм замість невизначених масштабних з автоматичним скасуванням застарілих даних, надання права законодавчої ініціативи бізнес-омбудсмену, створення Єдиного-реєстру бізнес-вимог. Натомість у Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації МСП до 2027 року запропоновані механізми уникнення банкрутства, стандартизація та цифровізація бухгалтерських

документів, налагодження комунікації з МСП через портал «Дерегуляційна реформа» та сервіс «Дія.Бізнес».

Наступним пріоритетом Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації МСП до 2027 року є розвиток інновацій, цифровізація та розвиток зеленої економіки. На нашу думку цифровізація є ключовим пріоритетом, тоді як ініціативи інновацій та зеленої економіки мають менше значення в умовах повоєнного відновлення та вимагають залучення додаткових інвестицій, які можливі лише після дерегуляції та цифровізації в дії. Натомість ми рекомендуємо розширити можливості сервісів «Дія.Бізнес», «Дія.Цифрова освіта» та зосередитись на створення Єдиного порталу для бізнесу з створенням календарів, прикладів звітів, прикладів найбільш поширених помилок у веденні документації, тощо.

Наступним пріоритетом Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації МСП до 2027 року є розвиток людського капіталу та культури підприємництва. Позитивним аспектом є розвиток інклюзивного середовища для бізнесу в умовах великої кількості ветеранів з подальшою їх інтеграцією. Натомість недостатньо уваги приділяється підтримці жінок-підприємниць та ВПО, які в умовах дефіциту кадрів через мобілізацію чоловіків працездатного віку є важливим кадровим ресурсом, який за відсутності стимулів може виїхати за кордон. Розвиток освіти та практичних навичок теж є важливим, проте пріоритетність у даній стратегії завищена.

Наступним пріоритетом Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації МСП до 2027 року є посилення конкурентності та розвиток експорту з досягненням обсягу експорту до 35 млрд євро. На нашу думку пріоритетність експорту є вищою, що становить основу наповнення державного бюджету для виконання пріоритетів, які потребують додаткових фінансових ресурсів.

У Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації МСП до 2027 року недостатня увага приділяється політиці державної підтримки розвитку МСП, а у умовах повоєнного ведення бізнесу пріоритетність цілей сумнівна та складна для реалізації в умовах браку ресурсів. Для більш чіткого

розуміння ведення бізнесу в повоєнний період виділили етапи розвитку та підтримки МСП у період після завершення війни за Незалежність України. Зокрема, Етап 1. Стабілізаційний (0–6 місяців після завершення війни); Етап 2. Відновлення та реінтеграція (6–24 місяці); Етап 3. Трансформація та розвиток (2–5 років); Етап 4. Консолідація та міжнародна інтеграція (5 і більше років).

Етап 1. Стабілізаційний (0–6 місяців після завершення війни за Незалежність України). Фокус на швидкому зниженні регуляторного тиску, запуску базових цифрових сервісів, фінансовій підтримці для збереження МСП, активації внутрішньої підтримки підприємництва та запуску антикризових програм для експортерів і інноваційних проєктів.

Етап 2. Відновлення та реінтеграція (6–24 місяці). Цей період передбачає системне спрощення дозвільних процедур, включення МСП у програми регіонального відновлення, масштабування цифрових рішень, активне стимулювання експорту, доступ до державних закупівель і кредитування, а також відновлення стартап-екосистеми й розвиток «зелених» бізнес-моделей.

Етап 3. Трансформація та розвиток (2–5 років). Основний акцент на структурній перебудові економіки навколо інноваційних і експортно-орієнтованих МСП, інтеграції підприємців у розробку політик, розвитку венчурного інвестування, цифрової економіки, а також масштабуванні ESG-практик, екологічних технологій і національних стартапів.

Етап 4. Консолідація та міжнародна інтеграція (5 і більше років). На цьому етапі ключове завдання – повна інтеграція МСП у європейські ринки та стандарти, сталий розвиток через інновації та «зелену» економіку, інституційне закріплення МСП як основи національного зростання економіки, та активна участь у глобальних ланцюгах доданої вартості.

Можемо виділити систему принципів стимулювання розвитку МСП та дерегуляції.

Доступність фінансування – передбачає забезпечення спрощеного доступу МСП до фінансових ресурсів (кредити, гранти, венчурне фінансування, державні програми підтримки).

Справедливе регуляторне середовище – спрощення дозвільних процедур, зменшення адміністративного тиску, дерегуляція та прозорі правила гри.

Інтеграція у міжнародні ринки – стимулювання експорту та міжнародної кооперації. Сприяння виходу МСП на зовнішні ринки, участі у міжнародних виставках, доступу до експортних програм.

Податкове стимулювання – надання податкових пільг, знижень ставок або податкових канікул для новостворених або соціально важливих МСП.

Інфраструктурна підтримка – розвиток інфраструктури для бізнесу: індустріальні парки, бізнес-інкубатори, коворкінги, логістичні хаби тощо.

Освітня та консультаційна підтримка – проведення тренінгів, менторських програм, надання доступу до бізнес-консультантів і платформ знань.

Сприяння інноваціям та цифровізації – підтримка технологічного розвитку МСП, автоматизації бізнес-процесів, впровадження ІТ-рішень. Складовими цифровізації є:

- цифрові державні сервіси для бізнесу (розвиток «єдиного вікна» для підприємців (реєстрація, дозволи, ліцензії, податки);
- автоматизація звітності, податкової, митної, дозвільної документації;
- інтеграція МСП у державні електронні закупівлі (через Prozorro, Prozorro.Маркет);
- цифрова трансформація підприємств (підтримка впровадження ERP-систем, CRM, бухгалтерських онлайн-сервісів;
- адаптація малого бізнесу до електронної комерції, маркетплейсів, платіжних систем;
- використання хмарних рішень, мобільних застосунків для управління бізнесом), навчання цифровим навичкам (програми цифрової грамотності для підприємців і працівників МСП;
- освітні ініціативи з електронного документообігу, кібербезпеки, онлайн-маркетингу;

- створення цифрових хабів у громадах, особливо для ВПО, жінок і ветеранів);
- цифрові фінансові інструменти (розвиток доступу до онлайн-кредитування, електронного фактурингу, банкінгу;
- підтримка впровадження е-інвойсингу, цифрових платіжних систем;
- сприяння використанню блокчейн-рішень у ланцюгах постачання);
- аналітика та дані (використання Big Data та аналітичних платформ для бізнес-рішень;
- доступ МСП до ринкової аналітики, відкритих даних, дашбордів;
- підтримка стартапів, які створюють цифрові сервіси для малого бізнесу);
- кібербезпека та цифрова довіра (освітні кампанії та сервіси для захисту бізнес-даних; підтримка аудиту IT-безпеки для МСП; розробка національних стандартів цифрової грамотності).

Пріоритетність локального виробника – стимулювання участі МСП у державних закупівлях, розвиток локального виробництва та брендів.

Захист прав підприємців – забезпечення правової захищеності бізнесу від неправомірних дій органів влади, рейдерства, корупції.

Підтримка підприємницької культури – підтримка підприємницьких ініціатив серед жінок, ветеранів, молоді, інклюзивної категорії населення.

Стабільність і прогнозованість державної політики – забезпечення довгострокової послідовності у підходах до підтримки МСП, щоб бізнес міг планувати діяльність на роки вперед.

Гендерна та соціальна інклюзивність – стратегічний напрям, який гарантує рівний доступ до економічного потенціалу всіх соціальних груп, зокрема жінок, ветеранів, ВПО, інклюзивної категорії соціуму, молоді (грантові та кредитні лінії для жінок-підприємниць, ветерани, ВПО, люди з інвалідністю, створення соціального підприємництва як моделі працевлаштування для вразливих груп).

Розвиток екологічності бізнесу – стратегічний напрям трансформації економіки у повоєнний період, що сприяє не лише зменшенню негативного впливу

на довкілля, а й відкриває нові ринки, інновації, інвестиції та партнерства в межах «зеленого переходу» ЄС (зелені стандарти регулювання, фінансова підтримка зеленого бізнесу, розвиток зелених технологій та інновацій, освіта та навчання).

Таким чином, в Україні створено нову цілісну концепцію дерегуляції, план відповідних заходів охоплює різноманітні галузі та сектори економіки, які потребують спрощення умов для ведення бізнесу, скорочення адміністративного тиску та контролю та впровадження системи управління ризиками, визначення набору регуляторних інструментів за їх необхідністю, призначенням та ефективністю впливу, скасування незаконних, не актуальних нормативно-правових актів. Ця концепція має на меті вирішити нагальні проблеми та питання, з якими стикається вітчизняний бізнес в Україні.

3.3. Інноваційні методи, форми та інструменти державного стимулювання розвитку МСП в Україні

Процес впровадження розвитку МСП вимагає стратегічного супроводу, оскільки позиціонується одним із ключових пріоритетів державної стратегії розвитку. Пропонуємо концепцію дерегуляції МСП впроваджувати на двох рівнях:

I рівень – загальнодержавний – включає загальнодержавні програми, які будуть впроваджувати центральні органи та спрямовуватися на загальний розвиток країни.

II рівень – регіональний – включає регіональні програми, які будуть впроваджувати регіональні органи влади і спрямовані на розвиток малого інноваційного підприємництва регіону.

Основними цілями розвитку МСП можемо визначити синергію приватних та державних ресурсів для більш ефективного їх застосування та досягнення найбільшої можливої економічної вигоди, а також розв’язання основних завдань, що стоять перед державою та бізнесом.

На першому рівні стратегічного планування основні цілі інфраструктурного розвитку МСП повинні бути сформовані таким чином: оптимізація нормативно-правового забезпечення розвитку МСП; вдосконалення організаційно-інституційної підтримки функціонування МСП; забезпечення гарантій захисту прав інвесторів. Ключові завдання стимулювання МСП передбачають: розроблення єдиної системної стратегії підтримки МСП в умовах зростання загальної економічної конкурентоспроможності; оптимізацію законодавчо-правового підґрунтя розвитку МСП; диференціацію відповідальності та повноважень органів влади; удосконалення механізмів державного стимулювання МСП; оптимізацію умов співпраці бізнесу та держави щодо розвитку МСП; забезпечення ефективної інституційної та організаційної підтримки.

Процес створення правової бази приватного бізнесу на території України перебуває на етапі активного формування та наділений нестабільністю. Більшість законів України, прийнятих на першому етапі становлення державності та ринкового трансформування вітчизняної економіки, є невдосконаленою. За восьми – дев'ятирічний періоди вони доповнювались значними кількісними зміненнями, доповненнями, підзаконними актами, більша частина яких суперечлива та складна в застосуванні навіть для висококваліфікованих спеціалістів. Це приводить до чисельних порушень як з боку тих, хто повинен їх виконувати, так і з боку законодавців. В результаті знижується не тільки виконавча дисципліна, а і нарощуються негативні процеси неконтрольованого стану справ в реальній економіці.

Слід, на нашу думку, удосконалити наступні основні напрями нормативно-правового підґрунтя щодо розвитку МСП:

1. Законодавча основа – удосконалення чинного законодавства України у контексті цивільної, кредитно-фінансової, податкової, адміністративної, трудової та інших галузей. Необхідно більшість законодавчих актів переглянути і встановити між ними логічні взаємозв'язки, вони не повинні суперечити один одному.

2. Нормативне регулювання має центруватись відносно державного сектора [21, с. 143] та мати індикативний характер. Нормативне регулювання має реалізовуватись у визначенні державою граничних показників якості діяльності бізнесу. Зокрема, наразі використовуються такі показники [14, с. 253]:

- норматив рентабельності як показник прибутковості суб'єкта МСП, що застосовується для державного регулювання пріоритетних галузей економіки;
- норматив амортизаційних відрахувань – один із елементів собівартості продукції;
- норматив оборотних коштів-показник – визначення раціонального обсягу ресурсів, необхідних для ефективної реалізації підприємницької діяльності;
- екологічні нормативи.

3. Адміністративне регулювання, як компонент нормативного забезпечення бізнесу (заборони, дозволи, примуси та ін.) [57].

Пропонуємо виокремити наступні напрямки забезпечення права на підприємницьку діяльність:

- 1) державна підтримка малого інноваційного підприємництва;
- 2) формування інституційних структур, метою яких є забезпечення реалізації прав малих інноваційних підприємств;
- 3) залучення додаткових інвестицій з метою розвитку малого інноваційного підприємництва;
- 4) організація навчання населення основ підприємницької діяльності;
- 5) інформаційне забезпечення малого інноваційного підприємництва;
- 6) затвердження правил і вдосконалення процедур в сфері підприємницької діяльності;
- 7) правотворчий захист;
- 8) судовий захист.

Аналіз вітчизняної та міжнародної практики демонструє, що державна політика підтримки МСП має передбачати [27]:

– забезпечення загальних соціально-економічних і правових умов: трансформація взаємин власності; створення правових гарантій; укріплення національної грошової одиниці тощо;

– забезпечення державної підтримки бізнесу та формування ефективної ринкової інфраструктури;

– інтеграція системи фінансової підтримки МСП: формування стартового капіталу та підтримка експортної діяльності;

– удосконалення системи підготовки кадрів.

Концепція державного регулювання розвитку МСП формується із трьох основних блоків: фінансово-бюджетні заходи відносно МСП, організаційні заходи та правові заходи [61].

До першого блоку належать слабкі сторони МСП – кредитно-грошова та інвестиційна політика, амортизаційна та антимонопольна політика, управління інноваційною діяльністю. Удосконалення податкової системи та ліцензування входять до складу двох блоків, зважаючи на їх системний характер щодо регулювання [61].

Система фінансової підтримки МСП має безперервно вдосконалюватися, що потребує державного фінансового стимулювання інноваційного підприємництва шляхом [74]:

1) безпосереднього фінансування (кредитування, субсидування, податкові пільги та пайове фінансування);

2) стимулювання підтримки МПС підприємницькими структурами (гарантування позик, зменшення ризику, збільшення прибутковості по операціях з малими підприємствами тощо).

Функції у сфері державного регулювання податками передбачають [6]:

1) практичну допомогу для досягнення соціально-економічної стабільності;

2) оптимальне поєднання адміністративного і ринкового регулювання;

3) пріоритетну роль держави у кризових ситуаціях;

4) врегульований контроль бізнесу з боку держави;

- 5) оптимізацію законодавчої бази оподаткування;
- 6) забезпечення сприятливих умов для розвитку підприємництва;
- 7) синергію адміністративних і ринкових регуляторів податкового законодавства.

Другим блоком концепції є організаційні заходи – умови та чинники, які впливають на діяльність МСП і потребують прийняття управлінських рішень. Необхідним вбачається створення вертикальної системи взаємовідносин між міжнародними банками та фондами, державними органами підтримки малого інноваційного підприємництва, державним комітетом сприяння малому підприємництву, національним фондом підтримки МСП.

До третього блоку належать правові заходи: створення нормативно-правової бази, розробка законодавства про мале інноваційне підприємництво, створення системи відповідальності за дискримінацію тощо [60, с 64].

Всі три блоки є невід'ємною частиною ефективності функціонування малого інноваційного підприємництва і залежать від ряду регуляторів, таких як: соціально-економічне регулювання, співпраця в об'єднанні підприємств з питань регулювання малого інноваційного підприємництва, організаційно – правове регулювання, регулювання ринкових відносин конкуренції між фірмами, регулювання етико – правових відносин, організаційно – господарче регулювання, організаційно – фінансове регулювання, регулювання і сприяння зовнішньоекономічній діяльності та розвитку малого інноваційного підприємництва [7, с. 363].

Група фінансово – економічних факторів має різноманітну кількість складових, які тісно взаємозв'язані [61]. Серед негативних макроекономічних факторів слід виділити обмеженість фінансово – кредитних ресурсів і сповільнену інвестиційну діяльність [7, с. 363].

Слабкі сторони малого бізнесу пов'язані, в першу чергу, з фінансуванням. Дефіцит оборотного капіталу, дорогі кредитні ресурси, жорстка конкуренція на ринку можуть поставити їх на межу банкрутства. Значних додаткових вкладень вимагають постійне оновлення продукції, використання нового обладнання [61].

За аналогією з наведеною класифікацією фінансових ресурсів (капіталу) як джерел фінансування можна розглядати внутрішнє і зовнішнє фінансування, удосконаливши при цьому механізм шляхів збільшення капіталу підприємства з урахуванням конкретної фінансової ситуації в різні періоди часу [61].

1. Надходження, одержані в процесі обороту капіталу, компенсують затрати, понесені при підготовці виробництва продукції (оборотний приплив платіжних коштів). Фінансування за рахунок оборотного припливу відбувається шляхом перевищення оборотних припливів амортизаційних відшкодувань над необхідним еквівалентом коштів для оновлення обладнання і розширення виробничих потужностей.

2. У випадку перевищення надходжень над величиною здійснених раніше затрат створюються вільні платіжні кошти, як в першому випадку. Цей надлишок може бути використаний на фінансування підприємницької діяльності чи окремого підприємця. Фінансова невизначеність в майбутніх надходженнях і платежах, а відповідно, і у визначенні споживання в капіталі може диктувати підприємцю різні лінії поведінки. З одного боку, вільні кошти можуть вилучатися із процесу підприємництва і інвестування в зовнішні об'єкти для того, щоб приносити прибутки (відсотки, дивіденди, участі в прибутку). З другого боку, доцільною можна вважати поведінку, коли частина власних вільних фінансових ресурсів не інвестується, а зберігається у вигляді резервів самострахування. В такому випадку це призводить до зменшення прибутків від депозитних відсотків.

3. У випадку недостатнього внутрішнього фінансування для скорочення позитивної потреби в капіталі звертаються до зовнішнього фінансування, яке передбачає, у свою чергу, використання власної позики капіталу.

4. Зовнішнє фінансування власним капіталом може здійснюватися двома шляхами:

– шляхом допоміжних пайових внесків власниками підприємства або притягненням до цього нових компаньйонів;

– шляхом використання нерозподіленого прибутку, коли підприємство нарощує свій власний капітал за рахунок реінвестування списаних з рахунку прибутків і направлення на рахунок установчого фонду нерозподіленого прибутку. Фактично підприємство не отримує допоміжного капіталу на самофінансування, а змінює структуру власного капіталу (зменшивши долю внутрішнього власного капіталу та збільшивши частку зовнішнього власного капіталу).

5. Зовнішнє фінансування за допомогою позиченого капіталу являє собою кредитне фінансування. Позика «заробляє» на кредиті тільки у випадку, якщо отриманий в результаті підприємницької діяльності прибуток буде більше платні за кредит.

З позиції підприємництва, дана система фінансування повинна бути основою при розробці правильного механізму фінансової підтримки малого бізнесу головним чином, з боку держави [59].

Фінансовий механізм впливу на розвиток малого інноваційного підприємництва може передбачити засоби прямого та непрямого впливу. Засоби прямого впливу (адміністративні та традиційні, важелі стимулювання малого бізнесу) давно використовуються в Україні і рекомендовані через державні фонди.

Через Український фонд підтримки підприємництва (УФПП) виділяються бюджетні кошти на підтримку малого бізнесу. З 1992 по 1998 рр. УФПП профінансував лише 24% із поданих заявок. На протязі 1998 – 2001 рр. він зовсім не отримував коштів. В умовах такого обмеженого фінансування УФПП не зміг стати суттєвим джерелом допомоги малим підприємцям. Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств надає фінансову допомогу фермерам, здійснює оплату проектів відведення земельних ділянок і частково – відсотків по банківських кредитах і т. ін. Державний інноваційний фонд України (ДІФУ) формує свої кошти із фіксованих відсотків відрахувань, проведених всіма підприємствами від обсягу реалізації продукції (робіт, послуг), займається підтримкою інноваційних проектів через 27 регіональних відділень, 85% загальної чисельності профінансованих ним проектів до 2013 р. були запропоновані малим

підприємствам. Можливості названих фондів невеликі і повністю не задовольняють потреби зростаючого підприємницького сектора.

Перспективним в Україні є розвиток франчайзингу. Франчайзингова система дозволяє франчайзі (невеликій фірмі) вести визначений вид підприємницької діяльності, установлений другою стороною – франчайзером (великою, головною фірмою). У максимально спрощеному вигляді франчайзинг передбачає використання торговельної марки для розвитку малого інноваційного підприємництва [76]. Очевидно, що при цьому сам бізнес повинен забезпечувати таку ефективність, яка як мінімум, перевищить деякий середній рівень прибутку, наприклад, рівний тарифним ставкам за депозитами. В Україні розвиток франчайзингу обмежений відсутністю відповідних законів.

Внаслідок слабкої фінансової бази малі підприємства часто не можуть дозволити собі наймати висококваліфікованих спеціалістів. Така ситуація простежується у всіх країнах. Гостра вона і в Україні, де вона ще й ускладнюється відсутністю належного досвіду роботи в ринкових умовах у керівників. Тому, досить необхідними є структури, які надають різного роду якісні бізнес – послуги (бухгалтерський облік, аудит, податкове планування, консалтинг, бізнес – планування, маркетинг та ін.).

Можемо запропонувати такі інноваційні інструменти державного стимулювання розвитку МСП (рис. 3.9):

1. Цифрові платформи підтримки МСП. Єдина онлайн-платформа для МСП, де підприємці можуть:

- отримати мікрогранти чи кредити;
- пройти навчання;
- знайти менторів або партнерів;
- підписати контракти з державою (державні закупівлі);
- зареєструвати бізнес онлайн.

Приклад, «Дія.Бізнес» в Україні – база, яку можна масштабувати.

2. Інноваційні податкові режими. «Податкові канікули» для стартапів та мікробізнесу. Фіскальний сандбокс – спеціальні умови для тестування бізнес-моделей без повного податкового навантаження на початковому етапі. Динамічне оподаткування: податок визначається за алгоритмом на основі обігу, а не прибутку (для уникнення «сірого» обігу).

3. Інтелектуальна підтримка (Smart-субсидії). Гранти, які видаються автоматично, якщо бізнес виконує певні KPI (кількість робочих місць, обсяг експорту, зелені технології). Субсидії.

4. Платформи краудфандингу з державною гарантією. Держава може співфінансувати проекти, що набрали певну суму на краудфандинговій платформі (50%+50%). Це стимулює перевірку ідей ринком, а не чиновниками.

5. Інноваційні кластери та бізнес-інкубатори з державною участю. Держава стимулює створення інноваційних кластерів у регіонах (ІТ, агро, зелена енергетика, креативна економіка). Пропонується не просто фізичний простір, а: доступ до досліджень (R&D), венчурне співфінансування, експертна підтримка від університетів.

Венчурне фінансування є ризикованим інструментом інвестицій, оскільки передбачає інвестування у молоду компанію або сатрап в обмін на частку капіталу. Таке фінансування часто передбачає участь інвестора у розбудові бізнесу та створенні стратегій розвитку. Ризики венчурного фінансування пов'язані з дефіцитом досвідчених менеджерів у новому підприємстві, невідповідності бізнес-плану фактичним ресурсам компанії та можливостям господарської діяльності. Венчурне фінансування часто пов'язане з інноваційними проектами та сатрапами, якими керують молоді амбітні підприємці. Потенціал молодих підприємців є непередбачуваним, що ставить під загрозу успішність бізнесу. З іншого боку молоді підприємці орієнтуються на стандарти ЄС та схильні уникати корупції, порушення податкового законодавства, мають високий рівень цифрової грамотності. Саме ці якості у поєднанні з досвідом інвестора-партнера створюють високий потенціал розвитку бізнесу. Інвестори вдаються до венчурного фінансування, оскільки за умови успішності проектування, вони отримують

надприбутки.

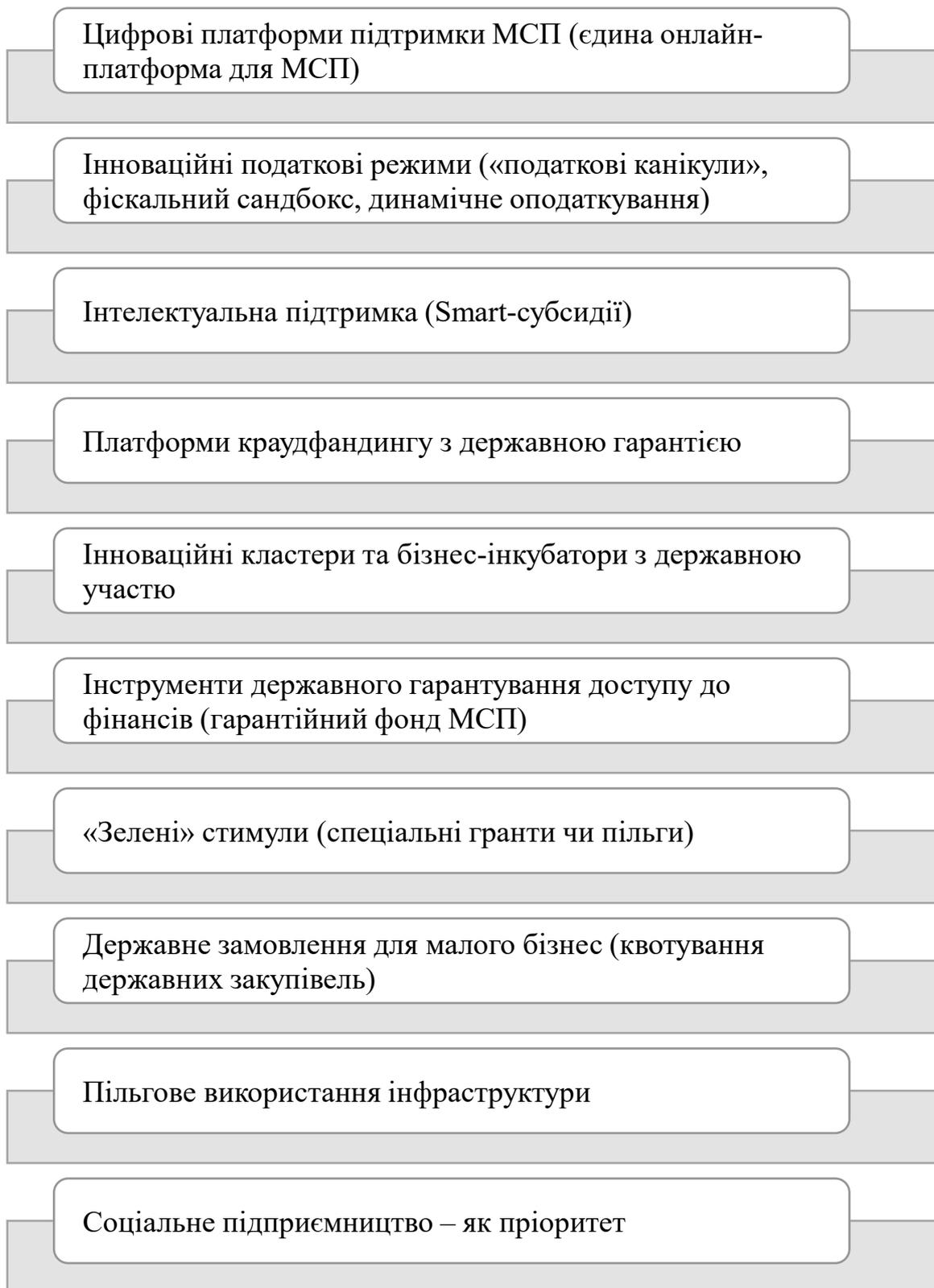

Рис. 3.9. Інноваційні інструменти державного стимулювання розвитку МСП

Джерело: власна розробка автора.

6. Інструменти державного гарантування доступу до фінансів. Гарантійний фонд МСП: держава гарантує частину кредиту (70-80%), який видає банк. Мікрофінансування через блокчейн або смарт-контракти – прозора видача мікrokредитів із відстеженням витрат.

7. «Зелені» стимули. Спеціальні гранти чи пільги для бізнесів, які: впроваджують енергоефективні технології, працюють над переробкою відходів, мають нульовий вуглецевий слід.

8. Державне замовлення для малого бізнесу Квотування державних закупівель: певний відсоток державних замовлень має йти саме до МСП.

9. Пільгове використання інфраструктури. Безкоштовний або пільговий доступ до: державних коворкінгів, лабораторій, логістичних центрів, індустріальних парків.

10. Соціальне підприємництво – як пріоритет. Пріоритет у доступі до грантів/кредитів для соціального бізнесу (працевлаштування ветеранів, людей з інвалідністю, переселенців тощо).

Отже, держава безпосередньо регулює соціально-економічні, організаційно-правові, етико-правові, організаційно-господарчі, організаційно-фінансові відносини, регулює ринкові відносини конкуренції між фірмами, співпрацює в об'єднаннях підприємств з питань регулювання МСП, сприяє зовнішньоекономічній діяльності.

ВИСНОВКИ

На підставі результатів проведеного дослідження сформовано науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення механізмів державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні в сучасних умовах та повоєнному періоді:

1. Сформовано наукові підходи до визначення сутності механізмів державного стимулювання як складової системи державного регулювання підприємництва, що, на відміну від існуючих підходів, які розглядають державну підтримку бізнесу здебільшого як набір окремих фінансових чи адміністративних заходів, передбачають комплексне трактування ключових понять: *«державне стимулювання розвитку бізнесу»* – це цілеспрямована система дій, механізмів та інструментів, що здійснюються державними інституціями з метою формування сприятливих передумов для започаткування та розвитку бізнес-діяльності в країні, а також досягнення стратегічних соціально-економічних цілей, таких як зростання зайнятості, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зміцнення інноваційного потенціалу та забезпечення сталого розвитку; *«механізм державного стимулювання розвитку підприємництва»* – цілісна, інтегрована система, що складається із суб'єктів та об'єктів впливу та реалізовується на основі мети та цілей стимулювання розвитку підприємництва на основі базових принципів та ідей, застосування сучасних методів впливу шляхом застосування адміністративних, фінансових та інших стимулів, що впливатиме на збільшення кількості МСП та розширення їх діяльності.

2. Аналіз історичних етапів становлення державної політики у галузі стимулювання розвитку МСП в Україні показав її еволюційний характер і дав змогу виокремити такі етапи: формування основ державної підтримки малого бізнесу (становлення); інституціоналізація підтримки МСП; лібералізація та розвиток підприємницького середовища; перезавантаження політики МСП на тлі реформ і війни за Незалежність України; підтримка МСП в умовах пандемії COVID-19 та нова хвиля цифровізації; підтримка МСП в умовах війни за

Незалежність України. У результаті отримано цілісну періодизацію еволюції механізмів стимулювання МСП, що відображає зміну державних пріоритетів і дозволяє визначити тенденції, закономірності та стратегічні орієнтири подальшого розвитку підприємницької політики; Визначено, що незважаючи на низку нормативних ініціатив, державна політика часто носила декларативний характер і потребує систематизації та адаптації до сучасних умов.

3. У результаті комплексного аналізу тенденцій розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, що передбачає комплексну оцінку взаємозв'язку між динамікою функціонування МСП та ефективністю реалізації політики їх підтримки, сформовано карту проблем державного стимулювання МСП, до якої увійшли: безпеки та руйнування інфраструктури; доступу до енергетики; логістичні труднощі; проблеми браку персоналу; фінансова стійкість та низький доступ до ресурсів; неефективна взаємодія з владою; юридичні та інституційні складнощі; стратегії адаптації під час війни за Незалежність України; проблеми з впровадженням інновацій; проблеми сталого розвитку; проблеми корупції та зарегульованості; проблеми частотої зміни законодавства; проблеми нестабільності; проблеми регулювання на регіональному рівні. У результаті виявлено проблемні аспекти стимулювання розвитку МСП у період війни за Незалежність України та удосконалено інтегровану карту проблем МСП, побудовану з урахуванням концепції VANI (крихкість, тривожність, нелінійність, невиразність).

4. Встановлено, що структура механізмів державного стимулювання розвитку МСП в Україні охоплює чотири ключових блоків: нормативно-правовий (встановлює базові вимоги до створення, ведення, припинення бізнесу, гарантує права підприємців, визначає нагляд і пільги); організаційно-економічний (передбачає створення органів підтримки, агенцій, центрів, надання послуг, полегшує доступ до ринків, мереж, ресурсів); фінансовий (забезпечує стимулювання через гранти, кредити, пільги, гарантії); інформаційно-консультаційний (підвищує рівень фінансової, юридичної, цифрової грамотності підприємців і забезпечує зворотний зв'язок). Аналіз кожного з них дозволив ідентифікувати як сильні сторони (наявність основних інструментів підтримки),

так і системні слабкості, зокрема – недостатню взаємодію між суб'єктами реалізації, неефективність розподілу фінансових ресурсів та слабку аналітичну базу для прийняття рішень. У результаті сформовано цілісну систему класифікації механізмів стимулювання МСП, яка відображає логіку державного впливу – від нормативного регулювання до інформаційної підтримки – та забезпечує можливість оцінки ефективності державної політики розвитку підприємництва на різних рівнях її реалізації.

5. Результати аналізу реалізації організаційно-економічного та нормативно-правового механізмів державної підтримки МСП в Україні свідчать, що нормативно-правовий механізм потребує гармонізації з сучасними економічними викликами, а також з європейськими стандартами. Водночас організаційно-економічний механізм демонструє низький рівень реалізації через недостатнє фінансування, обмежену участь органів місцевої влади та недосконалу систему моніторингу результатів державної підтримки. Виявлено потребу в інституційному посиленні цих механізмів.

Встановлено, що фінансовий механізм підтримки МСП в Україні залишається недостатньо ефективним через обмеженість бюджетного фінансування, слабку розвиненість системи гарантування кредитів та інфраструктури венчурного капіталу. Інформаційно-консультаційний механізм, хоча й представлений низкою інституцій (ЦНАПи, бізнес-інкубатори, центри підтримки підприємництва), не виконує повною мірою своєї функції через низький рівень охоплення підприємців, застарілі формати надання послуг та обмежений доступ до актуальної інформації.

Визначено організаційно-структурні механізми діяльності інституцій підтримки та дерегуляції МСП, що передбачають створення інтегрованої системи взаємодії урядових, бізнесових і громадських структур на основі функціонування Координаційного центру дерегуляції при Кабінеті Міністрів України, Центру підтримки бізнесу у кризових регіонах та антикорупційної цифрової платформи. У результаті отримано інституційно інтегровану систему державної підтримки МСП, яка підвищує ефективність державної політики шляхом прискорення

дерегуляційних процесів, зниження корупційних ризиків, посилення консультаційної та правової допомоги, а також зміцнення спроможності механізмів стимулювання розвитку МСП.

6. Виділено позитивні приклади зарубіжного досвіду державного стимулювання розвитку підприємництва для можливості його імплементації в Україні. Аналіз зарубіжного досвіду (країн ЄС, зокрема, Швеції, Норвегії, ОАЕ, Нової Зеландії, Японії) показав ефективність таких інструментів, як стимулювання інтернаціоналізації та експортного потенціалу бізнесу; цифровізація та діджиталізація усіх сфер розвитку МСП; пріоритетність МСП у законодавстві держав та підтримці, порівняно з великими підприємствами; численні програми підтримки підприємницької культури та стартапів; спрощення адміністративних процедур (дерегуляція); розширення потенціалу фінансування; участь МСП у державних закупівлях; підтримка інновацій; екологічність та інклюзивність розвитку. Ці приклади можуть бути адаптовані в українських реаліях із урахуванням національних особливостей, насамперед в аспекті децентралізації, цифровізації та післявоєнної економічної відбудови.

7. Розроблено Концепцію дерегуляції МСП, яка передбачає зменшення адміністративного тиску на підприємців, цифровізацію дозвільних процедур, запровадження єдиного вікна для МСП, перегляд застарілих нормативів, а також розвиток саморегульованих організацій. У Концепції визначено стратегічні пріоритети стимулювання МСП: подальше спрощення регуляторного середовища; пріоритет МСП у державних політиках; цифровізація; інтернаціоналізація та експорт; пріоритетний доступ до фінансування і держзакупівель; підтримка підприємницької культури та стартапів; розвиток інновацій, екологічного, соціального та інклюзивного бізнесу. Визначено етапи впровадження Концепції: стабілізаційний етап, етап відновлення та реінтеграції, етап трансформації і розвитку, етап консолідації та міжнародної інтеграції. У результаті сформовано комплексну концептуальну основу дерегуляції МСП, що забезпечує стратегічну сталість політики, посилює конкурентоспроможність підприємництва та інтегрує розвиток МСП у ключові вектори національної післявоєнної трансформації. У

повоєнному періоді стратегія дерегуляції має стати одним із ключових напрямів економічного відновлення та стимулювання підприємництва, особливо у сфері малого бізнесу як драйвера зайнятості та регіонального розвитку.

8. Обґрунтовано систему інноваційних інструментів механізмів державного стимулювання розвитку МСП в Україні, що базується на використанні цифрових, інтелектуальних і «зелених» рішень, спрямованих на формування сучасної екосистеми підприємництва. До системи включено: єдину онлайн-платформу для МСП; інноваційні податкові режими («податкові канікули» для стартапів, фіскальний сандбокс, динамічне оподаткування); Smart-субсидії; краудфандингові платформи з державною гарантією; інноваційні кластери та бізнес-інкубатори; гарантійний фонд МСП; мікрофінансування через блокчейн і смарт-контракти; «зелені» стимули; державне замовлення для малого бізнесу; пільгове використання інфраструктури; пріоритет грантової підтримки соціальних підприємств. Ці інструменти забезпечать передумови для збільшення ефективності стимулювання, гарантуватимуть більшу прозорість та довіру бізнесу до державних ініціатив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арапова О., Песчанська В., Смородінова А. Державне стимулювання експорту українських підприємств. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 9. С. 4-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_9_3 (дата звернення: 02.04.2024).
2. Бавико О. Є. Система державного регулювання розвитку бізнесу. *Бізнес-навігатор*. 2017. Вип. 4-1. С. 61-64.
3. Бакуліна О. С., Зінчук Т. О., Бакулина А. С., Зинчук Т. А. Напрями державного стимулювання персоналу сільськогосподарських підприємств в країнах-членах ЄС та Україні *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2015. Вип. 2 (83), ч. 1. С. 65-73. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/1717>.
4. Балацька А. Сутність фінансового механізму розвитку малого та середнього бізнесу. *Економічний аналіз*. 2020. Вип. 30 (1). С. 7-14.
5. Бондарук Т. Фіскальна політика як чинник сталого розвитку територій в умовах воєнного часу. *Економічні горизонти*. 2023. Вип. 3 (25). С. 57–67. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(25\).2023.286686](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(25).2023.286686).
6. Брік І. Є. Державна політика стимулювання інноваційної активності малих підприємств в Україні. *Бізнес інформ*. 2015. Вип 6. С. 92-96.
7. Букреєва Д. С. Удосконалення механізму розвитку малого бізнесу в Україні: податково-інтеграційний аспект. *Економічний простір*, 2016. Вип. 109. С. 85-97.
8. Варналій З. С. Мале підприємництво : основи теорії і практики / 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Знання, КОО, 2003. 350 с.
9. Васильців Т., Магас Д. Економічний механізм стимулювання розвитку та структурного реформування сектору малого і середнього бізнесу в умовах євроінтеграції України. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2025. № 2. Р. 182-186. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-340-28>. URL: <https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/1670/1706>.

10. Вахович І. М., Шейко Ю. О. Регіональний вимір стимулювання розвитку малого підприємництва : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 272 с.
11. Височина А. В., Таранченко А. Д. Фіскальна ефективність податку на прибуток для держави та бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 1047-1053.
12. Власна справа: майже 4 млрд грн податків сплатили до бюджету отримувачі грантів. *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/d4436fd8-ac4d-4f8a-9070-559ecbf64605?lang=uk-UA&title=VlasnaSprava-Maizhe4-MlrdGrnPodatkivSplatiliDoBiudzhetuOtrimuvachiGrantiv>.
13. Гавалюх А. М. Недоліки діючої системи оподаткування діяльності малого бізнесу в Україні. *Вас вітає Інтернет конференція!* 2021. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3895/>
14. Галан Н. І. Система державної підтримки малого та середнього бізнесу в розвинутих країнах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 08.05.01. Київ : Нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2006. 20 с.
15. Говорушко Т. А. Концепція забезпечення ефективності розвитку малих підприємств на основі розробки державних цільових програм. *Наукові праці Нац. ун-ту харч. технологій*. 2009. № 30. С. 36–39.
16. Головне в Експортній стратегії України з 2022 року – ресурси для експортної експансії. *Український союз промисловців і підприємців*. 2021. 05.02. URL: <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/holovne-v-eksportnii-stratehii-ukrainy-z-2022-roku-resursy-dlia-eksportnoi-ekspansii>.
17. Господарський кодекс України. Ст. 144. [Кодекс втратив чинність на підставі Закону № 4196-IX від 09.01.2025]. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n47> (дата звернення: 02.04.2024).
18. Гранти від держави на відкриття чи створення бізнесу. *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk->

UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=Robota-GrantiVidDerzhaviNaVidkrittiaChiRozvitokBiznesu.

19. Гранти для переробних підприємств : Шістьом виробникам держава виплатила 34,6 млн грн на розвиток бізнесу. *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/d4413f93-7906-45a7-9574-29cd15abdd88?lang=uk-UA&title=GrantiDliaPererobnikhPidprimstv-ShistomVirobnikamDerzhavaViplatila34-6-MlnGrnNaRozvitokBiznesu>.

20. Григор'єва Х. А. Державне стимулювання альтернативної енергетики: порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 4. С. 109-117.

21. Департамент державної регуляторної політики та дерегуляції. *Державна регуляторна служба України*. URL: https://www.drs.gov.ua/regulatory_policy/departament-derzhavnoyi-regulyatornoyi-polityku/ (дата звернення: 15.02.2024).

22. Дергачова В. В., Колешня Я. О. Державна підтримка малого та середнього бізнесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 20 (1). С. 130-133.

23. Деререгуляція : новини та інструменти. *Державна регуляторна служба України*. URL: <https://drs.gov.ua/deregulation>.

24. Деререгуляція та спрощення ведення бізнесу приваблять інвесторів в Україну – Президент на Нацраді реформ. *Деснянська райдержадміністрація Києва*. URL: <https://desn.kyivcity.gov.ua/news/deregulyatsiya-ta-sproshchennya-vedennya-biznesu-privablyat-investoriv-v-ukrainu-prezident-na-natsradi-reform>.

25. Державна підтримка бізнесу. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/derzhavna-pidtrymka-biznesu>.

26. Деякі кредити для бізнесу під 0 %. *Міністерство фінансів України*. 2023. 15.08. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2023/08/15/110737880>.

27. Деякі питання дерегуляції господарської діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2015 року № 42. *Верховна Рада України. Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42-2015-п#Text>.

28. Деякі питання надання грантів для виробництв переробної промисловості : постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 739. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2022-п#n14> (дата звернення: 02.02.2025).

29. Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі : постанова КМУ № 723-2021-п від 30.04.2024. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723-2021-п#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

30. Джузян О., Яковенко С. Механізми державного стимулювання розвитку «зеленої» економіки в Україні. *Теорія та практика управління розвитком економіки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.* 2019. С. 157-160.

31. Дикань В. Л., Корінь М. В. Державне регулювання промислового розвитку України. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2018. Вип. 61. С. 9-19.

32. До розробки Стратегії відновлення МСП до 2027 року долучать бізнес, експертів, донорів та регіони. *Міністерство економіки України.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/do-rozrobky-stratehiiu-vidnovlennia-msp-do-2027-roku-doluchat-biznes-ekspertiv-donoriv-ta-rehionu> (дата звернення: 02.04.2024).

33. Договір про функціонування ЄС № 994_b06 від 25.03.1957: консолідована версія. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 02.04.2024).

34. Дослідження стану та потреб бізнесу за рік повномасштабної війни. Березень-квітень 2023. *Бізнес. Дія.* URL: <https://business.diia.gov.ua/analytics/research/doslidzhennia-stanu-ta-potreb-biznesu-za-rik-povnomasshtabnoi-viiny>.

35. Економічна правда. Дія City : як працює спеціальний режим для ІТ-бізнесу. *Економічна правда.* 2024. 28 лют. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/02/28/710460>.

36. Завдяки Prozorro Market за півроку держава заощадила понад 1,3 млрд грн. *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e827ea0a-0ac6-4fca-9a1b-c7c88994402f&title=ZavdiakiProzorroMarketZaPivrokuDerzhavaZaoschadilaPonad1-3-MlrdGrn>.

37. Завдяки урядовій програмі релокації збережено понад 35 тисяч робочих місць. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a54c8281-02fa-4ced-8b14-3a7ca772a826&title=Zavdiaki> (дата звернення: 05.02.2024).

38. Закон № 2120-IX: податкові зміни для бізнесу під час воєнного стану. *Державна податкова служба України (Івано-Франківська область)*. URL: <https://if.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-576960.html>.

39. Зарубіжні практики розробки стратегій розвитку малого підприємництва на регіональному рівні. *Канадське бюро міжнародної освіти*. URL: <http://net.cbie.ca/projects/Data%5Ccd%20009-Lviv-ME-SED-Report-BestStrat-UKR.pdf>.

40. Звіт Venture Pulse за III квартал 2022 року – світові тенденції. *Глобальний огляд ключових трендів ринку венчурного капіталу в світі*. URL: <https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2022/11/q3-venture-pulse-report-global.html>.

41. Звіт про виконання Плану дерегуляції за 2022 рік. *Державна регуляторна служба України* URL: <https://www.drs.gov.ua/deregulation/zvit-pro-vykonannya-planu-deregulyatsiyi-za-2022-rik/>.

42. Звіт про виконання Плану дерегуляції за I квартал 2023 року. *Державна регуляторна служба України* URL: <https://www.drs.gov.ua/deregulation/zvit-pro-vykonannya-planu-deregulyatsiyi-za-i-kvartal-2023-roku/>.

43. Звіт про роботу 2022. *Офіс ефективного регулювання BRDO*. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/2022-BRDO-Report-Short-UA.pdf.pdf> (дата звернення: 15.02.2024).

44. Звіт про фінансову стабільність за червень 2023 року. *Національний Банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2023-H1.pdf?v.

45. Ільїна А. Державне стимулювання інвестиційного процесу. *Scientia fructuosa*. 2017. Вип. 107(3). С. 67-77. URL: <https://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/view/857> (дата звернення: 02.04.2024).
46. Індокси цін. *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2023/01/01.doc>.
47. Індустріальні парки в Україні – 2022 рік. *Міністерство економіки*. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=47454ed4-b60a-4f37-bb77-b7f3127742f8&title=IndustrialniParkiVUkraini2022-Rik>.
48. Інструменти підтримки бізнесу у воєнний час. Вересень 2024 року. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2024. 16.10. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/instrumenty-pidtrymky-biznesu-u-voyennyu-chas-veresen-2024-roku>.
49. Інформація з програми «Доступний факторинг» станом на 01.11.2024 року. *Фонд розвитку підприємництва*. URL: <https://bdf.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/prohrama-Dostupnyu-factorynh-standom-na-01.11.2024-roku.pdf>.
50. Інформація про здійснення органами виконавчої влади державної регуляторної політики у 2023 році. *Державна регуляторна служба України* URL: https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/zvit_r_152_ostpr.pdf.
51. Інформація про здійснення органами виконавчої влади державної регуляторної політики у 2022 році. *Державна регуляторна служба України*. URL: https://www.drs.gov.ua/regulatory_policy/informatsiya-pro-zdijsnennya-organamy-vykonavchoyi-vlady-derzhavnoyi-regulyatornoyi-polityky-u-2022-rotsi/.
52. Інформація про результати Державної програми «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%». *Фонд розвитку підприємництва*. URL: <https://bdf.gov.ua/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupnyu-finansovuu-lizynh-5-7-9/>.
53. Інформація про результати Державної програми Доступні кредити 5-7-9. *Фонд розвитку підприємництва*. URL: <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9/>

54. Інформація про реформу публічних закупівель. *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=1197d60b-5c7b-45ef-bf3a-e08d4cf11cba&title=InformatsiiaProReformupublichniZakupivli>.

55. Інформація щодо здійснення заходів державного нагляду і контролю в період воєнного стану. *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail/84f4a442-aa9b-4c75-8b70-25b9e3cb3df0?lang=uk-UA&title=InformatsiiaSchodoZdiisnenniaZakhodivDerzhavnogoNagliadu-kontroliu-UPeriodVonnogoStanu>.

56. Квак С. А. Економічний механізм стимулювання інноваційної діяльності промислових підприємств України : : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 229 с.

57. Кейнс Р., Маркс К., Норт Д., Шумпетер Й. Удосконалення механізму державного регулювання та стимулювання розвитку агропромислового виробництва. *Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового підкомплексу України*. 2013. Вип. 21. С. 21-25.

58. Климаш Н. І. Теоретико-економічні аспекти податкової дерегуляції у сучасних умовах. *Гроші, фінанси і кредит*. 2017. Вип. 5. С. 167-172.

59. Ковальчук В. Г. Проблеми державного стимулювання економічного розвитку регіонів. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 4. С. 245-251.

60. Колісник Г. М. Державна підтримка розвитку малого підприємництва в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 08.00.03. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2007. 22 с.

61. Колісніченко П. Т. Принципи формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємств малого та середнього бізнесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12 (1). С. 163-166.

62. Кондратюк М. В., Обруч Г. В., Фролова Н. Л. Еволюція трансформації системи державного регулювання малого та середнього підприємництва в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2021. Вип. 72-73. С. 66-78.
63. Концепція розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження КМУ від 20 вересня 2017 р. № 649-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p#Text>.
64. Красносова О. М., Харченко Р. В. Інструментарій державної політики у сфері підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу. *Problemy Ekonomiky*. 2020. Вип. 4. С. 42-47. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-4_0-pages-42_47.pdf.
65. Кручиненко В. А. Фінансовий механізм державної підтримки розвитку малого підприємництва. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2018. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=756> (дата звернення: 12.09.2025).
66. Курепін В. М. Механізми стимулювання та мотиваційні пріоритети діяльності підприємств під час воєнного стану. 2022. С. 355-357. *Інституційний репозитарій Миколаївського національного аграрного університету*. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11721/1/355-357.pdf> (дата звернення: 20.02.2024).
67. Кушнір Р. О., Хома І. Державне стимулювання інноваційної діяльності машинобудівних підприємств України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2008. № 3. Т. 2. С. 252.
68. Лесько О. Й., Глущенко Л. Д., Мещерякова Т. К. Деретуляція підприємницької діяльності та покращення умов ведення бізнесу в Україні. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2016. Вип. 1. С. 58-64.
69. Лічак Д. В. Проблеми визначення поняття державна підтримка суб'єктів господарювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 403-411.
70. Мазур Г. Ф. Удосконалення механізму державного регулювання та стимулювання розвитку агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2013. Вип. 2. С. 19-25.

71. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. Вип. 2(100). С. 3-11. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11) (дата звернення: 02.04.2024).
72. Михайлів Г. В., Ємець О. І. Впровадження заходів стимулювання становлення малого і середнього бізнесу в Україні. *Science progress in European countries : new concepts and modern solutions : Published and printed in Germany by ORT Publishing (Germany) in association with the Center For Scientific Research 'SOLUTION' (Ukraine)*. 2019. Р. 417-423.
73. Моїсеєнко Ю. М. Державна підтримка та стимулювання нанотехнологій в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. Вип. 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3143> (дата звернення 08.04.2024).
74. Національна економічна стратегія до 2030 року : Візія. Вектори. Імплементация. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf> (дата звернення: 20.04.2024).
75. Никифоров А. Є., Дибя В. М., Парнюк В. О. Податкове стимулювання інноваційної діяльності. *Фінанси України*. 2009. Вип. 5. С. 78-86.
76. Новицька О. В. Інструменти стимулювання малого та середнього бізнесу в контексті регіонального розвитку. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 2(39).
77. Огляд банківського сектору. *Національний Банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2024-05.pdf?v=8
78. Онешко С., Кучінік Н., Гринчук Н. Податкове стимулювання бізнесу в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2022. Вип. 5 (23). С. 259-272.
79. Онищенко С. В., Ківшик О. П., Єрмак Г. Деретуляція підприємницької діяльності як базис підтримки та відновлення національної економіки України. *Modeling the Development of the Economic Systems*. 2022. № 4. С. 124–132.

80. Опитування щодо дерегуляції бізнесу. *Офіс ефективного регулювання*. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/Deregulation-survey-SMEPIS-1.pdf>.
81. Орел Ю. Л., Кулініч О. В. Вплив дерегуляції бізнесу на повоєнне відновлення економіки України: публічно-управлінський аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Том 34 (73). № 6. С. 32.
82. Офіс просування інвестицій (UkraineInvest) при Кабінеті Міністрів України. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/incentives/it/> (дата звернення 20.01.2024).
83. Офіційний сайт публічних закупівель Прозорро. URL: <https://bi.prozorro.org/sense/app/b22f24e4-0f6a-4702-bdb8-3973d466afa8/sheet/23b2eb3e-e433-4c58-8e61-ca00c92ace0d/state/analysis>.
84. Оцінка впливу програми «Доступні кредити 5-7-9%» на підприємства корпоративного сектору України. *Національний Банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Roman_Soltysyak_Otsinka_vplyvu_prohramy_Dostupni-kredyty_5-7-9.pdf?v=7.
85. Перелік проектів. *Офіційний сайт «Дія»*. <https://plan2.diia.gov.ua> URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/ua/streams/entrepreneurship-development/2016-substream1-6> (дата звернення: 20.03.2024).
86. Пилявець В., Гриник О. Деретуляція як підтримуючий важель бізнесу у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1678> (дата звернення: 15.02.2024).
87. Питання ввезення на митну територію України енергозберігаючих матеріалів, обладнання, устаткування та комплектувальних виробів за проектами демонстрації японських технологій : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 293. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2016-п#Text> (дата звернення: 02.02.2025).
88. Підтримка бізнесу під час війни : грантові кошти від держави та міжнародних організацій. *Liga.Finance*. URL: <https://finance.liga.net/ua/bank/press->

release/pidtrymka-biznesu-pid-chas-viiny-hrantovi-koshty-vid-derzhavy-ta-mizhnarodnykh-orhanizatsii.

89. Підтримка МСБ : як спільні програми держбанків та Фонду розвитку підприємництва допомагають бізнесу. *Liga.Finance*. URL: <https://finance.liga.net/ua/bank/press-release/pidtrymka-msb-iak-spilni-prohramy-derzhbanku-ta-fondu-rozvytku-pidpriumnytstva-dopomahaiut-biznesu>.

90. План заходів з дерегуляції 2024-2025. *Державна регуляторна служба України*. URL: <https://drs.gov.ua/type-deregulation/plan-zahodiv-z-deregulyatsiyi>.

91. Платформа Відкритий Бюджет. Видатки державного та місцевих бюджетів. *Open Budget : Державний веб-портал бюджету для громадян*. URL: <https://openbudget.gov.ua/analytics/expenses>.

92. Податкова соціальна пільга (ПСП). *Faktoria.kiev.ua*. URL: <https://faktoria.kiev.ua/uk/podatкова-socialna-pilga>.

93. Податковий кодекс України 2755-VI від 29.01.2024. Ст. 112. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

94. Податковий режим Дія. *City. Diia*. URL: <https://city.diia.gov.ua>.

95. Подвишена Д. Зміни до податкового кодексу : які нововведення будуть для бізнесу. *24 Бізнес*. URL: https://24tv.ua/business/zmini-dlya-biznesu-yakimi-budut-novi-podatki_n2700929 (дата звернення 06.03.2024).

96. Понад 22 тисячі підприємців отримали від держави гранти на розвиток бізнесу. *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/857fd561-82fd-42a0-aac2-d82e3cbcd115?lang=uk-UA&title=Robota-Ponad22-TisiachiPidprimtsivOtrimaliVidDerzhaviGrantiNaRozvitokBiznesu>.

97. Поняття дерегуляція. *Офіс з ефективного регулювання*. URL: <https://brdo.com.ua/news/shho-take-deregulyatsiya/> (дата звернення: 15.02.2024).

98. Порядок надання компенсації витрат ініціаторам створення індустріальних (промислових) парків — суб'єктам господарювання, керуючим компаніям та учасникам індустріальних (промислових) парків на підключення та

приєднання до інженерно-транспортних мереж : постанова Кабінету Міністрів України від 03 січня 2023 № 10. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2023-п#Text>.

99. Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва 28-2020-п від 06.02.2024 : постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 28. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-п#Text> (дата звернення: 20.02.2024).

100. Прийняття національного законодавства про державну допомогу суб'єктам господарювання. *Пульс Угоди : моніторинг плану заходів з виконання Угоди.* URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/ua/streams/entrepreneurship-development/2018-substream4-59> (дата звернення: 20.04.2024).

101. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 01.01.2025 № 555-IV. Ст. 155. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

102. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення ефективного функціонування експортно-кредитного агентства : Закон України 2154-IX від 01.01.2024. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2154-20#top> (дата звернення: 02.04.2024).

103. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція) : Закон України 191-VIII від 02.08.2019. Ст. 133. *Верховна Рада України. Законодавство України.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-19#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

104. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання грантів для виробництв переробної промисловості : постанова Кабінету Міністрів України від 3 травня 2024 р. № 502. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-2024-п#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

105. Про внесення змін до підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту

машин механізованого розмінування : Закон України від 16.07.2024 № 3853-IX.
URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/79052.html>.

106. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України від 30.06.2023 №3219-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 81. ст. 300.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

107. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і 29 №312-2022-п від 18.03.2022 : постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 312. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2022-п#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

108. Про встановлення детальних правил застосування статті 108 Договору про функціонування Європейського Союзу (кодифікація) : Регламент 2015/1589 від 13 липня 2015 року. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_032-15#Text (дата звернення: 02.04.2024).

109. Про Державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15 грудня 2020 року № 1082-IX. Ст. 144. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#top>.

110. Про Державний бюджет України на 2022 рік : Закон України від 2 грудня 2021 року № 1928-IX. Ст.12. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>.

111. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 3 листопада 2022 року № 2710-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>.

112. Про Державний бюджет України на 2024 рік : Закон України від 9 листопада 2023 року № 3460-IX. Ст.393. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>.

113. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України 1555-VII від 07.09.2023. Ст.1173. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (дата звернення: 05.04.2024).

114. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні : Закон України від 17.09.2023 № 1116-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

115. Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності : Закон України № 817/98 від 23.07.1998 р. (втратив чинність від 08.10. 2022). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817/98#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

116. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України № 2806-IV від 02.09. 2024. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

117. Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту : Закон України від 22 березня 2022 року. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-2721875.pdf (дата звернення: 02.04.2024).

118. Про запровадження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва № 89/2000 (втрата чинності від 25.05.2004) : Указ Президента України. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89/2000#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

119. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України № 1160-IV від 24.12.2023. Ст. 79. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

120. Про затвердження переліку суб'єктів літакобудування, щодо яких запроваджуються тимчасові заходи державної підтримки : Постанова КМУ від 9

червня 2010 р. № 405. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2010-п#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

121. Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу «Ведення бізнесу» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1406. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2015-р> (дата звернення: 02.04.2024).

122. Про затвердження плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2021 р. № 1687-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-р#Text>.

123. Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1413-2019-р від 03.09.2024. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1413-2019-р#Text>.

124. Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України 615-2016-р від 04.12.2019 : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 615-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615-2016-р#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

125. Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату, плану дій щодо покращення умов ведення бізнесу в Україні та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1413-р. *Верховна Рада України. Законодавство*

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1413-2019-p#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

126. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 р. № 246-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-p#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

127. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-p#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

128. Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва паливно-енергетичного комплексу : постанова Кабінету Міністрів України (КМУ) від 19.06.2023 № 627. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/627-2023-p#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

129. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України № 2464-VI від 01.01.2025. Ст. 11. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>.

130. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України № 959-XII від 31.12.2023. Ст. 377. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

131. Про інвестиційну діяльність: Закон України № 1560-XII від 10.10.2022 *Відомості Верховної Ради України. 1991. № 47. ст. 646.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

132. Про індустриальні парки : Закон України від 17. 09. 2023 № 5018-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

133. Про інноваційну діяльність : Закон України № 40-IV від 31.03.2023. *Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. Ст. 266. Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

134. Про інститути спільного інвестування : Закон України № 5080-VI від 27.04.2024. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text>.

135. Про кредитні спілки : Закон України № 3254-IX від 08.11.2024. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text>.

136. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України 222-VIII від 02.09.2024. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

137. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України № 1775-III [втратив чинність від 28.06.2015]. Ст. 299. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1775-14#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

138. Про наукову і науково технічну діяльність : Закон України № 848-VIII від 04.01.2024. Ст. 25. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

139. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» : Закон України від 30.06.2024 № 877-V. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

140. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України № 107-VI від 28.12.2007. *Верховна Рада*

України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>.

141. Про особливості здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності щодо фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності» : Закон України від 27.11.2023 №4448-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4448-17#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

142. Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 305-2022-п (редакція від 25.04.2023). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-п#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

143. Про підприємництво: Закон України № 698-XII від 11.02.2022. URL: *Верховна Рада України. Законодавство України.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#n112> (дата звернення: 02.04.2024).

144. Про підсумки економічного та соціального розвитку за I квартал 2000 року : Постанова КМУ 747-2000-п від 03.11.2000. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/747-2000-п#top> (дата звернення: 02.04.2024).

145. Про порядок надання фінансової підтримки підприємствам : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.1994 № 645. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/645-94-%D0%BF>.

146. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303. *Верховна Рада України. Законодавство України.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-п#Text>.

147. Про режим іноземного інвестування : Закон України № 93/96-ВР від 17.08.2022. Ст. 80. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

148. Про розвиток літакобудівної промисловості: Закон України від 01.01.2017 № 2660-III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2660-14#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

149. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 березня 2012 року № 4618-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

150. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»: Закон України від 01.01.2025 № 1667-IX. Ст.18. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

151. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента від 12 січня 2015 року №5/2015. *Президент України : Володимир Зеленський : Офіційне інтернет-представництво.* URL: <https://www.president.gov.ua/documents/52015-18245> (дата звернення: 02.04.2024).

152. Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки : Розпорядження КМУ від 27 грудня 2017 р. № 1017-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-p#Text>.

153. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року. Розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 р. № 988-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>.

154. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації: Розпорядження КМУ від 20 грудня 2022 р. № 1163-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p#Text>.

155. Про схвалення Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки та затвердження операційного плану її реалізації у 2024-2025

роках : Розпорядження КМУ від 2 лютого 2024 р. № 76-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2024-p#Text>.

156. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text>.

157. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 24 травня 2017 р. № 504-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-p#Text> (дата звернення: 20.04.2024).

158. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження КМУ від 10 липня 2019 р. № 526-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p#Text>.

159. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження КМУ від 31 грудня 2024 р. № 1351-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-p#Text>.

160. Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності: Указ Президента № 79/98 від 03.02.1998 року (втратив чинність від 25.05.2004). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79/98#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

161. Про фінансовий лізинг : Закон України № 1201-IX від 01.01.2024. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>.

162. Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності : Закон України від 26 грудня 2024 року № 1792-VIII. Ст. 43. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

163. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України № 1953-IX від 08.11.2024. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

164. Програма «Робота»: гранти для бізнесу. *Децентралізація в Україні.* URL: <https://decentralization.gov.ua/news/18312>.

165. Програма «Зроблено в Україні»: три індустріальні парки отримають 171 млн грн держфінансування. *Міністерство економіки України.* URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=246442e6-897a-4f89-9f0e-0349ae6f2c85&title=ZroblenoVUkraini-TriIndustrialniParkiOtrimaiut171-MlnGrnDerzhfinansuvannia>.

166. Програма експортної підтримки українського бізнесу. *Бізнес. Дія.* URL: <https://business.dii.gov.ua/export-support-program> (дата звернення: 02.04.2024).

167. Програма релокації підприємств: хто, де та за яких умов може відновити робочі місця. *Інтент.* URL: <https://intent.press/expert/vidnovlennya/2024/programa-relokaciyi-pidpriyemstv-hto-de-ta-za-yakih-umov-mozhe-vidnoviti-svij-biznes/>.

168. Прогрес виконання Плану завдань і заходів з реалізації Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки. URL: <https://exportstrategy.me.gov.ua/progress>.

169. Проект Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року. *Департамент регуляторної політики та підприємництва.* URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=454b13bc-3503-4185-b59d-b60f6467748c&title=ProektStrategiiVidnovlennia-StalogoRozvitkuTaTsifrovoiTransformatsiiMalogoTaSerednogoPidprimnitstvaNaPeriodDo2027-Roku> (дата звернення: 02.04.2024).

170. Проекти нацпрограми. Основи відновлення : Цифрова держава. *Офіційний сайт «Відновлення України».* URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/digital-government?page=2> (дата звернення: 20.03.2024).

171. Рада бізнес-омбудсмена. Рада бізнес-омбудсмена фінансується Європейським Союзом та з Мультидонорського рахунку стабілізації та сталого розвитку (МДР). *Рада бізнес-омбудсмена*. URL: <https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/9-years-ua.pdf>.

172. Регуляторний дашборд. *Дерегуляційна платформа*. URL: <https://deregulation.me.gov.ua/derehuliatyynyy-dashbord/>.

173. Реєстр державної допомоги станом на 04.12.2023. *Дія*. URL: <https://data.gov.ua/dataset/16fcf128-1a28-41d5-8081-3dffffe68b397/resource/418b9a10-d9cc-4198-bc85-d3c94d22736c> (дата звернення: 20.03.2024).

174. Результати опитування бізнесу та громадськості щодо оновлення Експортної стратегії України. *Міністерство економіки*. URL: <https://me.gov.ua/view/d3bfd49d-9480-4a56-8951-57153c07499a>.

175. Річний звіт ФПП за 2021 рік. *Фонд розвитку підприємництва*. URL: https://bdf.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Report_UA_forWeb.pdf.

176. Розвиток підприємництва. Інформація про реформу розвитку підприємництва. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=31f9c075-3504-4113-b42d-48c2de248b76&title=InformatsiiaProReformuRozvitokPidprimnitstva> (дата звернення: 20.01.2024).

177. Розвиток підприємництва. Можливості для бізнесу від партнерів з розвитку. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2ce162f7-5840-487b-8ef1-9c65fc1b1d9b&title=MozhливostiDliaBiznesuVidPartnerivZRozvitku> (дата звернення: 20.02.2024).

178. Саніахметова Н. О. Регулювання підприємницької діяльності в Україні (організаційно-правові аспекти) : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра юр. наук: 12.00.07. Одеса : Одеська держ. юридична академія, 1998. 35 с.

179. Середні ціни продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами (1996-2021). *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/scr/scr_rp_96-20ue.xls.

180. Сиченко В. В., Мареніченко В. В. Механізми державного регулювання інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. 2015. Вип. (1). С. 52-57.

181. Сприяння комплексній дерегуляції господарської діяльності. *Пульс Угоди : моніторинг реалізації плану заходів з виконання Угоди*. URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/ua/streams/entrepreneurship-development/2016-substream1-5> (дата звернення: 20.03.2024).

182. Стан виконання Плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності за результатами 2021 року. *Державна регуляторна служба України*. URL: <https://www.drs.gov.ua/deregulation/stan-vykonannya-planu-zahodiv-shhodo-deregulyatsiyi-gospodarskoyi-diyalnosti/>.

183. Стан виконання плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату за 9 місяців 2024 року. *Державна регуляторна служба України*. URL: <https://www.drs.gov.ua/deregulation/stan-vykonannya-planu-zahodiv-shhodo-deregulyatsiyi-gospodarskoyi-diyalnosti-ta-pokrashhennya-biznes-klimatu-za-9-misyatsiv-2024-roku/>.

184. Створення ефективного регулювання. *Офіс ефективного регулювання*. URL: <https://brdo.com.ua/shho-my-robymo/#hero-c66de5f> (дата звернення: 15.02.2024).

185. Стратегія сталого розвитку Україна 2020 5/2015 від 12.01.2015 : Указ Президента України №№ 5/2015 від 12 січня 2015 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

186. Тарасенко Т. Державне стимулювання інноваційного підприємництва в трансформаційній економіці: автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.01. Харків : Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2007. 15 с.

187. Титарчук І. М. Державна підтримка сільського господарства в умовах трансформації економіки АПК : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 08.07.02. Київ : Нац. аграр. ун-т. 2006. 24 с.

188. Томашевська А. В., Сурай І. Г., Жук О. І. Формування ефективного механізму державного стимулювання інноваційного розвитку малого і середнього підприємництва. *Наукові перспективи. Серія «Державне управління»*. 2025. № 6(60). С. 376–389. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6\(60\)-376-389](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6(60)-376-389). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/25906/25881>.

189. Трегубов О., Клочковська В., Клочковський О. Державне регулювання розвитку малого бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. С. 43-62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-62>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1744>.

190. Турецков Т. Є. Організаційний механізм державного регулювання малого й середнього підприємництва в реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30(69), № 2. С. 87-91. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/2_2019/18.pdf.

191. Угода між Урядом України і Європейським Союзом про участь України в програмі ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу (COSME) (2014 – 2020) № 984_025-16 від 22.02.2017. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_025-16#Text (дата звернення: 02.04.2024).

192. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами № 998_012 (втрата чинності від 01.09.2017) : ратифікована Законом N 237/94-ВР (237/94-ВР) від 10.11.94). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (дата звернення: 02.04.2024).

193. Україна : поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 - 2004 рр. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276a/2000#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

194. Український фонд стартапів. URL: <https://usf.com.ua>.

195. Ульянченко Ю. О., Єфанов В. А. Державна політика стимулювання розвитку «зеленої» економіки. *Теорія та практика державного управління* : збірник наукових праць ХарПІ НАДУ. Харків, 2019. Вип.1(64). С. 93-102.

196. Уряд переглянув отримання більше тисячі довідок та ліцензій для бізнесу. *Дерегуляційна реформа*. URL: <https://deregulation.me.gov.ua/pryborakaty-biurokratiuu-uriad-perehlianyv-otrymannia-bilshe-tysiachi-dovidok-ta-litsenziy-dlia-biznesu-chomu-na-tsomu-reforma-derehuliatsii-ne-zavershena/>.

197. Урядом схвалено Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriadom-skhvaleno-derzhavnu-stratehiuu-zabezpechennia-rivnykh-prav-ta-mozhlyvostei-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2030-roku>.

198. Федорчак О.В. Роль державно-приватного партнерства у відбудові транспортної інфраструктури України. *Демократичне врядування*. 2022. №2 (30). С. 44-57. DOI: <https://doi.org/10.23939/dg2022.02.044>.

199. Фонд розвитку підприємництва прозвітував про результати діяльності у 2021 році. *Фонд розвитку підприємництва*. URL: <https://bdf.gov.ua/fond-rozvytku-pidpriemnytstva-prozvituvav-pro-rezultaty-diialnosti-u-2021-rotsi/>.

200. Фролова Н. Л. Аналіз державної політики в сфері розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. Вип. 60. С. 62-71.

201. Фролова Н. Л. Світовий досвід державної політики у сфері розвитку малого та середнього бізнесу. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. Вип. 61. С. 68-78.

202. Центр підтримки технологій та інновацій. URL: <https://nipo.gov.ua/tisc-page/>.

203. Цивільний кодекс України № 435-IV від 28.06.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

204. Чала Н. Д. Особливості державного стимулювання базисних інновацій як головного чинника економічного розвитку України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. Вип. 2. С. 158-165.

205. Які діють державні програми підтримки бізнесу в Україні. *Inventure*. URL: <https://inventure.com.ua/uk/analytics/articles/yaki-diyut-derzhavni-programi-pidtrimki-biznesu-v-ukrayini>.

206. Якісний огляд реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 12.08.2022).

207. Яловий Г. К., Бабій Д. А., Єрешко Ю. О. Фінансовий механізм стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні. *Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць*. 2012. № 9. С. 64-75. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/f6130eec-8d4c-4926-b0a3-8d873b2038f0/content>.

208. Business Finland. URL: <https://www.businessfinland.fi/en/for-finnish-customers/home> (дата звернення: 02.04.2024).

209. Business overview. *SME Support Japan*. URL: <https://www.smrj.go.jp/english/overview/creation.html>.

210. Business Ready 2024. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/4156f785-b845-4a09-a826-53e634844a9a/content>.

211. Business Sweden. URL: <https://www.business-sweden.com/about-us/> (дата звернення: 02.04.2024).

212. Business.gov.nl. URL: <https://business.gov.nl/sector-specific/> (дата звернення: 02.04.2024).

213. Business.govt.nz. [офіційний урядовий ресурс Нової Зеландії]. URL: <https://www.business.govt.nz/>.

214. Common agricultural policy subsidy programme (GLB). URL: <https://business.gov.nl/subsidy/common-agricultural-policy/> (дата звернення: 02.04.2024).

215. Credit Guarantee Scheme for Agriculture (BL). URL: <https://business.gov.nl/subsidy/credit-guarantee-scheme-agriculture-bl/> (дата звернення: 02.04.2024).

216. Dutch Trade and Investment Fund (DTIF). URL: <https://business.gov.nl/subsidy/dtif/> (дата звернення: 02.04.2024).

217. Ease of Doing Business score. The World Bank. URL: <https://archive.doingbusiness.org/en/data/doing-business-score> (дата звернення: 02.04.2024).

218. E-Government Development Index. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine>.

219. European Innovation Scoreboard 2023 and Regional Innovation Scoreboard 2023. URL: <https://projects.research-and-innovation.ec.europa.eu/en/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard/eis> (дата звернення: 02.04.2024).

220. European innovation scoreboard. European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard_en (дата звернення: 02.04.2024).

221. European Union funding: Grants and subsidies for entrepreneurs. URL: <https://business.gov.nl/financing-your-business/subsidies/about-subsidies/european-union-subsidies/> (дата звернення: 02.04.2024).

222. Funding opportunities for small businesses. *European Commission : An official website of the European Union*. URL: https://commission.europa.eu/funding-tenders/how-apply/eligibility-who-can-get-funding/funding-opportunities-small-businesses_en.

223. Government Support for Startups & SMEs in New Zealand (2025). URL: <https://whatfounderswant.com/government-support-for-startups-smes-in-new-zealand-2025>.

224. Guide to Sweden's Regulatory Framework and Government Incentives. *ScandicCorp : Your Link To Nordic Business*. URL: <https://scandicorp.com/guide-to>

swedens-regulatory-framework-and-government-incentives/ (дата звернення: 02.04.2024).

225. Innovation Credit Scheme. *Business.gov.nl : Information for entrepreneurs*. URL: <https://business.gov.nl/subsidy/innovation-credit-scheme/> (дата звернення: 02.04.2024).

226. Innovation policy promotes growth and renews the operating environment. *The Ministry of Employment and the Economy*. URL: <https://tem.fi/en/innovation-policy> (дата звернення: 02.04.2024).

227. Japan economic panel urges \$400 billion investment to boost SME productivity. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/business/world-at-work/japan-economic-panel-urges-400-billion-investment-boost-sme-productivity-2025-05-14/>.

228. Multiannual plan for research and development funding. *Ministry of Economic Affairs and Employment of Finland*. URL: <https://tem.fi/en/plan-for-research-and-development-funding> (дата звернення: 02.04.2024).

229. OECD/EBRD (2023), SME Policy Index : Eastern Partner Countries 2024: Building Resilience in Challenging Times, SME Policy Index, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/3197420e-en>.

230. Open Data Maturity 2022. *Capgemini*. URL: <https://www.capgemini.com/insights/research-library/open-data-maturity-report-2022/>.

231. Priorities for 2021-2027. *An official website of the European Union*. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/how/priorities_en.

232. Regional Development Agencies (ROMs). *Business.gov.nl : Information for entrepreneurs*. URL: <https://business.gov.nl/running-your-business/business-location/establishing-or-relocating-a-business/regional-development-agencies-roms/> (дата звернення: 02.04.2024).

233. Regional Implementation of the SBA. *European Commission*. URL: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/regional-sme-policies/documents/no.5_regional_imp_en.pdf.

234. Results and impact 2023. *Business Finland*. URL: <https://www.businessfinland.fi/496215/globalassets/finnish-customers/about-us/results-and-impact/results-and-impact-2023.pdf> (дата звернення: 02.04.2024).

235. Shavkat Oqilovich S., Maftuna Bakhrom qizi B. Measures of state support for small and medium-sized businesses in the European Union. *Advances in Science and Sustainability*. 2025. 1(01). P. 3-6. DOI: <https://doi.org/10.70728/susta.v01.i01.001>.

236. Small and medium-sized enterprises : Vital keys to economic diversification. *Ajman Free Zone*. URL: <https://afz.gov.ae/en/resources/blogs/2021/july/small-and-mediumsized-enterprises-vital-keys-to-economic-diversification.html>.

237. SmartFinance. Ринок інвестицій МСБ у цифрах : хто фінансує стартапи та підприємців у 2025. URL: <https://smartfinance.com.ua/analitika/rynok-investytczij-msb-u-czyfrah-hto-finansuye-startapy-ta-pidpryyemcziv-u-2025>.

238. Startup funding from the government. *Business.gov.nl : Information for entrepreneurs*. URL: <https://business.gov.nl/financing-your-business/funding-and-loans/government-funding/startup-funding-from-the-government/> (дата звернення: 02.04.2024).

239. State statistics service of Ukraine. Кількість діючих підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2010-2023). *Державна служба статистики України*. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/fin_new/Кр_kved_10_21.xlsx.

240. State statistics service of Ukraine. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2023). *Державна служба статистики України*. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/ksg_ek_2010_2021_ue.xlsx.

241. State statistics service of Ukraine. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2023). *Державна служба статистики України*. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/kzpsg_ek_2010_2021.xlsx

242. State statistics service of Ukraine. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі,

середні, малі та мікропідприємства (2010-2023). *Державна служба статистики України*.

https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/fin_new/Orp_kved_10_21.xlsx.

243. Support Management Capabilities Improvement, Business Innovation. [офіційний урядовий ресурс Японії]. URL: https://www.chusho.meti.go.jp/sme_english/policies/index.html.

244. Swedish Governmental Agency for Innovation Systems. URL: <https://www.vinnova.se/en/> (дата звернення: 02.04.2024).

245. Tax payments (number). *World Bank, Doing Business project*. <https://data.worldbank.org/indicator/IC.TAX.PAYM>.

246. Tax revenue (% of GDP). International Monetary Fund, Government Finance Statistics Yearbook and data files, and World Bank and OECD GDP estimates. *World Bank Open Data*. <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS>.

247. Taxes on goods and services (% of revenue). International Monetary Fund, Government Finance Statistics Yearbook and data files. *World Bank Open Data*. <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.GSRV.RV.ZS>.

248. Taxes on income, profits and capital gains (% of revenue). International Monetary Fund, Government Finance Statistics Yearbook and data files. *World Bank Open Data*. <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.YPKG.RV.ZS>.

249. Taxes on international trade (% of revenue). International Monetary Fund, Government Finance Statistics Yearbook and data files. *World Bank Open Data*. <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.INTT.RV.ZS>.

250. The Academy of Finland's. Research Council of Finland. URL: <https://www.aka.fi/en/research-funding/> (дата звернення: 02.04.2024).

251. The Emirati Startup Program. *United Arab Emirates Ministry of economy and tourism*. URL: <https://www.uaesme.ae/>.

252. The Horizon Europe program (2021-2027) is the EU's largest investment in supporting and accelerating research and innovation in Europe. *Business Finland*. URL: <https://www.businessfinland.fi/en/for-finnish-customers/services/funding/horizon-europe> (дата звернення: 02.04.2024).

253. The Swedish Agency for Economic and Regional Growth. *Tillväxtverket*. URL: <https://tillvaxtverket.se/tillvaxtverket/inenglish.2908.html> (дата звернення: 02.04.2024).

254. Types of subsidies and schemes. *Business.gov.nl*. URL: <https://business.gov.nl/financing-your-business/subsidies/about-subsidies/types-of-subsidies-and-schemes/> (дата звернення: 02.04.2024).

255. Vision and road map of the Research and Innovation Council Finland. *Finnish Government*. URL: https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/4102579/Vision_and_roadmap_RIC.pdf/195ec1c2-6ff8-4027-9d16-d561dba33450/Vision_and_roadmap_RIC.pdf.pdf?t=1512643290000 (дата звернення: 02.04.2024).

256. Wadden fund subsidy scheme STUW (Friesland, Groningen, Noord-Holland). *Business.gov.nl*. URL: <https://business.gov.nl/subsidy/wadden-fund/> (дата звернення: 02.04.2024).

257. World Development Indicators. URL: <https://wdi.worldbank.org/table/4.14>.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію
результатів дисертації****Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових
видань України:**

1. Біннатов О. Європейський досвід регулювання малого підприємництва та його вплив на Україну. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Державне управління»)*. 2024. № 3(21). С. 146-155.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-145-155](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-145-155)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/9901>

2. Біннатов О. Забезпечення прав підприємців в умовах євроінтеграції: виклики та рішення. *Наукові перспективи*. 2024. № 3(45). С. 115-126.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3\(45\)-115-126](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3(45)-115-126)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/10238>

3. Біннатов О. Роль державного управління в стимулюванні інноваційного розвитку малого підприємництва в умовах євроінтеграції. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № (8). С. 6–16.

DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-8-6-16>

URL: <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/134>

4. Біннатов О. Вплив невизначеності на розвиток малого бізнесу в Україні. *Публічне управління і політика*. 2025. № 9(13). С. 98-109.

DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.9.20>

URL: <https://www.eu-scientists.com/index.php/pmap/article/view/412?articlesBySimilarityPage=10>

5. Біннатов О. Державна політика розвитку кластерів малого бізнесу. *Філософія та управління*. 2025. № 9(13). С. 99-110.

DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.9.12>

URL: <https://www.eu-scientists.com/index.php/fag/article/view/411>

Статті у виданнях країн ЄС:

6. Біннатов О. Механізми державного регулювання розвитку малого підприємництва в умовах глобалізаційних викликів. *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín "Věda a perspektivy"*. 2024. № 4(35). С.74-85.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4\(35\)-74-85](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4(35)-74-85)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/10812>

Публікації, що засвідчують апробацію результатів дослідження:

7. Біннатов О. Організаційні механізми підтримки та стимулювання малого бізнесу в умовах євроінтеграції. *Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (6-7 березня 2024 р., м. Запоріжжя). Львів-Торунь : Liha-Pres, 2024. С.212-216.

URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-364-7-45>

8. Біннатов О. Правовий аспект розвитку малого підприємництва в контексті євроінтеграції. *Світ наукових досліджень*. Випуск 28: матеріали Міжнар. мультидисцип. наук. інтер.-конф. (21-22 березня 2024 р., м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща). ГО "Наукова спільнота", WSZIA w Opolu. Тернопіль: ФО- П Шпак В.Б. 2024. С.127-130.

URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/5391/>

9. Біннатов О. Н. Деретуляція як стратегічний механізм стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу в Україні. *Світ наукових досліджень*. Випуск 44: матеріали Міжнар. мультидисцип. наук. інтер.-конф. (23-24 вересня 2025 р., м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща). 2025. С. 81-83.

URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/6400/>

10. Біннатов О. EUROPEAN EXPERIENCE OF SMALL BUSINESS REGULATION. *Управління та адміністрування: реалії воєнного стану та перспективи розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (29 травня 2024 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ : Голіней О.М., 2024. С. 65-68.

URL: <https://fu.cnu.edu.ua/naukovi-konferentsii-seminary/>

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації висвітлені та обговорені на науково-практичних конференціях: Міжнародної науково-практичної конференції «Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії» (м. Запоріжжя, 6-7 березня 2024 р.); Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції «Світ наукових досліджень» (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 24-25 травня 2024 р.); Звітної конференції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ, 2024 р.); Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції «Світ наукових досліджень» (м. Тернопіль, 30 серпня 2025р.).

Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження

УКРАЇНА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ, ЕКОЛОГІЇ ТА ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ
76004, м. Івано-Франківськ, вул. Грушевського, 21 тел. (0342) 552117, 551928 e-mail:
economic@mvk.if.ua

вих. № 22/2025 від 14.05.2025

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Біннатова Олега Назімовича

на тему: «Механізми державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні»

Департамент економічного розвитку, екології та енергозбереження Івано-Франківської міської ради підтверджує, що результати дисертаційного дослідження «Механізми державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні», виконаного Біннатовим О.Н., використані у діяльності виконавчих органів міської ради з метою удосконалення програм та заходів підтримки підприємництва на місцевому рівні.

У дослідженні автором визначено сутність і роль механізмів державного стимулювання у системі регулювання підприємництва, проаналізовано становлення державної політики підтримки малого і середнього бізнесу в Україні, виокремлено актуальні проблеми її реалізації. Проведено оцінку нормативно-правового, організаційно-економічного, фінансового та інформаційно-консультаційного механізмів стимулювання розвитку підприємництва та запропоновано шляхи їх удосконалення з урахуванням європейських практик, дерегуляційних процесів та інноваційних інструментів.

Результати дослідження використані міською радою при підготовці рекомендацій для розвитку підприємницького середовища Івано-Франківської громади, у формуванні програм підтримки малого і середнього бізнесу,

проведенні круглих столів та інформаційних заходів для підприємців, а також у процесі розробки стратегічних документів міста, спрямованих на забезпечення сприятливого інвестиційного клімату та стимулювання інноваційної діяльності.

Практичні рекомендації, сформульовані у дисертації, сприяють підвищенню ефективності муніципальної політики у сфері підприємництва, розширенню можливостей для розвитку малого і середнього бізнесу та забезпеченню сталого соціально-економічного розвитку Івано-Франківської міської громади.

Директор Департаменту

Світлана КРИВОРУЧКО

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

вул. М. Грушевського, 5 м. Київ, 01008. www.rada.gov.ua

№1308/2

«13» серпня 2025 року

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Біннатов Олега Назімовича

на тему: «Механізми державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні»

Підкомітет з питань безпеки дорожнього руху та безпеки на транспорті Комітету Верховної Ради України з питань транспорту та інфраструктури підтверджує, що результати дисертаційного дослідження «Механізми державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні», виконаного Біннатовим О.Н., використані у діяльності підкомітету при підготовці аналітичних матеріалів, пропозицій та рекомендацій, що стосуються формування державної політики.

У дослідженні автором проаналізовано сутність механізмів державного стимулювання як складової системи регулювання, розглянуто процес становлення політики державної підтримки бізнесу та визначено сучасні проблеми її реалізації.

Практичні результати дослідження стали корисними під час розробки пропозицій до законодавчих ініціатив у сфері транспортної та дорожньої безпеки, а також у формуванні рекомендацій щодо інтеграції інноваційних методів і підходів у систему державного управління. Запропоновані у дисертації висновки сприяють підвищенню ефективності законодавчої роботи у сфері транспорту, зменшенню рівня аварійності та забезпеченню безпеки громадян як ключового пріоритету державної політики України.

Народний депутат України

Оксана САВЧУК

ГО «Східно-Європейська спілка науковців»

Eastern European Union of Scientists NGO

Код ЄДРПОУ 45512518
вул. Угорська, 12, кв. 108, м. Львів, 79000
<https://www.eu-scientists.com>
e-mail: spilkanaukovtsiv@gmail.com
тел. +38 067 894 38 07

USREOU code 45512518
12, Uhorska St., of 108, Lviv, 79000, UA
<https://www.eu-scientists.com>
e-mail: spilkanaukovtsiv@gmail.com
tel. +38 067 894 38 07

вих. № 58/2025 від 28.08.2025 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Біннатова Олега Назімовича

на тему: «Механізми державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні»

Громадська організація «Східно-Європейська спілка науковців» підтверджує, що результати дисертаційного дослідження «Механізми державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні», виконаного О. Н. Біннатовим, впроваджені у діяльність громадської організації в межах реалізації аналітичної, консультативної та просвітницької роботи, спрямованої на підтримку малого та середнього бізнесу.

У дослідженні автором визначено сутність механізмів державного стимулювання як складової системи державного регулювання підприємництва, проаналізовано становлення державної політики підтримки малого і середнього бізнесу в Україні, а також окреслено сучасні проблеми її реалізації. Здійснено комплексний аналіз нормативно-правового, організаційно-економічного, фінансового та інформаційно-консультативного механізмів державного стимулювання розвитку підприємництва. Запропоновано напрями удосконалення державної політики у цій сфері з урахуванням зарубіжного досвіду, можливостей дерегуляції та впровадження інноваційних інструментів підтримки бізнесу.

Результати дослідження використані при підготовці аналітичних матеріалів і експертних висновків щодо стану та перспектив розвитку малого і середнього підприємництва в Україні; для проведення тренінгів, семінарів і круглих столів з питань взаємодії бізнесу та державних інституцій; при розробці рекомендацій для органів влади й місцевого самоврядування щодо вдосконалення політики підтримки підприємництва; а також для інформаційно-аналітичного супроводу проєктів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності малого і середнього бізнесу.

Висновки та практичні рекомендації, сформульовані у дослідженні, сприяють удосконаленню механізмів державного регулювання підприємницької діяльності, формуванню сприятливого бізнес-клімату, активізації інноваційного розвитку та зростанню ролі МСП у забезпеченні соціально-економічного розвитку України.

Голова правління

Мирослав БУРИК

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-23-51, факс (0342) 53-15-74
 імейл office@pnu.edu.ua, сайт https://pnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125266

11.08.2025 № 03.04-29/18

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Біннатова Олега Назімовича
 на тему: «Механізми державного стимулювання розвитку малого і
 середнього підприємництва в Україні»**

Довідка засвідчує, що результати дисертаційного дослідження були впроваджені у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. Практичні розробки Біннатова О.Н. використані у діяльності кафедри публічного управління та адміністрування під час формування навчально-методичного комплексу освітнього компонента та проведення аудиторних занять з дисциплін освітнього рівня «бакалавр» та «магістр»:

- «Основи управління та адміністрування» - тема 3 «Концептуальні основи публічного управління та адміністрування»;

- «Податкова політика» - тема 1 «Концептуальні засади формування та реалізації податкової політики», тема 2 «Податкова політика та її вплив на економічний розвиток держави»;

- «Правове забезпечення державного управління» - тема 7 «Нормативно-правове забезпечення державного управління економікою України», тема 11 «Основні напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення державного управління»;

- «Державне регулювання економіки та сталого розвитку» - тема 2 «Державні механізми планування сталого розвитку економіки країни», тема 8 «Державне регулювання розвитком галузей промислового виробництва»;

- «Організаційно-правове забезпечення системи публічного управління» - тема 4 «Державна політика, та її місце в публічному управлінні. Механізми реалізації державної політики», тема 8 «Предмет і методи правового регулювання державного управління та публічного адміністрування»;

- підготовки кваліфікаційних робіт.

Зокрема, при викладанні були застосовані теоретичні положення щодо формування та реалізації механізмів державного стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва, сучасних підходів до вдосконалення податкової політики, нормативно-правового регулювання та інноваційних методів публічного управління. Практичні напрацювання автора стали основою для підготовки методичних матеріалів, навчальних презентацій та кейсів, що використовуються у процесі аудиторної та самостійної роботи студентів, а також під час підготовки курсових та магістерських кваліфікаційних робіт студентів кафедри, сприяючи розширенню наукових підходів до вивчення проблематики.

Застосування результатів наукової роботи Біннатова О.Н. у навчальному процесі дозволило підвищити якість підготовки майбутніх фахівців у сфері публічного управління та адміністрування, сформувати у студентів практичні навички аналізу та розробки управлінських рішень, спрямованих на розвиток малого і середнього бізнесу в Україні.

Перша проректорка
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
доктор економічних наук, професор

Завідувачка кафедри
публічного управління та адміністрування
кандидат економічних наук, доцент

Валентина ЯКУБІВ

Ольга ЖУК

Співвідношення понять «державне регулювання», «державне стимулювання», «державна підтримка»

Поняття	Змістовна характеристика	Співвідношення понять
«Державне регулювання»	<p>1. В широкому розумінні відображає будь-який прояв державного втручання в ринкові процеси, інструмент впливу на економіку [69].</p> <p>2. Один з напрямів державного впливу на розвиток економічних відносин, зв'язків, процесів поряд із плануванням організаційної діяльності, стимулюванням, наглядом, контролем, державним моніторингом, державним протекціонізмом тощо [69].</p> <p>3. У вузькому розумінні – це одна з форм державного впливу на економіку, що базується на законодавстві, шляхом встановлення та застосування державними органами норм та правил, які спрямовані на корегування економічної діяльності юридичних осіб, яке підтримується можливістю застосування правових санкцій при їх порушенні [178].</p> <p>4. Сукупність засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання: державне замовлення, патентування, ліцензування, квотування, стандартизація, сертифікація, застосування нормативів та лімітів, регулювання цін і тарифів, надання податкових, інвестиційних, інших пільг, надання компенсацій, дотацій, цільових субсидій, інновацій [17]</p>	<p>Регулювання більш широкий термін відносно поняття підтримка, яке включає в себе підтримку як напрям регулювання та впливу на економічні відносини</p>
«Державна підтримка»	<p>1. Один з основних напрямів державного впливу на економіку, головний чинник розвитку різних секторів економіки, одним з напрямів – це законодавче регулювання [119].</p> <p>2. Законодавчо закріплені економіко-фінансові, правові, організаційні механізми,</p>	<p>Більш широкий термін порівняно з державним стимулюванням, може включати різні стимули до</p>

	<p>завдяки яким підприємствам різних секторів економіки держава надає фінансову, матеріально-технічну, організаційну допомогу в особі компетентних органів, інституцій з метою стимулювання виробництва, розвитку внутрішнього ринку [187].</p> <p>3. Система інструментів прямого й непрямого впливу держави на розвиток бізнесу з метою створення сприятливих умов для нарощування економічними агентами конкурентних переваг, подолання об'єктивних бар'єрів в розвитку [14].</p> <p>4. Комплекс заходів, що спрямовані на розвиток підприємництва, передбачають формування державними структурами правових, економічних, фінансових, інформаційних, організаційних умов розвитку підприємництва</p>	<p>ведення господарської діяльності. Підтримка стимулює розвиток підприємництва саме через різні її форми</p>
«Державне стимулювання»	<p>1. З юридичної точки зору, стимулювання – це сукупність чинників, які спонукають суб'єктів до належної діяльності [17].</p> <p>2. Система законодавчої, фінансово-економічної підтримки суб'єктів господарювання, що містить оптимальне поєднання форм, засобів, інструментів підтримки (авторське визначення).</p> <p>3. Державне стимулювання – це складова механізму державного регулювання, в межах якої форми, методи, інструменти, засоби та важелі впливу, що застосовуються державою спрямовані на активізацію господарських процесів у певній сфері або галузі та заохочення суб'єктів господарювання діяти у бажаний для держави спосіб (наприклад, для збільшення інвестицій в новітні екологічнобезпечні технології, модернізації основних фондів, створення «зелених» робочих місць тощо) [17]</p>	<p>Відрізняється від регулювання та підтримки метою – активізація господарських процесів у певних сферах, галузях діяльності, може надаватися окремим групам суб'єктів господарювання через вибір найбільш доцільних форм, методів, інструментів, засобів та важелів впливу</p>

Джерело: систематизовано та доповнено автором за даними [14; 17; 69; 119; 178; 187].

Еволюція концептуальних засад та державної політики стимулювання розвитку
МСП в Україні

Етап розвитку державної політики стимулювання бізнесу	Основні концептуальні засади державної політики
З 1991 до 1999 року	Розвиток законодавчої бази регулювання бізнесу, початок процесів приватизації, формування конкурентних засад ведення бізнесу. Впровадження нових підходів та концепцій: ініціативи з дерегуляції бізнесу, покращення системи захисту інтересів та прав суб'єктів господарювання, надання підтримки аграрному сектору, врегулювання питань доступу до європейських ринків, налагодження контактів з ЄС для підтримки експорту. Покращення митної, податкової, фінансової систем, розширення приватного сектору, лібералізація господарських зв'язків, утверджено ринкове ціноутворення, впроваджено ліберальний режим торгівлі, розвинута ринкова інфраструктура
З 2000 до 2004 року	Розвиток та становлення нового нормативно-правового забезпечення для регулювання та стимулювання розвитку бізнесу, впровадження ініціатив державної підтримки бізнесу в ключових сферах економіки. Закладено основи державної регуляторної політики МСП, сформовано нову модель державного регулювання сфери ліцензування. Скорочено рівень втручання держави у діяльність МСП, частково усунуто бар'єри для розвитку підприємництва через обов'язкове оцінювання економічної ефективності регулятивних актів
З 2005 до 2013 року	Якісні зміни державного регулювання: впорядкування системи оподаткування суб'єктів господарювання, зміна державного нагляду та контролю, системи дозволів, гармонізація правових норм відповідно європейським стандартам

З 2014 до 2019 року	Впровадження системного підходу до реалізації державної політики та визначення розвитку МСП як пріоритету держави; покращення процедур публічних закупівель (через систему ProZorro), реалізація програмних ініціатив та розширення доступу до кредитування, розвиток інституційної та інфраструктурної підтримки бізнесу, популяризація концепції соціальної відповідальності, покращення співпраці між державним, приватним та громадським секторами. Впровадження стратегічного підходу до державного стимулювання МСП та його підтримки з врахуванням світових тенденцій державного регулювання, поступовий розвиток МСП; покращення адміністрування податків та зборів, стимулювання експортної діяльності бізнесу та конкурентоспроможності
З 2020 до 2022 року	Підтримка малого бізнесу, що пов'язана із ковідними обмеженнями
З 2022 року до сьогодні	Оптимізація оподаткування, електронне врядування в цілях покращення взаємодії держави та бізнесу, спрощення процедур звітності та регулювання діяльності, покращення бізнес середовища для стимулювання створення нових підприємств, розвиток підприємницької культури та фінансової, економічної грамотності населення, венчурне фінансування українських стартапів, розвиток екосистеми для розробки інновацій

Джерело: систематизовано та доповнено автором за [62; 71; 74; 115; 119; 136; 144; 157, 160; 193].

Порівняльна характеристика завдань щодо реалізації

Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року та Стратегії відновлення, сталого розвитку, цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року

Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року	Стратегія відновлення, сталого розвитку, цифрової трансформації малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2027 року
<p>Проблеми, які потребують вирішення: відсутня налагоджена, ефективна координація, взаємодія зацікавлених сторін, зокрема щодо проблем МСП. Неузгодженість державної політики розвитку підприємництва. Непередбачуване, нестабільне регуляторне середовище діяльності МСП. Недостатній рівень інституційної спроможності в реалізації політики розвитку підприємства. Обмеженість інвестицій в експортно-орієнтовані підприємства. Обмеженість бюджетного фінансування бізнесу через економічну рецесію 2014-2015 років. Обмежений доступ МСП до природних, майнових, фінансових ресурсів. Суттєва частка неформального сектору економіки: за оцінками Європейського інвестиційного банку – 20% від зайнятого населення. Невідповідна інфраструктура підтримки МСП їх потребам, кількості, якості надання послуг</p>	<p>Основні проблеми МСП: недосконала нормативно-правова база, низька купівельна спроможність, особливо з початком війни, дефіцит фінансування. Відтік кваліфікованих трудових ресурсів з початком війни. Руйнування комерційної інфраструктури, зростання ризиків втрат обладнання, устаткування, будівель МСП. Потреба в релокації бізнесу на більш безпечні території. Зростання вартості сировини, ресурсів, що обмежує їх доступність для МСП. Проблема доступності обігових коштів, інвестицій, доступу до фінансових ресурсів. Потреба у відновленні інфраструктури. Потреба в адаптації до нового регуляторного середовища у зв'язку з пришвидшенням вступу до ЄС. Потреба в інформуванні бізнесу про можливості програм фінансування ЄС. Зростання конкуренції з боку європейських ринків. Потреба в розвитку культури підприємництва</p>
<p>Реалізація Стратегії здійснюється за такими стратегічними напрямками: Напрямок 1. Створення сприятливого середовища для розвитку МСП. Напрямок 2. Розширення доступу МСП до фінансування.</p>	<p>Реалізація Стратегії здійснюється за такими стратегічними напрямками: Вдосконалення регуляторного середовища. Доступність МСП ринків та фінансів, до цифрової інфраструктури. Гармонізація</p>

<p>Напря́м 3. Спро́щення податкового адміністрування для МСП.</p> <p>Напря́м 4. Популяризація підприємницької культури, розвиток бізнес-навичок.</p> <p>Напря́м 5. Сприя́ння інтернаціоналізації, експорту МСП.</p> <p>Напря́м 6. Підви́щення інноваційного потенціалу, конкурентоспроможності МСП</p>	<p>вітчизняного законодавства зі стандартами, вимогами ЄС.</p> <p>Цифровізація державних послуг завдяки створенню правових, регуляторних умов. Посилення спроможності МСП у кібербезпеці.</p> <p>Введення стимулів для МСП до скорочення рівня промислових викидів, декарбонізації, низьковуглецевого розвитку. Розвиток моделей сталого споживання, виробництва, циркулярної економіки</p>
<p>Очікувані результати: скоординована взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування, інших зацікавлених сторін. Системний підхід до розробки, впровадження державної політики розвитку бізнесу. Ідентифікація результатів реалізації стратегії та виконання плану заходів. Ефективна співпраця органів державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктів МСП, їх об'єднань. Максимальне залучення наявних ресурсів</p>	

Джерело: систематизовано автором за [100; 169; 176; 181].

Основні результати та досягнення політики розвитку МСП в Україні та процесів реформування такої політики

Пріоритетні реформи згідно Індексу політики розвитку МСП 2020	Ключові зміни та реформи політики розвитку МСП запроваджені з 2020 до 2024 року включно
Відповідальний уряд	
<p>Розробка нової стратегії МСП, забезпечення її ресурсами для впровадження. Оцінка ефективності роботи Офісу розвитку МСП (SMEDO), його ролі в інституційній структурі. Забезпечення використання нової методології оцінювання впливу регулювання на різних рівнях управління. Розширення процесу регуляторних реформ, особливо на низько ефективних заходах. Впровадження системи раннього виявлення та попередження неплатоспроможності. Прийняття стратегії другого шансу для фірм-банкрутів</p>	<p>Реорганізація в 2021 році Офісу з просування експорту (ОПЕ) на Офіс сприяння підприємництву та експорту (ОПП). Регулярність перевірок ДРС проєктів НПА. Запуск порталу «Дія» з пропозицією е-послуг для спрощення регуляторних процедур для МСП, наданні інформаційно-консультаційної підтримки МСП</p>
Людський підприємницький потенціал	
<p>Консолідація поточних дій з оцінки та моніторингу, створення таких систем та структури для розвитку компетенцій. Розробка систематичного підходу до регуляторного збору даних про навик МСП. Впровадження політичної основи жіночого підприємництва, розробка плану заходів у цій сфері стимулювання бізнесу. Забезпечення збору даних про бізнес-діяльність та активність</p>	<p>Визначені в НЕС цілі до 2030 року спрямовані на розвиток навиків підприємництва. Впроваджено додаткові заходи сприяння оцінці результатів навчання. Значний вибір тренінгів та програм навчання для жінок-підприємців в онлайн-магазині Дія. Проведення опитувань про бар'єри для жіночого підприємництва. Розширення приватних, державних можливостей навчання МСП. Збір відгуків, даних про навчання</p>
Доступність фінансування для МСП	

<p>Завершення реформи для зміцнення законодавства щодо інструментів небанківського фінансування. Перегляд інструментів підтримки фінансування МСП, розробка відповідних механізмів для оцінювання програм</p>	<p>НБУ прийнято стратегії розвитку ринків небанківського сектору, відповідне законодавство для покращення його регулювання. Надання допомоги МСП через програму доступного кредитування 5-7-9. Оновлення Положення про мікрофінансування в 2021 році Дія Бізнес пропонує спектр знань та навчання з розвитку фінансової грамотності. Нова Стратегія розвитку фінансового сектору, прийнята в 2023 році на заміну попередньої Стратегії, яка діяла до 2025 року</p>
<p>Доступ до ринків</p>	
<p>Забезпечення фінансування, спроможності Офісу розвитку підприємництва та експорту у розширенні послуг з підтримки бізнесу. Забезпечення прозорості, підзвітності програм фінансування торгівлі. Експортно-кредитного агентства. Запровадження заходів підтримки використання МСП послуг ЄС з оцінки відповідності та стандартів ЄС. Підвищення результативності нагляду за ринком. Зміцнення перевірок за публічними закупівлями, особливо належності застосування розумних критеріїв відбору та присудження. Проведення заходів розбудови потенціалу для підвищення ступеня навиків та знань замовників</p>	<p>Розроблення проекту нової експортної стратегії з врахуванням опитування бізнесу. Запровадження нових технічних регламентів ЄС. Прийняття в 2023 році рішення щодо запровадження в Україні нормативних документів ЄС (Наказ Національного органу стандартизації України «Про комплексне прийняття Україною європейських нормативних документів CEN-CENELEC» № 285). Підтримка, проведення навчання стандартам та технічні регламенти для МСП, зосереджені на інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС. Розроблення стратегії нагляду за ринком. Підтримки ЄС щодо розвитку публічних закупівель, посилення конкуренції, спрощення процедур</p>
<p>Інноваційні заходи, політика, підтримка підприємств</p>	
<p>Моніторинг за впливом грантів на інновації МСП, впровадження додаткових інструментів. Запровадження стимулів комерціалізації досліджень за підтримки держави. Створення єдиного</p>	<p>Створено Український фонд стартапів для надання грантів, програм їх підтримки. Для фінансування досліджень та інновацій Україна брала участь в програмі ЄС Horizon Europe. Створено портал Дія Бізнес для надання інформації для підприємств та проведення тренінгів. Розвинено мережу центрів підтримки бізнесу Дія Бізнес</p>

<p>інформаційного порталу для створення/розвитку бізнесу. Вдосконалення програм підтримки для оцінки впливу на продуктивність МСП, ефективності інфраструктури державної підтримки. Надання інформації, прямої підтримки МСП про переваги політики екологічних публічних закупівель</p>	
---	--

Джерело: систематизовано автором за [100; 169; 176; 181].

Додаток В
Таблиця В.5

Проблеми негативних очікувань та крижкості в регулюванні малого бізнесу (BANI)

№	Ознака	Суть проблеми	Прояви	Наслідки
1	Негативні очікування бізнесу	Через постійні кризи (війна, пандемія, інфляція, зміни в політиці) підприємці не вірять у стабільність і передбачуваність майбутнього. Ця недовіра стримує інвестиції, інновації та довгострокове планування	Відмова від масштабування бізнесу. Виведення капіталу в «тіні» або за кордон. Очікування «найгіршого сценарію» – зростає обережність у всьому, зокрема в наймі працівників, укладенні контрактів	Зниження темпів розвитку малого бізнесу. Високий рівень підприємницького песимізму. Блокування інновацій та модернізації
2	Крижкість у регулюванні	Регуляторна система не гнучка, не встигає адаптуватися до швидких змін у бізнес-середовищі	Застарілі норми не відповідають цифровій економіці. Однотипне регулювання для різних моделей бізнесу (наприклад, однакові вимоги до онлайн-сервісу та до фізичного магазину). Жорстка реакція на зміни (швидке ухвалення жорстких норм замість м'якого коригування)	Легке «ламання» системи при стресі – зміна одного правила може обвалити цілий сегмент. Висока залежність від політичної ситуації
3	Нелінійні наслідки дрібних змін	Зміна однієї регуляторної деталі (наприклад, порядку подання звітності або блокування податкових накладних) може спричинити масовий параліч бізнесу.	Зміна в одному документі – колапс ланцюгів. Блокування податкових накладних. Зміна вартості електроенергії або палива. Одна нова вимога ліцензування. Одна мобілізаційна вимога	Підвищення ризику неплатоспроможності. Зростання конфліктів між бізнесом і державою

		Ефекти «доміно» або «метелика»: мала помилка – велика криза. Регуляторна політика часто не враховує цих ефектів, бо мислить лінійно		
4	Незрозумілість державних рішень	Низька комунікація з боку держави: пояснення нововведень часто запізнюється, не має простих інструкцій. Закони приймаються поспіхом, без обговорення, без прогнозу впливу на малий бізнес. Бізнес не розуміє, навіщо саме зараз змінюється форма звітності, ставки податків, умови ліцензування тощо	Часта зміна правил без пояснення логіки. Податкові новації. Слабка комунікація нових регуляторних змін. Закони або підзаконні акти часто оприлюднюються пізно або після того, як уже набули чинності. Відсутні офіційні роз'яснення ДПС, Мінекономіки, НБУ, інших органів. Невідповідність між різними державними повідомленнями. Відсутня єдина державна позиція щодо пріоритетів регулювання малого бізнесу. Ускладнення процедур без спрощення для мікробізнесу. Навіть під час війни вводяться нові бюрократичні механізми без спрощень для малого бізнесу. Державні сайти, сервіси не витримують навантаження, працюють нестабільно, але вимагають дотримання термінів. Незрозуміле встановлення пріоритетів. Урядові програми підтримки не мають ясних критеріїв відбору. Зміна фокусу регулятора без попередження	Відчуття хаосу та недовіра – зростання тіньової економіки та міграція підприємців за кордон

Джерело: власна розробка автора.

Додаток Д

Таблиця Д.1

Основні інструменти державної підтримки МСП в Україні

Інструмент	Що мається на увазі	Приклади /наслідки реалізації
Нормативно-правовий механізм		
Дозвільна система	Визначає перелік видів діяльності, які потребують отримання ліцензій, дозволів та інших документів, що дають право на провадження певного виду діяльності	За новим Планом дерегуляції 2024-2025 рр. Кабмін затвердив ~99 завдань і 147 заходів щодо спрощення дозвільних процедур, скорочення дозвільних актів [50]. Президент заявив, що кількість дозволів, які потрібно отримати для ведення бізнесу, скорочено: зі 143 до 84 [24]
Організаційно-економічний механізм		
Податкове законодавство	Регулює питання оподаткування, визначає ставки податків, пільги та інші аспекти	Закон України № 2120-ІХ від 15.03.2022 ввів зміни: для ФОПів-спрощенців третьої групи збільшено ліміт доходу, ставка єдиного податку для них – 2 % від обороту; скасовано ПДВ для певних операцій на час воєнного стану [38]. Спеціальний режим «Дія City»: для технологічних компаній встановлені пільгові ставки – вибір між податком на прибуток 18 % або податком на виведений капітал 9 %, знижений ПДФО, пільги з інших платежів [35]
Податкові пільги	Законодавство передбачає різні податкові пільги для малого бізнесу, зокрема знижені ставки податків, звільнення від сплати окремих податків або відстрочку сплати податків	Для ФОПів 3 групи підвищений ліміт доходу (до 10 млрд грн), ставка єдиного податку 2 % [90]. Податкова соціальна пільга (ПСП) для працівників, яка зменшує податкове навантаження на доходи громадян, зокрема у МСП [92]

Спрощення регуляторного середовища	Держава працює над спрощенням процедур реєстрації та ведення бізнесу, зменшенням бюрократичного тиску та покращенням правового регулювання підприємницької діяльності	Переглянутий План дерегуляції на 2024-2025: близько 99 завдань, 147 заходів – значне розширення порівняно з попереднім [165]. Зі 143 до 84 число дозволів, скорочення перевірок Держфінансовою службою (особливо для малого бізнесу) [24]
Фінансовий механізм		
Гранти	Державні програми, такі як «єРобота», пропонують фінансову підтримку для створення та розвитку бізнесу, зокрема в галузях садівництва, ягідництва, виноградарства, тепличного господарства, а також для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни	Програма «єРобота» – гранти для створення чи розвитку бізнесу, садівництва, тепличного господарства, для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни. Укресімбанк через державні та міжнародні програми надав гранти на теплиці, садівництво на десятки мільйонів гривень. [88]. Дія.Грант: сотні тисяч заявок, середній розмір гранту, створення робочих місць[237]
Кредити	Державні банки та інші фінансові установи можуть надавати кредити на пільгових умовах для малого бізнесу, особливо для тих, хто працює у пріоритетних галузях або у регіонах, що потребують підтримки	Програма «Доступні кредити 5-7-9 %» – була і є ключовою. За війни видано десятки тисяч кредитів, на сотні мільярдів гривень [89]. Деякі кредити під 0 % завдяки додатковій компенсації з боку місцевої влади [26]
Інформаційно-консультаційний механізм		
Державні програми підтримки	Передбачають надання фінансової, консультаційної, інформаційної та іншої підтримки малому та середньому бізнесу	Державний портал «Державна підтримка бізнесу» на КМУ – публікація про дії держави, програми, інструменти для бізнесу, спрямовані на відбудову, кредитування, гранти [25]. Спільні програми держбанків та ФРП – надання консультацій + пільгового фінансування

Державний контроль	Здійснюється у формі перевірок, нагляду за дотриманням законодавства, застосування санкцій за порушення	Під час війни держава спростила / обмежила частину контролюючих процедур для МСП, зокрема перевірки Держфіскальної служби скорочені
Консультаційна підтримка	Державні органи та інші організації надають безкоштовні консультації з питань створення та ведення бізнесу, податків, фінансування, маркетингу та інших аспектів підприємницької діяльності	Програми, де грантові заявки чи кредити супроводжуються консультаціями; Дія (Дія.Грант) – бізнес-план + експертна оцінка при подачі гранту. [205]
Інформаційна підтримка	Державні органи та інші організації проводять навчальні семінари, тренінги, конференції та надають інформацію про можливості фінансування, підтримки та розвитку малого бізнесу	Офіційні сайти Кабміну, Державна регуляторна служба публікують плани дерегуляції, інструкції; публікації аналітики, інтерв'ю, статистика для підприємців [23]
Сприяння експорту	Держава підтримує малі підприємства, які виходять на зовнішні ринки, надаючи інформаційну, консультаційну та фінансову підтримку для експортної діяльності	ЄБРР, ЄІБ пропонують кредити/фінансування інвестиційних проектів і потреб в обіговому капіталі приватних компаній, включно тих, що експортують [90]. Програми «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» згадуються на порталі державної підтримки бізнесу
Розвиток інфраструктури	Держава інвестує у розвиток інфраструктури, яка підтримує малий бізнес, таку як індустріальні парки, бізнес-інкубатори та інші об'єкти	Індустріальні парки з готовими інженерними комунікаціями та податковими пільгами – КМУ в офіційній програмі. Спеціальний правовий режим «Дія City» для технологічних компаній як частина сприятливого режиму з інфраструктурою й підтримкою

Джерело: власна розробка автора.

Додаток Д
Таблиця Д.2

Система нормативно-правових актів державного стимулювання розвитку МСП в Україні

Напрямок державного стимулювання розвитку МСП	Галузь, сфера діяльності МСП	Нормативно-правовий акт
Загальний напрямок	Всі сфери господарської діяльності	Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 24 грудня 2023 року № 1160-IV визначаються правові, адміністративні відносини між органи регулювання бізнесу та суб'єктами господарювання, зменшення рівня їх втручання у діяльність підприємств. Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 07 вересня 2023 року № 1555-VII визначено форми державної підтримки в цілях розвитку конкуренції підприємницького середовища. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 03 вересня 2023 року № 4618-VI (в редакції від 18 січня 2025 року) визначаються правові, економічні засади підтримки, мета, принципи державного допомоги МСП, умови, обмеження її надання, види фінансування та засади надання інформаційно-консультаційної допомоги. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва» від 24 січня 2020 року № 28 (в редакції від 01 січня 2025). Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 01 січня 2025 року № 1667-IX
Дерегуляція, державний нагляд та контроль	Всі сфери господарської діяльності	Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України» від 23 серпня 2016 року № 615-р (втрата чинності від 04 грудня 2019 року). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 02 серпня 2019 року від №191-VIII. Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської

		діяльності та покращення бізнес-клімату, плану дій щодо покращення умов ведення бізнесу в Україні та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України» від 4 грудня 2019 року № 1413-р (в редакції від 31 січня 2023). Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2024 року №877-V визначаються повноважні органи контролю, принципи, загальні заходи нагляду тощо. Закон України «Про особливості здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності щодо фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності» від 27 листопада 2023 року №4448-V. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 02 вересня 2024 №2806-IV. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02 вересня 2024 №222-VIII
Інвестиційно-інноваційний	Промисловість	Закон України «Про індустріальні парки» від 17 вересня 2023 № 5018-VI визначено правові, організаційні основи їх функціонування. Законом України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні» від 17 вересня 2023 № 1116-IX визначено правові, фінансові, організаційні основи підтримки таких проєктів. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок надання компенсації витрат ініціаторам створення індустріальних (промислових) парків – суб'єктам господарювання, керуючим компаніям та учасникам індустріальних (промислових) парків на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж» від 03 січня 2023 № 10 (втратила чинність від 11 червня 2024 року). Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання грантів для виробництв переробної промисловості» від 24 червня 2022 року № 739
Загальний напрямок	Аграрний сектор	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції» від 7 лютого 2018 р. № 107 (в редакції від 31 серпня 2022 року)

Експортний	Всі сфери господарської діяльності	Закон України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» / «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» від 26 грудня 2024 року № 1792-VIII
Інші напрямки	Енергетика, літакобудування, науково-дослідна діяльність	Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 01 січня 2025 № 555-IV. Постанова КМУ «Питання ввезення на митну територію України енергозберігаючих матеріалів, обладнання, устаткування та комплектувальних виробів за проектами демонстрації японських технологій» від 30 березня 2016 р. № 293. Закон України «Про розвиток літакобудівної промисловості» від 01 січня 2017 № 2660-III. Постанова КМУ «Про затвердження переліку суб'єктів літакобудування, щодо яких запроваджуються тимчасові заходи державної підтримки» від 9 червня 2010 р. № 405

Джерело: систематизовано автором [17; 93; 99; 101; 103; 113; 114-115; 118; 119; 124; 125; 127; 131; 132; 133; 138-140; 143; 149; 150; 162; 203].

Додаток Е
Таблиця Е.1

Показники системи оподаткування України у 2020-2024 роках

Вид податку	2020 р.	2021р.	2022р.	2023 р.	2024 р.
Податки на товари та послуги (% доходу)	51,29	55,25	32,60	28,00	30,26
Податки на дохід, прибуток і приріст капіталу (% від доходу)	21,00	22,00	14,86	13,13	19,13
Податки на міжнародну торгівлю (% доходу)	2,86	2,97	1,48	1,52	1,55
Податки на експорт (% податкових надходжень)	0,03	0,13	0,34	0,14	0,14
Митні та інші імпорتنі збори (% від податкових надходжень)	3,74	3,54	2,67	1,54	1,7
Податки на товари та послуги, млрд. грн.	551,85	716,31	582,59	748,14	859,20
Податки на експорт, млрд. грн.	0,26	1,32	2,93	3,73	4,28
Податки за вирахуванням субсидій на продукти, млрд. грн.	595,30	766,12	612,92	214,64	268,33
Податкові надходження, млрд. грн.	808,58	1040,15	874,49	1203,6	2088,28
Податки на міжнародну торгівлю, млрд. грн.	30,75	38,53	26,42	40,56	48,28
Податки на доходи, прибуток і приріст капіталу, млрд. грн.	225,98	285,31	265,48	100,3	597,23
Інші податки, млрд. грн.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Частка податкових надходжень до державного бюджету, % від ВВП	19,15	19,08	16,69	20,39	17,74
Частка податків на товари та послуги у доданій вартості промисловості та сфери послуг, %	17,07	17,51	13,95	13,70	14,39

Джерело: [246; 248].

Додаток Е
Таблиця Е.2

Ставки загальнодержавних податків та зборів, %

Вид податку	Ставка, грн. / %	Примітки
Податок на прибуток підприємств	18	Базова (основна) ставка податку
Податок на доходи фізичних осіб	18	Заробітна плата, доходи за цивільно-правовими угодами, 5% або 9% на інші види доходів
Військовий збір	1,5	На загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід, чистий оподатковуваний дохід
Податок на додану вартість	20 / 14 / 7 / 0	Об'єкт оподаткування – операції платників податку
Акцизний податок	5 / 3,2	Операції з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів, операції з реалізації виробниками та/або імпортерами
Екологічний податок	Мін - 96,99, макс - 3 277 278,63	Встановлюється ставка податку, гривень за 1 тону
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	Мін - 8,24, макс - 575,33	Ставка за 1 щільний куб. метр деревини, гривень.
	Мін - 13,47, макс - 1401,06	Ставки рентної плати за заготівлю деревини неосновних лісових порід
Рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами,	0,56 / 2,4 долара США	За транспортування однієї тонни нафти магістральними нафтопроводами / нафтопродуктів магістральними нафтопродуктопроводами; за транзитне транспортування однієї тонни аміаку за кожні 100 кілометрів відстані відповідних маршрутів його транспортування.

транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України		
Рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин	0,56 / 1,59 / 0,9 / 0,69 / 2,23 грн./рік	Ставки рентної плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин
Рентна плата за спеціальне використання води	Мін - 29,96, макс - 129,9 грн.	Ставка рентної плати, гривень за 100 куб. метрів
Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин	Мін - 0,75, макс - 31	Ставка, відсоток від вартості товарної продукції гірничого підприємства - видобутої корисної копалини (мінеральної сировини)
Рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України	Мін - 1,11; макс - 43574,69	Ставка рентної плати залежно від виду радіочастот за 1 МГц смуги радіочастот на місяць, гривень

Джерело: [246; 248].

Додаток Е
Таблиця Е.3

Динаміка фактичних та планових видатків державного бюджету на реалізацію програм підтримки МСП Міністерства економіки в Україні у 2020-2024 роках, млн. грн.

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення абсолютне 2024 р. / 2020 р., +/-
Фактичні обсяги фінансування Міністерство економіки України	62,3,	105,99	1552,80	2287,14	20926,66	20864,36
Планові обсяги фінансування Міністерство економіки України	64,2	2000,00	1000,00	2997,00	27370,00	27305,8
Відхилення план-факт, млн. грн.	1,9	1894,01	-552,80	709,86	6443,34	6441,44
Формування статутного капіталу АТ «Національний фонд інвестицій України»	0,00	100,00	0,00	0,00	0,00	-100,00
Діяльність Аграрного фонду, організація, регулювання роботи установ в системі АПК	72,21	62,13	0,00	0,00	0,00	-72,21
Організація та функціонування Аграрного фонду	0,00	-56,14	0,00	0,00	0,00	56,14
Обсяг часткового відшкодування вартості с/г техніки, обладнання українського виробництва	0,00	0,00	0,00	0,00	645,17	645,17

Стимулювання індустріальних парків	0,00	0,00	0,00	0,00	643,30	643,30
Гранти для створення, розвитку бізнесу	0,00	0,00	0,00	2287,14	1149,11	1149,11
Витрати, компенсовані за розмінування земель с/г призначення	0,00	0,00	0,00	0,00	322,76	322,76
Підтримка попиту на вітчизняні товари, послуги	0,00	0,00	0,00	0,00	166,31	166,31
Діяльність ФРП	0,00	0,00	0,00	0,00	18000,00	18000,00
Гранти для створення, розвитку бізнесу	0,00	0,00	1552,80	0,00	0,00	0,00

Джерело: узагальнено автором на основі [91].

*Примітка: відхилення розраховане як різниця показників 2024 року та останніх відомих показників попередніх років, оскільки деякі програми були прийняті пізніше 2020 року чи втрачали фінансування у певні роки дослідження.

Додаток Е
Таблиця Е.4

Динаміка фактичних та планових витрат бюджету на програми підтримки підприємництва Міністерства аграрної політики та продовольства (МАПП), Міністерства фінансів (МФУ) в Україні у 2020-2024 роках, млн. грн.

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення абсолютне 2024 р. / 2020 р., +/-
Фактичні обсяги фінансування МАПП	0,00	4663,06	1621,57	374,80	1231,56	-3431,49
Планові обсяги фінансування МАПП	0,00	4672,09	6153,11	933,44	1007,35	-3664,74
Відхилення план-факт, млн. грн.	0,00	9,04	4531,54	558,63	-224,21	-233,25
Формування статутного капіталу Фонду часткового гарантування кредитів в сільському господарстві	0,00	0,00	10,00	364,00	0,00	0,00
Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції	0,00	0,00	1604,99	0,00	1226,78	1226,78
Організація та функціонування Аграрного фонду	0,00	0,00	4,58	0,00	0,00	0,00

Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	3968,0	4663,06	2,00	10,80	4,78	-3963,22
Фактичні обсяги фінансування МФУ	6691,3	4071,93	6326,38	16000,00	0,00	-6691,3
Планові обсяги фінансування МФУ	6795,8	50,00	0,00	16000,00	0,00	-6795,8
Відхилення план-факт, млн. грн.	-104,5	-4021,93	-6326,38	0,00	0,00	-104,5
Забезпечення функціонування Фонду розвитку підприємництва	2000	4071,93	6326,38	16000,00	0,00	-2000
Всього фактичні обсяги фінансової підтримки підприємництва*, млн. грн.	2000	8840,98	9500,75	18661,95	22158,22	20158,22
Всього планові обсяги фінансової підтримки підприємництва*, млн. грн.	2000	6722,09	7153,11	19930,44	28377,35	26377,36
Відхилення план-факт*, млн. грн.	0,00	-2118,88	-2347,64	1268,49	6219,13	6219,13

Джерело: розраховано автором [109-112].

*Примітки: включаючи Міністерство економіки.

Додаток Е

Таблиця Е.5

SWOT-аналіз механізмів фінансового стимулювання розвитку МСП в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Посилення взаємозв'язків між суб'єктами механізмів стимулювання розвитку бізнесу за рахунок розробки програм та проєктів, які дозволяють розвивати співпрацю. Розвиток системи нормативно-правових актів державного регулювання та стимулювання бізнесу. Системна фінансова та інформаційно-консультаційна підтримка зі сторони країн-партнерів як активних учасників механізмів стимулювання розвитку бізнесу. Автономність функціонування ФРП та значний досвід в кредитуванні бізнесу. Інституційний розвиток ФРП: впровадження прозорості політики інвестування, гнучкої політики управління ризиками, створення нової організаційної структури при МФУ з незалежним інвестиційним відділом, створення нової корпоративної структури управління з чітким розподілом повноважень. Комунікаційна політика ФРП та проведення комунікаційних заходів</p>	<p>Банківські установи України здійснюють кредитування ММСП переважно за рахунок коштів країн-партнерів. Низький рівень розвитку небанківського сектору України не дає можливості повноцінного залучення різних типів фінансово-кредитних установ до кредитування ММСП. Низька залученість органів місцевого самоврядування та місцевої влади до механізмів стимулювання розвитку бізнесу. Низький рівень взаємодії ЦОВВ, МОВВ та ОМС у наданні державної підтримки. Низький ступінь розвитку інфраструктури для підтримки бізнесу. Низький рівень підзвітності у діяльності ФРП. Відсутність повних, достовірних схем надання державної допомоги бізнесу. Проблеми, пов'язані з інвентаризацією різних видів державної допомоги</p>
Можливості	Загрози
<p>Використання ММСП України різних інструментів фінансування розвитку бізнесу (як коштів ФРП, так і коштів, виділених країнами-партнерами) Розширення</p>	<p>Загроза руйнування інфраструктури підтримки бізнесу України. Нецільове використання фінансових ресурсів ММСП або недостатня ефективність їх використання.</p>

<p>доступності фінансових ресурсів для підприємств різних галузей та сфер діяльності. Посилення співпраці між ЦОВВ, місцевою владою, ОМС щодо стимулювання підприємництва. Посилення співпраці ЦОВВ, місцевої влади та фінансового сектору щодо кредитування бізнесу. Створення агенції розвитку бізнесу в Україні як незалежного суб'єкту з надання правової, інформаційної, консультаційної підтримки бізнесу з регіональною мережею. Розвиток системи державного моніторингу та контролю за державною підтримкою бізнесу. Подальша цифровізація процесів надання підтримки бізнесу</p>	<p>Відтермінування дії закону України «Про державну підтримку суб'єктів господарювання» через війну. Обмеженість фінансування підприємництва у зв'язку з війною. Тривалі процеси зміни нормативно-правових актів негативно впливають на діяльність підприємств. Наявність застарілих регуляторних інструментів діяльності бізнесу</p>
---	---

Джерело: власна розробка автора.

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Порівняльна характеристика країн лідерів за Індексом легкості ведення бізнесу у 2020 році та Індексом готовності до ведення бізнесу у 2024 році

Економіка	Рейтинг Індeksu легкості ведення бізнесу 2020	Оцінка Індeksu легкості ведення бізнесу 2020	Рейтинг відкриття бізнесу 2020	Оцінка відкриття бізнесу 2020	Рейтинг ведення бізнесу 2024	Індекс ведення бізнесу 2024	Рейтинг: дозволи на будівництво 2020	Оцінка: дозволи на будівництво 2020	Рейтинг розташування бізнесу 2024	Індекс розташування бізнесу 2024	Рейтинг: отримання доступу до електроенергії 2020	Оцінка: отримання доступу до електроенергії 2020	Рейтинг доступу до комуніальних послуг 2024	Індекс доступу до комуніальних послуг 2024	Рейтинг: сплата податків 2020	Оцінка: сплата податків 2020	Рейтинг податків 2024	Оцінка податків 2024
Нова Зеландія	1	86,76	1	99,98	14	84,64	7	86,46	3	80,38	49	83,98	31	63,00	9	91,05	1	71,74
Сінгапур	2	86,20	4	98,23	2	93,57	5	87,86	4	78,24	19	91,77	2	81,76	7	91,58	4	70,39
Гонконг, Китай	3	85,32	5	98,22	12	85,49	1	93,47	12	71,17	3	99,34	8	77,71	2	99,71	3	70,56
Данія	4	85,29	44	92,70	-	-	4	87,88	-	-	21	90,23	-	-	8	91,14	-	-
Корея, Республіка	5	84,00	32	93,36	-	-	12	84,44	-	-	2	99,89	-	-	21	87,42	-	-

Сполучені Штати	6	84,00	55	91,59	-	-	24	80,02	-	-	65	82,15	-	-	25	86,76	-	-
Грузія	7	83,73	2	99,62	15	92,86	21	80,98	1	83,01	43	84,42	14	73,08	14	89,19	6	68,51
Об'єднане Королівство	8	83,55	18	94,58	-	-	23	80,34	-	-	8	96,89	-	-	27	86,18	-	-
Норвегія	9	82,63	25	94,34	-	-	22	80,58	-	-	45	84,33	-	-	33	85,13	-	-
Швеція	10	81,99	38	93,11	-	-	31	78,05	-	-	10	96,21	-	-	30	85,28	-	-
Литва	11	81,62	33	93,27	-	-	10	84,87	-	-	15	92,94	-	-	18	88,81	-	-
Малайзія	12	81,47	126	83,32	-	-	2	89,92	-	-	4	99,27	-	-	80	75,96	-	-
Маврикій	13	81,47	20	94,48	23	75,58	8	85,77	16	68,64	28	87,98	48	41,48	5	93,96	5	69,22
Австралія	14	81,22	7	96,60	-	-	11	84,74	-	-	63	82,31	-	-	28	85,67	-	-
Тайвань, Китай	15	80,92	21	94,44	-	-	6	87,12	-	-	9	96,33	-	-	38	84,31	-	-
Північна Македонія	17	80,75	78	88,62	7	90,83	15	83,55	35	55,68	69	81,47	6	78,44	36	84,72	39	46,84

Джерело: складено автором за даними [221].

Додаток Ж

Таблиця Ж.2

Особливості реалізації принципів SBA у державах ЄС

№	Принципи SBA	Приклади реалізації принципів SBA
1	Створення сприятливого середовища для підприємництва та сімейного бізнесу, досягнення синергетичного ефекту від їх діяльності, пробудження зацікавленості в підприємницькій діяльності, особливо серед молоді та жінок. Поширеними в Європі є заходи наставництва (менторства), цільові консультації на всіх етапах життєвого циклу підприємництва, пошук бізнес-наступників.	Програми підтримки МСП у Німеччині спрямовані на зменшення адміністративних бар'єрів, полегшення доступу до фінансування, зменшення податкового навантаження, підтримку інтернаціоналізації МСП та експортної діяльності. Поширення у ЄС набуває створення пріоритетних зон розвитку МП. Зокрема, на території Англії було створено 24 підприємницькі зони, в яких підприємці можуть скористатись різноманітними спрощеннями і податковими пільгами. Наприклад, 100-відсотковою знижкою з місцевого податку на майно, нормами пришвидшеної амортизації, канікулами орендної плати, списанням податку на прибуток в обмін на інвестиції, допомогою на запуск офісу. На території Польщі діє 14 спеціальних економічних зон та декілька десятків промислово-технічних парків. Польське агентство розвитку підприємництва підтримує МСП, інновації.
2	Впевненість, що чесні суб'єкти МП, які зазнали банкрутства один раз, мають право на другий шанс. На регіональному рівні проводяться інформаційні кампанії щодо таких можливостей, але головне завдання органів влади – превентивна функція, тобто надання вчасної допомоги в проблемні для суб'єкта МП моменти з метою уникнення банкрутств.	Прикладом такої допомоги є Система раннього попередження (м.Орхус, Данія) мережа експертів, що працюють на добровільній основі і надають безкоштовну, конфіденційну та професійну допомогу компаніям в умовах кризи, допомагаючи їм або поверну

3	Реалізація принципу «Спочатку думай про малих», зменшення адміністративних бар'єрів	Наприклад, в Сардинії (Італія) впроваджено ініціативу «Стати підприємцем одним кліком» інтернет-платформу, що об'єднує всі адміністративні органи, відповідальні за затвердження нових суб'єктів МП: суб'єкт подає заявку і чекає на її опрацювання
4	Реакція та відповідність дій державних органів потребам МСП, що забезпечується за рахунок впровадження систем електронного уряду, визначення бар'єрів, з якими стикається МСП та розробка заходів їх подолання	У Великобританії лобіюванням інтересів МП в уряді та його проблемами у сфері економічної політики, оподаткування, трудового законодавства, конкурентного середовища та промислових стандартів займається Конфедерація британської промисловості.
5	Адаптація інструментів державної політики потребам МСП, сприяння їх участі в процедурах державних закупівель. Регіональні та місцеві органи влади сприяють поділу загального обсягу державного контракту на лоти, що уможлиблює участь МСП у тендерах та виконанні замовлень	У Великобританії створено єдину електронну базу державних контрактів «The Contracts Finder», що є безкоштовною для суб'єктів малого підприємництва і обов'язковою для всіх державних відомств.
6	Полегшення доступу МСП до фінансування	Потужним джерелом фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва є банківське кредитування. Для прикладу, у Великобританії існує програма, за якої проценти за кредитом на суму 5-100 тис. фунтів, що надається на 5 років, становлять 15-17%.
7	Допомога МСП в отриманні привілеїв від Єдиного ринку	Європейська підприємницька мережа об'єднує близько 600 організацій підтримки бізнесу з понад 50 країн, що надають кваліфіковану допомогу суб'єктам МП у реалізації їх бізнес-цілей, виході на міжнародні ринки
8	Сприяння підвищенню кваліфікації в МСП та всіх формах інновацій, проведенню досліджень	Існує тенденція до посилення співпраці між підприємницьким сектором та університетами та заохочення мобільності персоналу між університетами та промисловістю. Наприклад, у Великобританії

		створюються університетсько-підприємницькі зони – специфічні географічні райони, що ґрунтуються на взаємодії партнерств МП
9	Екологічна модернізація	Сприяння МСП в перетворенні екологічних викликів на можливості
10	Сприяння експортній діяльності МСП, що передбачає інформування суб'єктів МП про правила, норми і можливості зарубіжних ринків, програми індивідуальної підтримки	Німецький уряд підтримує експортну діяльність МСП через програму «МСП – за кордоном», пільгові кредити, кредитні та інвестиційні гарантії; фінансування участі вітчизняних компаній

Джерело: узагальнено автором на основі даних [10; 39; 66; 69; 233].